

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Studium humanitní vzdělanosti

Michaela Vavřinová

Bakalářská práce

Scénář a prožitek Vánoc v jedné české třígenerační rodině
ve středočeské obci X

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Praha 2018

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25.6.2018

.....
Podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Blance Soukupové, CSc. za cenné rady, vstřícný přístup, trpělivost a čas, který mně i mé práci věnovala.

Obsah

1 Úvod	6
1.1 Cíl výzkumu	6
1.2 Teoretické zakotvení tématu práce	6
1.3 Výzkumná strategie	7
1.4 Techniky sběru dat	7
1.4.1 Rozhovor	7
1.4.2 Pozorování	8
1.4.3 Komparativní metoda	9
1.5 Vzorek	9
1.5.1 Prostředí a čas výzkumu	9
1.6 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat	10
1.7 Etické otázky společenskovedního výzkumu	11
2 Vánoce v české národopisné, etnografické a etnologické literatuře	13
2.1 Vánoce v českém národopisu do roku 1918	13
2.2 Vánoce v českém národopisu mezi lety 1918 až 1938	14
2.3 Vánoce v českém národopisu mezi lety 1938 až 1945	15
2.4 Vánoce v české etnografii mezi lety 1945 až 1989	15
2.5 Vánoce v české etnologii od roku 1989 do současnosti	16
3 Vývoj vánočních oslav v Praze a ve středních Čechách od roku 1918 dodnes (kompilace na základě odborné literatury)	19
3.1 Stručný úvod do historie Vánoc	19
3.1.1 Křesťanské Vánoce	19
3.1.2 České pojmenování Vánoce	19
3.2 Vánoce v Praze a ve středních Čechách v letech 1918 až 1937	20
3.2.1 Štědrovečerní večeře za první republiky	20
3.2.2 Nadílka za první republiky	21
3.2.3 Vánoční strom za první republiky	22
3.2.4 Vánoční strom republiky	23
3.2.5 Štědrý den za první republiky v Praze	24
3.2.6 Vánoce za první republiky ve středních Čechách	26
3.2.7 Boží hod a svátek svatého Štěpána	26

3.3	<i>Vánoce v Praze a ve středních Čechách v letech 1938 až 1945</i>	26
3.3.1	Předválečné Vánoce po uzavření Mnichovské dohody	26
3.3.2	Vánoce za druhé světové války	27
3.4	<i>Vánoce ve středních Čechách a Praze v letech 1945 až 1988</i>	29
3.4.1	Poválečné Vánoce	29
3.4.2	Vánoce v období socialismu	30
3.5	<i>Vánoce ve středních Čechách a Praze od roku 1989 dodnes</i>	35
4	Oslava a prožitek Vánoc v české třígenerační rodině Y ve středočeské obci X	42
4.1	<i>Scénář „českých“ Vánoc rodiny Y</i>	42
4.2	<i>Prožitek a symboly Vánoc u jednotlivých generací v rodině Y</i>	44
4.2.1	Nejstarší generace	44
4.2.2	Střední generace	47
4.2.3	Nejmladší generace	48
4.2.4	Rozdílné a shodné prožívání Vánoc v jednotlivých generacích	49
5	Závěr: Scénář a prožitek Vánoc v jedné české třígenerační rodině ve středočeské obci X	52
6	Seznam příloh k bakalářské práci	57
6.1	<i>Příloha č. 1 – Rozhovor s informatorkou A</i>	57
6.2	<i>Příloha č. 2 - Doplnkový rozhovor s informatorkou A</i>	60
6.3	<i>Příloha č. 3 – Rozhovor s informatorkou B</i>	63
6.4	<i>Příloha č. 4 – Rozhovor s informatorkou C</i>	66
6.5	<i>Příloha č. 5 – Rozhovor s informatorkou D</i>	68
6.6	<i>Příloha č. 6 – Rozhovor s informatorkou E</i>	70
6.7	<i>Příloha č. 7 - Terénní deník</i>	72
6.8	<i>Příloha č. 8 – Obrázky</i>	76
6.9	<i>Příloha č. 9 – Soupis monografií, kapitol monografií, studií, statí, článků s tematikou Vánoc</i>	80
7	Seznam zdrojů	94

1 Úvod

1.1 Cíl výzkumu

Z hlediska křesťanské tradice patří Vánoce k nejvýznamnějším svátkům v roce. Přestože patří česká společnost v Evropě k nejméně religiózním (Smith, 2018), jsou Vánoce jedním z nejdůležitějších českých svátků. Z tohoto důvodu jsem se zaměřila na analýzu scénáře Vánoc a analýzu subjektivního prožívání a chápání symboliky Vánoc v neúplné třígenerační rodině žijící na vesnici ve střeních Čechách. Zároveň jsem chtěla porovnat získaná data s popisem českých Vánoc ve stěžejních pracích odborné české literatury.

1.2 Teoretické zakotvení tématu práce

Protože se výzkum zabývá Vánocemi, považuji za důležité tento pojem nejprve definovat. Vánoce jsou kulturním jevem, který se podle českého etnografa a folkloristy Václava Frolce (1989, s. 435) skládá ze tří vrstev. První kulturní vrstvou je vrstva lidová, pramenící z pohanských svátků, takzvaných „svatých nocí“. Tyto významné noci byly slaveny v rozmezí přibližně od poloviny listopadu do začátku února. Druhá vrstva je neodmyslitelně spjata s křesťanstvím. Zrození božského dítěte bylo časově spojeno s pohanským zimním slunovratem a ústředními dny „svatých nocí“, což jsou Štědrý den (24. prosince), Narození Páně (25. prosince) a sv. Štěpán (26. prosince). Čtyřtýdenní přípravu na samotné Vánoce nazvala církev adventem (Frolec, 1989, s. 22). Třetí vrstvou je pak rovina měšťanská, která je spojena se sekularizací a s přesouváním svátků do rodinného kruhu (Frolec, 1989, s. 436).

Rozhodla jsem se pracovat pouze se třemi svátky vánočními, které jsou pro české prostředí nejdůležitější, tedy se Štědrým dnem a 1. a 2. svátkem vánočním. V zemích s římskokatolickou tradicí je kromě 25. prosince, dne Narození Páně, důležitý i Štědrý den (24. prosince), v Čechách je to pak i 26. prosinec, který je spojován se štěpánskou koledou (Klímová et al., 1981, s. 129).

Protože jsem se v rámci tématu Vánoc zabývala jeho symbolikou a atributy, považuji za důležité uvést definice těchto pojmů, s nimiž jsem pracovala. Používala jsem definice ze Slovníku cizích slov. Ten uvádí, že: „Symbol je předmět sloužící k označení nějakého abstraktního pojmu.“ (Klimeš, 1987, s. 694) Definice atributu pak zní takto: „Atribut je charakteristický znak, nezbytná vlastnost.“ (Klimeš, 1987, s. 41)

1.3 Výzkumná strategie

Pro realizaci svého výzkumu jsem si vybrala kvalitativní výzkumnou strategii. Myslím si, že je tato strategie adekvátní, protože jsem chtěla dopodrobna popsat a interpretovat průběh Vánoc na základě výzkumu provedeného na velmi malém vzorku (Disman, 2002, s. 286-287).

Kvalitativní strategie byla v tomto případě také důležitá proto, že byl pro hlubší poznání daného problému potřeba individuální přístup. Tato strategie je navíc interaktivní, a tak mi umožnila nechat výzkumný problém otevřený a upravovat ho a analyzovat ho v průběhu výzkumu (Disman, 2002, s. 300-302). Mohla jsem tak pružně reagovat na vývoj celého výzkumu, odpovědi jednotlivých informátorů či data sebraná v rámci pozorování.

1.4 Techniky sběru dat

Pro můj výzkum jsem se rozhodla techniky sběru dat zkombinovat. Vzhledem k většímu množství výzkumných otázek, jež jsem chtěla zodpovědět, jsem potřebovala použít více technik pro sběr dat (Silverman, 2005, s. 110-111). Konkrétně jsem tedy zvolila pozorování a rozhovor. Tato kombinace technik mi umožnila, jak prozkoumat průběh oslavy Vánoc, tak odhalit prožitek a subjektivní přístupy členů rodiny Y k tomuto svátku. Pro porovnání výsledků výzkumu v rodině Y a dat shromážděných z odborné literatury jsem nakonec použila metodu komparativní.

1.4.1 Rozhovor

Jako první techniku sběru dat jsem zvolila rozhovor. V kvalitativní strategii jde především o individuální přístup, který mi umožnilo právě otevřené otázky rozhovoru¹. Díky nim jsem mohla zjistit názory a pocity dotazovaných týkající se Vánoc. Chtěla jsem reflektovat prožitek Vánoc u jednotlivých generací. U starší a střední generace se tedy do rozhovorů promítala i vzpomínka na předešlé Vánoce, a tedy i subjektivní reflexe změny Vánoc. Rozhovory byly proto polostrukturované, abych informátorům umožnila vyjádřit jejich vlastní postoj a abych mohla pružně reagovat na danou situaci, ale zároveň získala odpověď na mnou předem zformulované otázky, které jsem chtěla ve svém výzkumu

¹ Přepisy rozhovorů s jednotlivými informátory jsou textové přílohy č. 1-6.

sledovat. Otázky jsem tedy měla předem připravené, abych na nic nezapomněla, mohla jsem ale také podávat doplňující otázky. Dotazy, jež jsem kladla, mi měly pomoci zodpovědět mé hlavní výzkumné otázky. Chtěla jsem zjistit, jak probíhají a probíhaly Vánoce v jedné středočeské vícegenerační rodině. Jak vnímají a prožívají Vánoce jednotliví členové, respektive jednotlivé generace zkoumané rodiny Y. Co je pro jednotlivé členy rodiny Y na Vánocích nejdůležitější a jaké jsou podle nich symboly Vánoc.

1.4.2 Pozorování

Protože mne také zajímal průběh oslavy Vánoc, doplnila jsem značně subjektivní názory získané z rozhovorů zúčastněným pozorováním, díky kterému jsem sama mohla zaznamenat, jak konkrétně Vánoce v rodině Y probíhají. Protože lidé Vánoce většinou tráví doma v kruhu rodinném (Frolec, 1989, s. 420), musela jsem zvolit pozorování v přirozeném prostředí, tzn., prožila jsem Vánoce společně se zkoumanou rodinou. Abych dosáhla co nejméně zkreslených dat, bylo potřeba, abych rodinu svou přítomností nerušila, a bylo tedy nejlepší, že jsem byla insider a zároveň účastník pozorovatel, což znamenalo, že jsem sice byla plnoprávným členem skupiny, o prováděném výzkumu ale daná skupina věděla (Hendl, 2005, s. 191). Rodinu jsem tedy před zahájením pozorování o mém právě probíhajícím výzkumu informovala (Disman, 2002, s. 305-309). Díky předchozím rozhovorům, které mi byly zároveň přípravou na samotné zúčastněné pozorování, jsem v průběhu pozorování mohla reflektovat již mně známé informace a případně se neformálními rozhovory dožadovat dalšího vysvětlení. Během zúčastněného pozorování jsem si dělala krátké heslovité terénní poznámky, jež jsem ve volných chvílích doplňovala podrobnějším popisem² (Disman, 2002, s. 311-315).

Zúčastněné pozorování probíhalo po celé tři nejdůležitější dny vánočních svátků, tedy od 24. do 26. prosince. Protože mi ale šlo o zmapování konkrétní oslavy Vánoc v rodině Y, mohl se tento časový úsek měnit. Z předchozích rozhovorů s informátory jsem zjistila, kdy pro zkoumanou rodinu Y samotné Vánoce začínají či končí (Vánoce v rodině Y začínají již 23. prosince večer, kdy celá rodina společně strojí stromeček). Zúčastněné pozorování jsem tedy přizpůsobila oslavě Vánoc v rodině Y.

Při pozorování jsem se zaměřila na tyto otázky: Jak probíhají jednotlivé dny? Jaké zvyky a tradice rodina Y dodržuje a jak vypadá jejich průběh? Jak vypadá vánoční

² Terénní deník je v příloze č. 7.

výzdoba? Jaké práce a funkce jednotliví členové zastávají? Co jednotliví členové rodiny Y dělají? Kdo připravuje štědrovečerní večeři a další slavnostní pokrmy? O jaké pokrmy jde? Co rodina Y v těchto dnech považuje za nejdůležitější? Jinak řečeno, podrobně jsem zaznamenala průběh celých Vánoc v rodině Y.

1.4.3 Komparativní metoda

Data sesbíraná výzkumem v rodině Y jsem pak pomocí komparativní metody porovnávala s daty, které jsem získala z české odborné literatury zabývající se tematikou Vánoc. Zajímalo mne, zda a jak scénář a prožitek Vánoc v rodině Y odpovídá Vánocům popsaným v odborné literatuře. Zároveň jsem také porovnávala prožitek a symboly Vánoc u jednotlivých generací a členů rodiny Y, abych mohla posoudit, zda se liší či mění v čase.

1.5 Vzorek

Výběr vzorku byl účelový s ohledem na výzkumný problém. Vzorek v kvalitativním výzkumu nemá reprezentovat populaci, a tak jsem se při jeho výběru mohla držet pouze svého výzkumného problému, tedy Vánoc. Protože jsem chtěla zkoumat reflexi Vánoc u jednotlivých generací, potřebovala jsem, aby paměť rodiny byla co nejdelší, což znamená, že v ní mělo být několik generací. V tomto případě jsem se držela Assmannovy (2001, s. 48) definice generační paměti, která říká, že tento typ paměti vzniká a zaniká se svými nositeli. Když nositelé této paměti zemřou, zaniká i jejich paměť. Vybrala jsem si proto třígenerační rodinu. Díky tomu jsem pak do výzkumu mohla zařadit i zkoumání rozdílných symbolů a rozdílného vnímání Vánoc u jednotlivých generací.

Na začátku jsem zároveň uvedla, že jsem chtěla zkoumat jeden konkrétní průběh Vánoc, což znamenalo, že jsem musela vybrat rodinu, která tento svátek tráví pohromadě. Vánoce jsou v dnešní době svátky především rodinné a předpokládala jsem, že by mohlo být složité najít rodinu, která by chtěla tyto svátky trávit s někým cizím, kdo by navíc v tomto čase klidu prováděl výzkum. Proto jsem se rozhodla výzkum provádět ve vlastní rodině, kterou jsem výzkumem, především zúčastněným pozorováním, nerušila.

1.5.1 Prostředí a čas výzkumu

Zúčastněné pozorování se muselo uskutečnit v období Vánoc v rodině Y v obci X. Jedná se o velmi malou obec ve středních Čechách, v níž žije 113 obyvatel a více než polovina z nich je v produktivním věku (*Malý lexikon obcí České republiky – 2016*, 2016,

Tab. 16). Obec X byla založena roku 1784 jako dělnická kolonie pro tkalce manufaktury ze sousední vsi (*Historie*, nedatováno). Obyvatelé obce X nejčastěji dojíždí do nedalekého města či větších okolních vsí za prací. Většina rodin, stejně jako rodina Y, zde žije už po mnoho generací, což je zřejmě dáno i tím, že v této oblasti na rozdíl od pohraničí nedošlo po II. světové válce k výměně obyvatelstva. Jako většina Středočeského kraje, je i tato oblast značně sekularizovaná (*Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*, 2014, s. 15). V samotné obci X není kostel, kaple ani hřbitov, což může poukazovat na její sekularizaci. Nenajdeme tam ani žádné spolky, o bohatý kulturní program se stará místní zastupitelstvo. Z kulturních akcí jmenujme například pálení čarodějnic, stavění a kácení máje, každoroční Pohádkový les, vánoční hru nebo společný pochod na Silvestra.

V rodině Y najdeme tři generace, přičemž jde o rodinu neúplnou, všechny generace zastupují pouze ženy. Rodina Y se tedy konkrétně skládá z pěti žen. Ty všechny se narodily a vyrůstaly v dané obci. Nejstarší informátorka A má dvě dcery, informátorky B a C, přičemž informátorka B má taktéž dvě dcery, informátorky D a E. Nejstarší generaci tedy zastupuje informátorka A, střední generaci informátorky B a C a nejmladší generace se skládá z informátorek D a E. Informátorky A, D a E bydlí společně v obci Y, kam k nim na svátky a víkendy pravidelně jezdí i zbylé dvě informátorky. Informátorka D momentálně dojíždí do Prahy kvůli studiu na univerzitě. Vzhledem k tomu, že se zabývám Vánoce v této rodině, je nutné podotknout, že se žádná z účastnic nehlásí k náboženskému vyznání³.

1.6 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat

V kvalitativním výzkumu analýza prostupuje celý projekt, i proto je kvalitativní výzkum flexibilní a umožňuje výzkumníkovi přizpůsobit další postup již získaným datům. Data jsem tedy analyzovala již od samého začátku. Souběžně jsem po celou dobu výzkumu nasbíraná data přepisovala a redukovala na ta důležitá a potřebná k vytváření závěrů, hledání pravidelností, porovnávání a vysvětlování (Silverman, 2005, s. 133-134).

Jedním ze znaků antropologie a etnologie je pokus o celostní přístup, který jsem aplikovala i na svůj výzkum. V něm mi šlo především o porozumění danému sociálnímu problému, hledání skrytých významů a jejich popis. Na základě tohoto porozumění jsem

³ Profily informátorů jsem vložila do příloh č. 1-6.

mohla své výsledky porovnávat s již publikovanými daty jiných teorií, které jsou k dohledání v odborné literatuře (Silverman, 2005, s. 132).

Data nasbíraná pomocí rozhovorů jsem nejprve z audio podoby doslovně přepsala. Jednotlivé odpovědi jsem porovnávala jak v rámci samostatného rozhovoru s jedním informátorem, kdy jsem se soustředila především na prožitek a symboly Vánoc, tak také při porovnávání rozhovorů dvou a více informátorů, ve kterých jsem hledala rozdíly a shody v prožití Vánoc a jejich symbolech. Rozhovory byly mou přípravou na zúčastněné pozorování, protože jsem díky nim získala o Vánocích v rodině Y větší přehled.

Při zúčastněném pozorování jsem si psala heslovité poznámky. Ty jsem později ještě doplňovala. Z těchto poznámek jsem pak vytvořila ucelený scénář Vánoc v rodině Y. Poté jsem ho mohla začít porovnávat s již rozdělenými daty z rozhovorů. Samotný scénář Vánoc vytvořený z poznámek ze zúčastněného pozorování byl důležitý, zároveň mne ale také zajímalo, zda se data nasbíraná při pozorování shodují s daty nasbíranými při rozhovorech, to znamená, jak informátoři scénář, prožitek a symboly Vánoc reflektují.

1.7 Etické otázky společenskovedního výzkumu

Všechny informátorky byly na začátku výzkumu informovány o průběhu výzkumu, konkrétně jsem s nimi dopředu vyjednala podmínky sběru, zpracování, zveřejnění i archivace dat. Na základě těchto informací se mohly aktérky rozhodnout, zda se projektu chtějí zúčastnit. Samozřejmostí je, že jsou všechny informátorky uchovány v anonymitě a s daty, která jsem v průběhu výzkumu získala, bylo a je zacházeno jako s důvěrnými. Zároveň jsem ale účastnice výzkumu upozornila na to, že anonymita výzkumu není úplná. Přestože nezveřejňuji jména informátorek ani název obce, může si díky informacím o obci X čtenář mého výzkumu relativně snadno dohledat, o kterou konkrétní obec jde. Informátorky poté s provedením výzkumu souhlasily. Před začátkem rozhovorů i pozorování jsem se znovu ujistila, že s předem stanovenými podmínkami nadále souhlasí. V případě rozhovorů jsem se s informátorkami také domlouvala na způsobu jejich záznamu. Ve všech případech souhlasily s pořízením audio záznamu rozhovoru.

S informátorkami se mi pracovalo velmi příjemně. Všechny mi byly nápomocné, v průběhu rozhovorů se mi snažily předat co nejvíce informací a v rámci zúčastněného pozorování jsem si nevšimla, že by nějak reagovaly na mou přítomnost. Je ale samozřejmě možné, že své chování mohly stylizovat tak, aby vypadalo lépe. V průběhu výzkumu jsem se chovala diskrétně a brala jsem ohledy na informátorky a jejich soukromí. Přestože se

téma Vánoc nemusí jevit jako choulostivé, chtěla jsem po informátorkách osobní vzpomínky a po rodině Y, aby mi dovolila odkrýt průběh jejích Vánoc, což jsou v dnešní době svátky patřící především do sféry soukromé.

2 Vánoce v české národopisné, etnografické a etnologické literatuře

Vánoce jsou jedním z nejvýznamnějších svátků výročního zvykoslovného cyklu. I proto patří téma Vánoc k frekventovaným problémům v české odborné literatuře. Na základě mnou vytvořeného soupisu odborných prací s vánoční tematikou (Příloha č. 9) na dalších stranách nastíním vývoj tohoto tématu v české odborné literatuře, tedy zda, kdy a jak se s ním pracovalo.

2.1 Vánoce v českém národopisu do roku 1918

Téma Vánoc je v českém národopisu do konce první světové války zastoupeno především články rozptýlenými v různých časopisech a novinách. Mnoho z nich bylo publikováno v národopisném časopise Český lid. Autoři těchto článků se zaměřovali na vesnici a v ní na marginální témata, mezi něž patří především zkoumání vánočních zvyků a obyčejů. Zároveň národopisci popisovali Vánoce v konkrétních a často relativně malých lokalitách. Jako příklad mohu uvést článek národopisce a redaktora Českého lidu, Jana Soukupa, s názvem Štědrovečerní koleda kněží ve století 14., který vyšel právě v Českém lidu v roce 1905.

Obecněji se Vánocům věnoval pouze kulturní historik a národopisec Čeněk Zíbrt. V roce 1981 založil první oborový časopis Český lid. Právě Čeněk Zíbrt jako první uchopil nosné téma Vánoc v obecnější rovině, když v roce 1892 zveřejnil v Českém lidu sbírku dopisů, které do časopisu na jeho žádost poslali čtenáři, a v nichž psali o Vánocích, vánočních zvycích, obyčejích a pokrmech. V tom samém čísle pak publikoval také vlastní článek s názvem Od vánoc do velikonoc. Tři králi, Hromnice, sv. Blažej, sv. Dorota, sv. Matěj a sv. Řehoř. Vydával ale i články specifitější, ve kterých se zabýval konkrétními atributy Vánoc, například v roce 1903 vyšel v Českém lidu jeho článek s názvem Původ a význam vánočního stromku. Zíbrt v Českém lidu aktivně publikoval články týkající se Vánoc až do roku 1929. V tomto téměř čtyřicetiletém rozpětí se věnoval především československým Vánocům. Jako první (a na dlouhé roky také jeden z mála) se nezabýval vánočními oslavami v malých oblastech či konkrétními vánočními zvyky a obyčejí, ale obecně Vánocemi na celém území Československa. Soustavná práce Čeňka Zíbrta

ovlivnila nejen budoucí badatele v oblasti vánoční tematiky, ale ovlivnila i národopis jako takový.

2.2 Vánoce v českém národopisu mezi lety 1918 až 1938

V období první republiky můžeme pozorovat narůstající zájem o téma Vánoc. Nadále se však národopisci zabývali především vesnicí, přičemž publikace zabývající se Vánocemi ve městě téměř nenajdeme. Stejně tak se národopisci nezabývali komparací jednotlivých oslav Vánoc.

Od 20. let 20. století už články a studie s vánoční tematikou nevycházely jen v Českém lidu, ale i v dalších časopisech a publikacích, jakými byly například Zájmy venkova, dětský časopis Ohníčky mládí, Podyjí, Zahrada Moravy či Vlastivědný sborník okresu lounského.

Stejně jako před vznikem Československa se i po roce 1918 Vánocemi nadále zabýval hlavně Čeněk Zíbrt. Zejména v roce 1924 bylo vánoční téma v časopisu Český lid velmi frekventované, a to nejen zásluhou Zíbrta, ale i dalších národopisců. Nejde ale jen o rok 1924. Celá 20. léta jsou tématu Vánoc nakloněna. Mezi přispěvatele, kteří tématu Vánoc věnovali víc než jeden článek, patří Vojtěch Faměra, folklorista a historik Josef Čizmář, či římskokatolický kněz a národopisec Jan Vyhlídal. Mohlo by se zdát, že se jedná o jakési pokračování národního obrození. Po vzniku republiky bylo potřeba utužit národní vědomí, přičemž se kladl důraz na národní kulturu, jež se odráží právě například v oslavě svátků a výročních obyčejů. To potvrzuje článek národopisce a filologa Františka Bartoše s názvem Štědrý den našich předků, jež vyšel roku 1919 v časopise Děti republiky.

Články zabývající se Vánocemi za první republiky odrážely dobovou snahu upevnit československou státnost a měly především posílit českoslovenství. I proto vydal Čeněk Zíbrt v roce 1926 v Českém lidu článek s názvem Štědrovečerní pověry československé. O tři roky později byla pak ve stejném časopisu uveřejněna sbírka textů od dopisovatelů s názvem Vánoční obyčeje a pověry československé.

Poněkud obecněji se tématu Vánoc v Československé vlastivědě v roce 1936 věnovala česká etnografka a muzejnice Drahomíra Stránská. Ta se ve své práci soustředila především na studium lidových zvyků a jejich geografických a historických souvislostí. V oddíle Československé vlastivědy s názvem Výroční obyčeje se zabývá mimo jiné vánočními zvyky a jejich historií.

Většina článků a studií mezi lety 1918 až 1938 se zabývala buď oslavou Vánoc v konkrétních a často relativně malých lokalitách (Vizovice, Písecko, Velkomeziříčsko) či konkrétními jevy (pověry, koledy, pranostiky, obchůzky). Za obecnější práci můžeme považovat článek Vánoční obyčej a pověry, koledy od katechety a spisovatele Františka Košáka a církevního dějepisce Václava Olivy, který vyšel v roce 1929 v Českém lidu. Ten ale není příliš rozsáhlý.

2.3 Vánoce v českém národopisu mezi lety 1938 až 1945

V průběhu druhé světové války bylo publikování Českého lidu, v němž vycházelo mnoho článků s vánoční tematikou, přerušeno. I proto můžeme v tomto období najít jen velmi málo odborných prací zabývajících se Vánocemi. Pokud nějaké vycházely, zabývaly se nejčastěji Vánocemi na Moravě. Podporou těchto publikací se nacistický režim snažil poukázat na rozdíly mezi Čechami a Moravou a rozbít tak jejich jednotu. Mezi tyto články patřil například článek národopisce, vlastivědného pracovníka, a především znalce místní kultury, Josefa Čižmáře, z roku 1939, Štědrý den ve Vizovicích. Téma Vánoc v dobových publikacích však bylo nadále frekventované a bylo využíváno především k nacistické propagandě. Oslava Vánoc měla dokazovat, že je život v protektorátu naprosto normální (Soukupová, 2017, s. 85).

2.4 Vánoce v české etnografii mezi lety 1945 až 1989

Mezi lety 1945 až 1989 najdeme odborných textů s vánoční tematikou relativně málo. Nejde o překvapivý jev. V prvních letech po válce nebyl pro výzkum podobných problémů vlivem politické i hospodářské situace prostor. Od roku 1948 vládnoucí Komunistická strana Československa navíc náboženství ani náboženské svátky nevyzdvihovala. S postupnou ateizací Vánoc se tak z těchto svátků pozvolna stávaly svátky rodinné. Etnografie jako taková se pod vlivem socialistického režimu zabývala především hornickými oblastmi, dělnictvem, později pohraniční a romskou problematikou a v menší míře vesnicí.

V 50. a 60. letech nenajdeme téměř žádné odborné studie s vánoční tematikou. Výjimky tvoří například práce knihovníka, bibliografa a autora vlastivědných publikací, Bohuslava Smejkal, „Chození s jedličkou“, zanikající zvyk na Hané, či práce pracovníka Etnografického ústavu Československé akademie věd Františka Vančička s názvem

Kalendářní obyčeje z jihočeského Soběnova, již vydal v roce 1969 právě Etnologický ústav.

O poznání frekventovanější bylo vánoční téma v české etnografii v 70. a především v 80. letech 20. století. V tomto období najdeme hned několik prací s vánoční tematikou na Slovácku v národopisném a vlastivědném časopisu Malovaný kraj, či dalších oblastních časopisech a publikacích, jakými byly například Vlastivědný zpravodaj Polabí, Výběr prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích či kulturní časopis Blok.

K pracím zabývajícím se Vánocemi v konkrétních oblastech můžeme poprvé přiřadit i dvě studie městských Vánoc, konkrétně těch pražských. Jednou z nich je práce etnografky a především bibliografky Hany Müllerové s názvem Vánoční zvyky v okolí Prahy zachycené Fr. Sl. Štěpánkem, jež vyšla ve Sborníku společenskovedních prací v roce 1973 a článek dodnes působící etnoložky Mirjam Moravcové v časopisu Český lid v roce 1976 s názvem Pražské slavnosti vánočního stromku (1842-1900).

V 80. letech poprvé vznikají první samostatné publikace, větší syntézy s vánoční tematikou. Patří mezi ně České vánoce české etnoložky zabývající se především folklórem, Jiřiny Langhammerové, Lidové vánoce v Polabí: o starém vánočním pečení a štědrovečerních pokrmech etnografky zabývající se především Polabím a Nymburskem, Jany Hrabětové, či Vánoce v české kultuře významného českého etnografa a folkloristy Václava Frolce. Tato monografie je považována za významný odrazový můstek pro budoucí badatele v oblasti Vánoc. Vyšla v roce 1988 a je považována za první samostatnou etnografickou studii zabývající se Vánocemi v české kultuře obecně.

Vánoce se v 80. letech také objevovaly ve větších etnografických syntézách, jakými byly například Stará dělnická Praha z roku 1981 či Jihočeská vlastivěda vydaná roku 1986.

2.5 Vánoce v české etnologii od roku 1989 do současnosti

Po Sametové revoluci pozorujeme větší zájem o téma Vánoc. Můžeme předpokládat, že šlo o reakci na upozadění tohoto tématu v minulém režimu.

I v 90. letech nadále převažovaly v české etnologii spíše články zabývající se Vánocemi a jejich oslavou v konkrétních oblastech. Za významnou samostatnou práci můžeme považovat Jihočeské vánoce hudebního folkloristy a etnomuzikologa Lubomíra Tyllnera, která vyšla roku 1992 v Nakladatelství jihočeských tiskáren. I tato publikace ale potvrzuje tendenci zabývat se spíše místní oslavou Vánoc.

Od roku 2000 naopak ustupují kratší a velmi jednostranně zaměřené studie a do popředí se dostávají monografie a syntézy. Za specifitější publikaci zaměřující se na konkrétní oblast, můžeme po roce 1989 považovat monografii etnologa a cestovatele Jiřího Zemana, *Hoj ty Štědrý večere, aneb, Jak se slavily Vánoce ve staré Praze*. Ta se zabývá oslavou Vánoc v Praze v 19. století a za první republiky. Vyšla také syntéza zabývající se zevrubně Vánoce v konkrétním časovém období. Byly to *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*, jejichž autory jsou Petr a Pavlína Kouřovi, historici zabývající se především novodobými dějinami České republiky, potažmo Československa.

Vycházely nově ale také publikace zaměřující se na Vánoce jako celek. Mezi ně patří například *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury* Evy Večerkové a Věry Frolcové. Tato rozsáhlá studie porovnává oslavu Vánoc u jednotlivých evropských skupin a národů. Jde o jednu z prvních prací zabývajících se komparací Vánoc. Jedna z autorek této knihy, Eva Večerková, je českou etnoložkou a velmi aktivní autorkou v rámci vánočních témat. Primárně se v průběhu své kariéry zabývá folklórem a lidovou obřadní kulturou. Svůj první článek s vánoční tematikou, publikovala již v roce 1970, poslední pak v roce 2015, kdy spolu s Janou Polákovou vydala knihu s názvem *Ježíšek nebo Santa Klaus. A co dostanou od sousedů?*. V ní znovu porovnává Vánoce, tentokrát konkrétně oslavu Vánoc u různých náboženských či národnostních skupin (křesťané, evangelíci, Vietnamci, ...).

I po roce 2000 ale nadále najdeme v české etnologii studie zabývající se oslavou Vánoc na konkrétních menších územích. Články s touto tematikou se však přesunuly do sborníků, které vydávají oblastní muzea. Patří mezi ně například monografie historika a muzejního a vlastivědného pracovníka Zdeňka Kuchyňky s názvem *Nastal nám den veselý-: adventní a vánoční zvyky na Kladensku a Slánsku*, který vyšel v roce 2000 pod hlavičkou Okresního muzea Kladno.

Z mnou vytvořeného soupisu prací zabývajících se Vánoce (Příloha č. 9) a z této kapitoly můžeme vyčíst, že Vánoce byly a stále jsou v odborné literatuře frekventovaným, a tedy i důležitým tématem. Zřejmě nejvíce prací s vánoční tematikou vzniklo na přelomu 19. a 20. století a za první republiky, kdy chtěli badatelé vyzdvihnout národní kulturu a dopátrat se jejích kořenů, čímž tvořili a upevňovali národní vědomí. Naopak v obdobích, kdy byla národnostní odlišnost potlačována, tedy za druhé světové války a později v menší míře i v období vlády Komunistické strany Československa, vycházelo méně studií zabývajících se Vánoce. Po roce 1989 znovu nabírá vánoční tematika na významu. Možná je tato tendence reakcí na uplynulé období, kdy komunistická propaganda z Vánoc

udělala svátky rodinné, druhým důvodem ale může být v současné době stále větší touha po duchovnu a duchovních významech. Tuto tendenci můžeme nazvat „hledáním Vánoc“.

Za zajímavé rovněž považuji fakt, že se žádný z autorů ve svých výzkumech nevěnoval pouze Vánocům. Nejčastěji šlo o národopisce, etnografy a etnology, kteří se zabývali národní kulturou, folklórem, případně konkrétněji výročními zvyky, přičemž Vánoce byly pouze jedním z mnoha problémů, kterým se věnovali.

3 Vývoj vánočních oslav v Praze a ve středních Čechách od roku 1918 dodnes (kompilace na základě odborné literatury)

Vánoce jsou v dnešní době v České republice hojně slaveným svátkem. Zajímavé je, že tento primárně náboženský svátek Češi slaví i přesto, že Česká republika ve světě patří mezi nejateističtější státy (Smith, 2018).

I když se ve své práci věnuji především oslavě Vánoc ve středních Čechách a Praze v letech 1918 až 2018, považuji za důležité stručně nastínit historii Vánoc a vývoj vánočních oslav.

3.1 Stručný úvod do historie Vánoc

3.1.1 Křesťanské Vánoce

Vánoce jsou spolu s Velikonocemi nejdůležitějšími křesťanskými svátky liturgického roku. Zároveň jde o poměrně mladý křesťanský svátek, který byl podle dochovaných pramenů poprvé slaven 25. prosince roku 336 v Římě. Z počátku se 25. prosinec jako den Narození Páně slavil pouze v Římě, odtud se ale pozvolna rozšířil na další území vyznávající západní církev a od 7. století se již tento den stal pevně daným bodem církevního roku (Vavřínová, 2001, s. 16,17). Je však nutné podotknout, že v evangeliích není uvedeno konkrétní datum Kristova narození. Tato událost byla tedy až později k 25. prosinci přiřazena. V tento den se podle nařízení císaře Aureliána od roku 274 v Západořímské říši slavil svátek narození nepřemožitelného Slunce (Večerková a Frolcová, 2010, s. 15). Je tedy možné, že jedním z důvodů, proč církev vybrala toto datum, byla snaha potlačit a přebít pohanská náboženství.

3.1.2 České pojmenování Vánoce

Český výraz Vánoce má zřejmě původ ve staroněmeckém slově Wihnahten. Tento výraz můžeme přeložit jako svaté noci či čas svatonoční. Podle historičky Valburgy Vavřínové (2001, s. 17) tento název odkazuje ke svaté noci Ježíšova narození. Etnoložky Frolcová a Večerková (2010, s. 25) však v knize Evropské Vánoce ještě upozorňují na fakt, že německé Weihnachten i české Vánoce jsou v plurálu a odkazují tedy k více nocím. To může napovídat, že název skrývá kromě křesťanských i některé pohanské prvky.

3.2 Vánoce v Praze a ve středních Čechách v letech 1918 až 1937

První Vánoce po ukončení první světové války byly plné všeobecného nadšení, které dokázalo dát zapomenout na poválečný nedostatek, který se nejvíce dotýkal potravin a uhlí. Na konci roku 1918 navíc zemi zasáhla epidemie takzvané španělské chřipky, jež si vyžádala mnoho obětí (Koura a Kourová, 2010, s. 14).

Již od přelomu 19. a 20. století se z Vánoc začal vytrácet jejich náboženský aspekt a stával se z nich spíše svátek rodinný. Vánoce upevňovaly rodiny a skutečnost, že jsou jejich členové pohromadě, byla důležitější než případný nedostatek. (Klímová a kolektiv, 1981, s. 128) Už za první republiky bylo zvykem posílat vánoční přání příbuzným, se kterými nemohli lidé Vánoce strávit (Koura a Kourová, 2010, s. 23).

Dvacátá léta jsou obdobím prosperity a oslava Vánoc to jen dokazovala. Vánoční dary, ozdoby či pokrmy bývaly moderní a často drahé. O dobré finanční situaci svědčí i trend, který se začal v této době rozmáhat, jímž bylo trávení Vánoc mimo domov, nejčastěji na horách. Oblíbená byla česká i slovenská pohoří. Protože je ale pro takovýto výlet potřeba značných finančních prostředků (nejen na ubytování a cestu, ale i na lyžařské vybavení apod.), mohly na Vánoce mimo domov odjíždět pouze zámožné rodiny (Koura a Kourová, 2010, s. 25). První republika ale nebyla jen obdobím prosperity. Na počátku třicátých let postihla svět hospodářská krize, která zasáhla i Československo. Vánoce většiny obyvatel byly skromnější, především u rodin, jež postihla nezaměstnanost, pak bývaly opravdu chudé. Vláda v těchto letech právě dětem, jejichž rodiče byli nezaměstnaní nebo omezeně pracující, poskytovala jednorázové předvánoční přiděly na přilepšenou (Koura a Kourová, 2010, s. 26).

3.2.1 Štědrovečerní večeře za první republiky

Jak píše etnoložka a folkloristka Jiřina Langhammerová (2008, s. 112): „Slavnostní jídelníček byl různý podle krajů i podle sociální vrstvy.“ Tradiční postní jídlo na venkově dlouhá léta většinou obsahovalo všechny plodiny, které byly minulý rok v daném hospodářství vypěstovány. Tato hostina byla postní, a tak do ní nepatřilo maso a v dřívějších dobách ani ryba. Za první republiky ale byla už i na vesnicích a v chudších rodinách ryba častou součástí štědrovečerní večeře. Kromě pro většinu krajů typických luštěninových polévek, se ve středních Čechách k večeři podával nákyp s příměsí hub, takzvaný kuba. Na stole pak nesmělo chybět ovoce a ořechy. Důležitou součástí Vánoc

byla také vánočka a cukroví (Langhammerová, 2008, s. 112, 113). Vánočka nechyběla ani v chudých dělnických rodinách, cukroví se ale ve většině dělnických a vesnických rodin začalo péct až po první světové válce, a to jen ve velmi omezené míře (Klímová et al., 1981, s. 208). Počet druhů byl většinou omezen na dva až tři jednoduché druhy cukroví, mezi něž patřily medové certle, sněhové hubinky či žloutkové cukroví (Hrabětová, 1988, s. 4-6).

Za tradiční českou úpravu štědrovečerní ryby byl v 19. století považován kapr „na černo“, což byla ryba s těžkou sladkokyselou omáčkou a přílohou v podobě knedlíku. Tato úprava na rozdíl od pozdějších úprav koresponduje s křesťanskou tradicí, v jejímž středu stojí ryba jako postní jídlo (Koura a Kourová, 2010, s. 252). Ta už se ale za první republiky v měšťanských rodinách téměř nepodávala. Od století 20. se už i v chudých dělnických rodinách podával bramborový salát a ryba smažená. Bramborový salát se v té nejchudší podobě skládal z brambor, sekané cibulky, octa a pepře. Celá večeře se pak skládala z polévky (luštěninové nebo rybí), ryby nebo houbového kuby a sladkého pokrmu (jahelník, lívance nebo spařované buchtíčky). Na stole nechybělo ani ovoce (hlavně jablka) a ořechy (Klímová et al., 1981, s. 208).

Měšťané a lidé z bohatších vrstev začali již v 19. století tradiční postní skladbu štědrovečerní večeře porušovat. Již za první republiky tak na vánočním stole ve středních Čechách najdeme kromě ryb i králíka v omáčce či řízky. Na stole nesmělo chybět cukroví, ořechy, punč ani ovoce (Langhammerová, 2008, s. 112). Za známku luxusu bylo považováno cizokrajné ovoce, kterým byly především pomeranče, mandarinky, grapefruity, banány, datle či fíky (Koura a Kourová, 2010, s. 23).

3.2.2 Nadílka za první republiky

Vánoční nadílka do většiny vrstev společnosti pronikla až ve 20. století. Dříve se obdarovávaly jen velmi zámožné rodiny (Langhammerová, 2008, s. 114). Už v období první republiky ale můžeme pozorovat jistý konzumní aspekt Vánoc. Nadílka byla již v této době důležitou součástí oslavy Vánoc. Dívky toužily po panenkách. Většina z nich byla vytvořena z kůže či látky vycpané pilinami, nebo z gumy, chudší dívky pak místo panenek dostávaly archy papírů, z nichž si panenky vystříhaly a vyrobily samy. Chlapci dostávali dřevěné hračky na kolečkách, cínové vojáčky či houpací koně. V roce 1925 mezi tyto hračky přibyla ještě kovová stavebnice Merkur, již začala vyrábět firma Inventor Jaroslava Vancla. Mezi další dárky patřilo sportovní vybavení, jakým byly sánky či brusle

(většinou takzvané šlajfky, jež se připevňovaly na boty). Velmi oblíbeným darem byl také plyšový medvěd.

Častými dary, jež ocenila celá rodina, bylo loutkové divadlo či stolní hry. Nejnámější z her, která si svou oblibu zachovala dodnes a u nás se rozšířila právě za první republiky, bylo Člověče, nezlob se!, tehdy s názvem Ludo. Už za první republiky byly také rozšířenými dary knihy. Ženy ze zámožnějších rodin dostávaly k Vánocům moderní elektronické přístroje do domácností. Mezi další drahé a velmi chtěné dárky patřil gramofon či radiopřijímače. Za první republiky bylo ve městech také zvykem, že muži nechávali zásrubní prsteny jako dar pod vánočním stromem (Koura a Kourová, 2010, s. 14-17).

Většina obyvatelstva si však nemohla takto nákladné dary dovolit. Ženy z dělnických a chudších sociálních vrstev dostávaly látky na šaty či boty, zástěry, šály a punčochy, muži pak tabák, doutníky a dýmky, alkohol nebo zouvák. Děti nejčastěji pod vánočním stromem našly malou hračku, rukavice, či boty. Všem členům rodiny pomyslný Ježíšek nosil i praktické dary. Mezi nimi bylo nejčastěji oblečení, děvčata pak dostávala také ručníky či ubrusy do výbavy, hospodyně dostávaly nádobí (Klímová et al., 1981, s. 128).

3.2.3 Vánoční strom za první republiky

Až do první světové války neměla většina venkovských rodin vlastní strom a místo něj zdobila pouze smrkovou nebo jedlovou větev (Vavřínová, 2001, s. 116, 117). Později se na venkově stromy stavěly na stůl ve světnici či k oknu. Zasadzovaly se do hmoždířů, špalků či dřevěných podstavců. V českých zemích také najdeme nemálo případů z 19. a 20. století, kdy byly stromy za špičku zavěšovány ke stropnímu rámu (Večerková a Frolcová, 2010, s. 264, 265). Za první republiky už byl ale vánoční strom i ve většině pražských dělnických rodin. Šlo však jen o menší strom, většinou smrk (Klímová et al., 1981, s. 127).

Ozdoby na vánoční strom si lidé často vyráběli sami doma. V dělnických rodinách mezi ně patřilo cukroví či různě upravené ovoce, papírové řetězy či ozdoby (Klímová et al., 1981, s. 127). Před papírovými a slaměnými ozdobami postupně dostávaly především v měšťanských rodinách přednost kupované ozdoby, jimiž byly skleněné ozdoby, které se k nám už od poloviny 19. století dovážely z Durynska. Ve 30. letech 20. století se pak z Československa začaly vánoční ozdoby z foukaného skla naopak vyvážet (Večerková a Frolcová, 2010, s. 265, 266). Nejdříve byly takzvané korálkové ozdoby, což byly malé foukané kuličky spojené do různých tvarů, později přišly větší foukané koule se zdobením

(Langhammerová, 2008, s. 110). Ozdoby se ale vyráběly z mnoha dalších materiálů (vosk, vata, papír, umělá hmota, ...) v různých tvarech a formách (navlékací perličkové ozdoby, ozdoby ve tvaru zvířat, betlémové figurky, hvězdy, ...) (Koura a Kourová, 2010, s. 17-20).

Až do šedesátých let převažovaly na vánočním stromu voskové svíce i přesto, že se u nás již od dvacátých let prodávaly a používaly i elektrické žárovky. V období komunismu tak velmi oblíbené čokoládové kolekce byly k dostání rovněž již za první republiky. Nejznámějším a nejoblíbenějším výrobcem těchto kolekcí byla firma Orion (Koura a Kourová, 2010, s. 20, 21).

Předtím, než se stal symbolem Vánoc vánoční strom, jím byly jesle (Zíbrt, 1903, s. 344). Za první republiky tedy měla většina rodin doma kromě vánočního stromu i jesle, betlémy. V dělnických rodinách stály na skříni či prádelníku a byly většinou z papíru (Klímová et al., 1981, s. 127). Jesle bývaly ale také ze dřeva, mechu, slámy, vlny a barevného papíru. Nejtypičtější betlémy byly na vesnicích ty dřevěné, které bývaly opravdu rozměrné a jejich stavba trvala i několik dní. Především rodiny na vesnicích si betlémy vyřezávaly samy, měšťané a ostatní si betlém mohli koupit v jedné z mnoha betlémařských oblastí. Dodnes známým betlémařským centrem je Příbramsko (Langhammerová, 2008, s. 108). O oblíbenosti jeslí svědčí i výstava, která se v roce 1924 konala v Praze (Zíbrt, 1929, s. 126-146).

3.2.4 Vánoční strom republiky

Po první světové válce se rozšířila tradice stavění vánočních stromů na náměstích, za jejíž zakladatele v českých zemích považujeme cestovatele Rudolfa Těsnohlídka. Ten se inspiroval slavností v Kodani, a tak 13. 12. 1924 byl na jeho popud v Brně na náměstí Svobody rozsvícen první vánoční strom republiky (Večerková a Frolcová, 2010, s. 264). U příležitosti rozsvícení stromu se konala akce k reprezentaci města a především charitativní sbírka na pomoc potřebným. Již ve stejném roce Brno napodobila i další města a vztyčila vlastní vánoční stromy republiky. O rok později pak tradice začala i v Praze a Bratislavě. Na počátku třicátých let ještě vzrostl charitativní význam této tradice. V období hospodářské krize pomáhaly prostředky vybrané při Vánočním stromu republiky alespoň na krátko zlepšit situaci potřebným. V období protektorátu a druhé světové války byla tradice vánočního stromu republiky zrušena, nacisty totiž nebyl odkaz na Masarykovu první republiku podporován. Krátce byl Vánoční strom republiky obnoven hned po válce, později ho ale zrušili vládnoucí komunisté (Koura a Kourová, 2010, s. 28-35).

Je ale nutné připomenout, že vánoční strom byl s charitou spojen již před první republikou. Vánoční strom podle pověsti poprvé v českých zemích postavil herec Nosticova divadla, J. K. Liebich, v roce 1812 v zámečku na „Ztracené vartě“ v Libni. Tradice stavění vánočního stromu se pak šířila v bohatých a měšťanských rodinách. S charitou začala být spojována ve 40. letech 19. století, kdy začal být vánoční strom stavěn při dobročinných ošacovacích akcích. Ty nejprve pořádaly bohaté měšťanské vrstvy, v 70. letech se staly doménou různých spolků, a v letech 80. je začaly pořádat i dělnické vrstvy. Šlo o takzvané „slavnosti vánočního stromku“ (Moravcová, 1976, s. 65).

3.2.5 Štědrý den za první republiky v Praze

Štědrý den začínal v Praze velmi brzy, před pátou hodinou. Tehdy totiž Ježíšek budi slunce. Pokud by Pražané vstali později, Ježíšek by jim nic nepřinesl. Zároveň museli obyvatelé Prahy ještě před rozedněním stihnout nakrmit ptáky, zvířata a také sebe, protože co se sní před rozedněním se do postního dne nepočítá. Tím Pražané dodrželi půst, a tak mohli ještě večer zahlédnout zlaté prasátko, na nějž věřili. Dopoledne se uklízelo, připravovaly se pokrmy na večer, do mís se dávalo ovoce a ořechy. Na Štědrý den se příbytky, respektive za první republiky už jen jesličky, stůl či roh místnosti, zdobily slámou, která připomínala slámu ve chlévě, kde porodila pana Maria. Po obědě, pokud byl sníh, vyrážely děti nejčastěji s otci sáňkovat, přičemž ti se po cestě zastavili v hospodě na jedno až dvě piva. Ženy mezitím doma připravovaly jídlo na večer. V Praze totiž bylo zvykem, že po už tak bohaté štědrovečerní večeři, jež se skládala z bramborového salátu a ryby, ještě v mnoha rodinách jedli jednotliví členové svá oblíbená jídla, aby měli to štěstí a mohli je jíst i v roce následujícím. Před štědrovečerní večeří se rodina u stolu pomodlila a napila se vína (místo Kristovy krve). Po večeři otec odešel zapálit na vánočním stromu svíce a ostatní členy rodiny přivolal zazvoněním zvonku. Po nadílce pak většina Pražanů ještě před odchodem na půlnoční mši čarovala a věštila (Zeman, 2007, s. 57-79).

Věštění a kouzlení je nedílnou součástí Vánoc, těch Pražských nevyjímaje. Langhammerová (2008, s. 111) ve své knize Čtvero ročních dob v lidové tradici píše: „Všechno, co se tento den událo, tedy mělo magický dopad na nastávající rok, včetně klidné sváteční nálady. Z náhodných dějů se odhadoval osud.“ A to všechno se dělo proto, že: „Štědrý den patřil k nejvýznamnějším dnům v roce. Byl chápán jako den zcela výjimečný, a proto se mu připisovala zvláštní moc.“ Některé zvyky měly zajistit hojnost a zdraví, pomocí jiných lidí odhadovali svou budoucnost. Do peněženek a pod talíře se na

Štědrý den kladly rybí šupiny či peníze, které měly zajistit rodině dostatek peněz po celý další rok. Při večeři musel u stolu sedět sudý počet stolovníků, jinak by onen lichý v příštím roce zemřel. Proto buď rodina někoho do sudého počtu sehnala, nebo prostřela o jedno místo navíc. Prvním kouzlem po večeři bylo rozlousknutí ořechu. Pokud se hlavě rodiny podařilo vlašský ořech pouze prostředníkem rozlousknout, žila rodina po celý rok v lásce a shodě. Každoročně také Pražané nakupovali na Štědrý den o jednu rybu více, a tu další den pustili do Vltavy. Tento zvyk měl zajistit, že bude příští Vánoce znovu dostatek ryb. Než rodina odešla na půlnoční, pouštěli její členové z okna peříčka. Čím dál doletělo, tím delší čekal daného člověka život, a naopak. Při cestě na půlnoční nesměl nikdo stoupnout na kanál, jinak by se zranil nebo zchromnul. Budoucnost se často věštila z do vody nalitého olova, nebo podle toho, jak pluly ořechové skořápky, do nichž se dávala svíčka. Kromě smrti se také věštilo, kdy a za koho se dívka vdá. Nejčastěji toto dívky zjišťovaly pomocí házení střevíce, který buď padl poblíž mužského člena rodiny, což znamenalo, že se dívka brzy vdá, nebo poblíž některé z žen, a potom se měla vdát dříve dívčina příbuzná (Zeman, 2007, s. 81-87).

Další české obyčeje popisuje Anna Denková, čtenářka Českého lidu, ve svém textu, jež vyšel v rámci sbírky článků s názvem Štědrovečerní obyčeje českomoravské, která vyšla v Českém lidu roku 1924. Jedním ze zvyků bylo věštění budoucnosti ze svící. Každý člen rodiny si zapálil na vánočním stromě jednu svíci. Ten, komu hořela nejvíce, měl zřejmě brzo rodinu opustit, nebo se vydat do světa. Podle jiné tradice ten, komu nejdříve dohořela, zřejmě do roka zemře. Dívky se chodily o půlnoci dívat do vody v rybníce, kde se jim měla ukázat jejich budoucnost. Za jak dlouho se vdají pak zjišťovaly například tak, že na židle položily plátky vánočky a pustily k nim psa. Dívka, jejíž plátek pes snědl nejdříve, se měla nejdříve vdát. Už v této době bylo také časté věštění budoucnosti z rozkrajovaných jablek (Denková, 1924, s. 105,106).

Důležitou součástí každého Štědrého dne nejen u Pražanů byla půlnoční mše. Na ni se vydávala každý rok většina obyvatelstva. Kvůli společenskému a hudebnímu zážitku chodili na půlnoční mši i nevěřící. Nejznámější a nejprestižnější půlnoční mše se konala v katedrále sv. Víta, mše ale byla sloužena ve většině kostelů po celé Praze. Zazněly při ní hudební doprovody známých skladatelů a vystoupili ti nejznámější zpěváci dané doby. Na většině mší zazněla asi nejznámější vánoční píseň Tichá noc, oblíbená byla také Vánoční mše Jana Jakuba Ryby (Zeman, 2007, s. 87-94).

3.2.6 Vánoce za první republiky ve středních Čechách

Vánoční zvyky ve středních Čechách jsou těm v Praze velmi podobné. Jsou ale oproti pražským měšťanským Vánocům bohatší o zvyky a pověry týkající se hospodářství. Tak například na Čáslavsku dávala hospodyně psovi a houserovi česnek, aby byli další rok zlí. Aby slepice a husy dobře seděly na vejcích, nesměla se hospodyně po celou štědrovečerní večeři hnout z kouta u stolu. Svobodní mládenci a nezadané dívky po večeři třásli stromy a zpívali si u toho: „Třesu, třesu štěp (hrušeň), ozvi se mi pes, kde má milá (milý) večeři dnes. Podle toho, odkud se ozve psí štěkání, poznají, odkud bude jejich milý, milá (Oliva, 1929, s. 116, 117). Na Boží hod se věřilo, že pokud do hospodářství přijde jako první žebrák, bude mít březí kráva býka, přijde-li žebračka, narodí se jí jalovice (Košák, 1929, s. 117). Na svátek svatého Štěpána pak všichni, kdo se v hospodářství starali o dobytek, dostali vánočku a šli si ji sníst pod žlaby do chléva. Dobytek toho, kdo ji snědl nejdřív, se v příštím roce nejlépe pásł (Oliva, 1929, s. 117).

3.2.7 Boží hod a svátek svatého Štěpána

Na Boží hod a na Štěpána se v Praze jedlo maso, v dělnických rodinách nejčastěji pečená husa s knedlíkem a se zelím, nebo zaječí předky na smetaně, či vepřová pečeně (Klímová et al., 1981, s. 207, 208). Boží hod a svátek svatého Štěpána je spojen se slavnostním obědem, především pak ale s koledováním. Koledy jsou jak tradiční vánoční písně o narození Ježíše Krista, tak koledou nazýváme i samotný občůzkový obřad. Za koledu taktěž považujeme dary, které koledníci při občůzkách dostali (Hrabětová, 1988, s. 20). Hlavně pro děti z chudších dělnických rodin byla koleda příležitostí získat drobné domácí potřeby či pamlsky (Klímová et al., 1981, s. 129). Koledovat, tedy zpívat při pochůzkách, chodili i dospělí, nejčastěji z chudých rodin. Tito muzikanti si tímto způsobem přivydělávali na živobytí. Hlavním dnem pro koledu je svátek svatého Štěpána, koledovalo se ale po celý čas adventu i Vánoc (Langhammerová, 2004, s. 296-301).

3.3 Vánoce v Praze a ve středních Čechách v letech 1938 až 1945

3.3.1 Předválečné Vánoce po uzavření Mnichovské dohody

Vánoce v roce 1938 byly po odebrání pohraničních oblastí s většinovým německým obyvatelstvem ve znamení uprchlíků. Ti z okupovaných pohraničních oblastí utíkali po tisících do vnitrozemí, kde přebývali buď u příbuzných, nebo byli provizorně ubytováni

ve školách, sokolovnách, skladech či železničních vagoněch. Tato situace vyvolala obrovskou vlnu solidarity. Probíhaly sbírky jak u příležitosti Vánočního stromu republiky, tak další samostatné. Vybíralo se především na uprchlické rodiny. Na Štědrý den se pak právě pro tyto rodiny konalo mnoho akcí, jež jim měly zpříjemnit Vánoce. Pořádaly se společné večere někdy i pro stovky lidí, rozdávaly se vánočky a štědrovečerní pokrmy, konaly se vánoční nadílky pro děti uprchlíků (Koura a Kourová, 2010, s. 47-52).

3.3.1.1 Vánoce asimilovaných českých židů

Vánoce za první republiky v českých zemích slavili i asimilovaní židé. Podle toho, jak je popisuje česká židovka Věra Gissingová ve své knize plné vzpomínek s názvem *Perličky dětství*, se oslava Vánoc její rodiny od oslavy většinového křesťanského obyvatelstva nelišila. Před Vánoci pekla s matkou vánočku a cukroví, které pak rozdávala lidem, jež trávili Vánoce sami. Štědrovečerní večere se skládala z rybí polévky, smaženého kapra s bramborovým salátem a jablečného závinu. Vánoční strom, jenž si rodina nosila rovnou z lesa, byla borovice. Z vánoční nadílky měla malá Věra stejnou radost, jako ostatní děti, jako židovka ale nevěřila, že je pod strom přinesl Ježíšek. Kromě absence Ježíška najdeme v oslavě Štědrého dne v této židovské rodině snad jen jeden další rozdíl, a to, že nechodila na půlnoční mši. Na Vánoce v roce 1938, které Gissingová ve své knize popisuje, přizvala její rodina ke štědrovečernímu stolu uprchlickou rodinu, jež musela po uzavření Mnichovské dohody opustit pohraniční oblasti, jež byly Československu odebrány (Gissingová, 1992, s. 23-24). Solidaritu s uprchlíky v roce 1938 tedy neprojevovali občané jen formou sbírek.

3.3.2 Vánoce za druhé světové války

První Vánoce za protektorátu roku 1939 vypadaly v rámci možností doby téměř idylicky. Obyvatelé stále věřili v rychlé ukončení války a období největších hrůz, jež druhá světová válka přinesla, ještě nenastalo. Oslava Vánoc se oproti dřívějším letům moc nezměnila.

Konzumní aspekt Vánoc zůstal. Reklamy vyzývaly ke koupi drahých a moderních darů v podobě fotoaparátů či gramofonů, nadále k oblíbeným darům patřily alkohol a tabákové výrobky. Pro nákup obuvi a textilu byl v prosinci roku 1939 zaveden lístkový systém, ani ten ale nákupům nezabránil. Nakupovalo se jak v zavedených obchodních domech, tak na vánočních trzích. Mezi nejoblíbenější dary těchto prvních válečných a

zároveň nesvobodných Vánoc patřily především dary s národní tematikou, jakými byly knihy o české historii či díla významných českých spisovatelů nebo hudebníků (Koura a Kourová, 2010, s. 53-58). Oblíbeným darem válečného období bylo nové vydání Babičky spisovatelky Boženy Němcové (Soukupová, 2017, s. 94).

Vánoce v roce 1940 už byly znatelně skromnější a utlumenější. Většina zboží, potraviny nevyjímaje, podléhala přidělovému systému. Oproti následujícím Vánocům však byla oslava Vánoc roku 1940 ještě stále podobná těm, na něž byli lidé doposud zvyklí, i když byla skromnější. V následujících letech byly Vánoce plné bídy. Vařilo se z náhražek a jedním z mála ještě dostupných darů byly knihy. Mnoho obyvatel protektorátu často Vánoce neslavilo vůbec (Koura a Kourová, 2010, s. 58, 59).

Nacisté zrušili sbírky v podobě Vánočních stromů republiky připomínající první republiku, přesto Vánoce nadále využívali k charitativní pomoci. Protektorátní prezident Emil Hácha vyzval v roce 1941 obyvatele, aby přispěli na zimní potřeby pro německé vojáky. Hovoříme o takzvané Winterhilfe. Zároveň vedle této výzvy vyšla i oficiální vyhláška. Obyvatelstvo tedy nemělo na výběr a muselo mnoho svých věcí (nejčastěji lyže a teplé oblečení) odevzdat (Koura a Kourová, 2010, s. 62). Winterhilfe bylo podporováno propagandou v médiích. Vycházely články pojednávající o vojácích, kteří na frontách bojují za novou Evropu, a kterým české obyvatelstvo vděčí za to, že mohou Vánoce trávit doma v kruhu rodinném v klidu a míru. Vděk, jenž měl český národ cítit k Třetí Říši, připomínal v roce 1941 českému obyvatelstvu i protektorátní prezident Emil Hácha (Soukupová, 2017, s. 90, 91).

3.3.2.1 Vánoce v koncentračních táborech

Ve většině koncentračních táborů se Vánoce, i když velmi skromně a plné stesku po domově a svobodě, slavily. V některých táborech stával vánoční strom, vězni mohli přijímat dary od příbuzných, hráli divadlo, zpívali, či dostávali lepší jídlo. Jinde se ale i na Štědrý den popravovalo. Pro všechny vězně v koncentračních táborech byly ale Vánoce především svátky plné stesku po domově. V tomto období většina z nich přemítala, jestli budou příští vánoční svátky trávit na svobodě, uvěznění, či zda se jich vůbec dožijí (Koura a Kourová, 2010, s. 101-118).

3.3.2.2 *Vánoce českých vojáků v zahraničí*

Vánoce za druhé světové války trávil mnoho obyvatel Československa v zahraničí. Kromě vrcholných politických představitelů, kteří odešli do exilu, a dělníků, jež byli nuceni odejít pracovat do Německa, šlo především o vojáky bojující za svobodné Československo. Nejvíce československých vojáků bylo ve Francii, Británii a Sovětském svazu. Ve Francii dostávali vojáci od české ambasády v Paříži vánoční příspěvky a většinou Štědrý večer trávili se svými kolegy, nebo byli pozváni do rodin exulantů. Ve Velké Británii prožívali českoslovenští vojáci o poznání odlišnější Vánoce. Britové, jak známo, Štědrý den vůbec neslaví, nejdůležitějším svátkem je pro ně totiž Boží hod. Vojáci, kteří slavili Vánoce v britských rodinách, kam byli někdy zváni, tak ke štědrovečerní večeři nezasedli, a hostinu mívali až 25. prosince, kdy jedli krocana a anglický pudink. Vojáci, kteří slavili Vánoce spolu, ale Štědrý večer slavili podobně, jako by byli doma v Československu. Zajímavým britským zvykem bylo, že při slavnostní večeři důstojníci obsluhovali své podřízené, což mnoho československých vojáků překvapilo. V Sovětském svazu naopak vojáci Vánoce neslavili vůbec. Slavil se až Nový rok, kdy se tančilo kolem ozdobeného stromu.

Ne všichni vojáci ale trávili Vánoce v klidu a bezpečí. Některé válečné akce probíhaly i v období vánočních svátků. Často ale byly přerušeny a alespoň na Štědrý večer panovalo příměří, jako tomu bylo například při obléhání francouzského přístavu Dunkerque, jehož se účastnili i vojáci československé samostatné obrněné brigády (Koura a Kourová, 2010, s. 130-150). Jak píše Jiří Zeman (2007, s. 6), příměří na Štědrý den nebylo výjimečné: „Jsou velmi dobře známy případy z první a druhé světové války, kdy se na frontě nepřátelská vojska sešla ke společné oslavě Vánoc, do rána spolu oslavovali, obdarovávali se dárky, hovořili spolu, vzpomínali na své rodiny, ukazovali si fotografie svých dětí a manželek. Společně oslavili půlnoční mši.“

3.4 Vánoce ve středních Čechách a Praze v letech 1945 až 1988

3.4.1 Poválečné Vánoce

Vánoce v roce 1945 byly sice částečně plné radosti z konce války, zároveň byly ale v mnoha rodinách, kde se po konci války neshledali se svými příbuznými, plné smutku. Navíc šlo také o svátky velmi chudé. Nadále fungoval přidělový systém a vláda v tomto roce vydala i zvláštní vánoční přidělové lístky, potravin, oblečení i uhlí byl ale nedostatek. Na pomoc chudým, nemocným, válečným pozůstalým a dětem byla hned tento rok

obnovena prvorepubliková tradice Vánoční strom republiky (Koura a Kourová, 2010, s. 151-158).

3.4.2 Vánoce v období socialismu

Vánoce v období vlády Komunistické strany Československa byly komunistickou ideologií značně ovlivněny. Už v roce 1949 nebyla oslava Vánoc taková, na jakou byla většina obyvatel zvyklá. V tomto roce byly totiž Vánoce silně upozaděny, protože 21. prosince slavil sovětský diktátor Josef Vissarionovič Stalin sedmdesáté narozeniny. Přípravy oslavy a oslava samotná naprosto potlačily advent a blížící se Vánoce (Koura a Kourová, 2010, s. 185-188).

3.4.2.1 Vánoce v 50. a 60. letech

Od samého počátku vlády Komunistické strany Československa byla tedy zřejmá propagandistická snaha. V 50. letech se českoslovenští komunisté systematicky snažili zničit prvorepublikové zvyky a potlačit duchovní rozměr Vánoc, a naopak vnutit lidem ateistické sovětské vzory. Za počáteční a rovnou velmi silný zásah můžeme považovat snahu odstranit Ježíška. Zprvu byla tato snaha zaměřena především na děti, kterým bylo všem vysvětlováno, že dary nenosí Ježíšek, ale kupují je rodiče. Později ale došlo i k vyloučení spojitosti narození Ježíše Krista a Vánoc. Proto byly v 50. letech zakázány koledy s náboženskou tématikou a byly ponechány jen takzvané lidové koledy. Tento útok na hlavní symbol Vánoc, byl zároveň také útokem na náboženství, jež bylo jedním z úhlavních nepřátel režimu. Pokud totiž neexistoval malý Ježíšek, který nosí dary, nemohl existovat ani Ježíš Kristus, o kterého se náboženství a církve opírá (Koura a Kourová, 2010, s. 171-174).

Ježíšek měl být postupně vyměněn za Dědu Mráze. Ten nosil dary dětem v Sovětském svazu a v roce 1951 za podpory Ústředního výboru KSČ přijel i do Československa. Na konci roku Děda Mráz přiletěl z Čukotky a navštívil několik míst v Československu, aby za bouřlivých oslav nadělil dary přítomným dětem. Velmi podobný průběh měly oslavy i o rok později, kdy navíc v památném rozhlasovém projevu 24. prosince 1952 Antonín Zápotocký definitivně odsunul Ježíška do pozadí a dětem místo něj nabídl Dědu Mráze (Koura a Kourová, 2010, s. 193-202). V tomto roce se v Praze nepořádaly tradiční vánoční trhy, místo nich byly trhy Dědy Mráze. Na nich se podle vědkyně a etnologky zaměřující se mimo jiné právě na města ve střední Evropě, Blanky

Soukupové, prodávalo žádané zboží, jakým byly elektronické přístroje, nerezové nádoby, či ovoce a maso. Před Vánoce se prodávalo především jindy nedostupné citrusové ovoce, ořechy a lepší jablka. Děda Mráz měl být symbolem hojnosti a samotné Vánoce měly být bohaté, aby poukázaly na úspěchy socialistické ekonomiky. (Soukupová, 2009, s. 280, 288) Pojetí vánoční nadílky, již měl obstarat Děda Mráz, však v Československu nenašlo dostatečně kladnou odezvu, a proto se jej sám Ústřední výbor Komunistické strany Československa snažil pozměnit a propagovat. Ani česky mluvící Děda Mráz v Československu nezdomácněl, přestože se do něj na konci každého roku až do počátku 60. let vracel (Koura a Kourová, 2010, s. 206, 207). Už v roce 1957 byla oficiálně povolena veřejná prezentace Ježíška jako postavy nadělující dárky (Koura a Kourová, 2010, s. 263). Snaha Komunistické strany potlačit Ježíška, tedy malého Ježíše Krista nadělujícího o Štědrém večeru dětem dary, byla tedy neúspěšná a také velmi krátká. O opravdovém potlačování můžeme hovořit snad jen v roce 1952. V celém období vlády Komunistické strany Československa ale můžeme pozorovat snahu akcentovat rodinný charakter Vánoc a upozadit ten náboženský (Franc, 2008, s. 240).

V 50. letech taktéž skončilo pořádání slavností Vánočního stromu republiky. Ty byly za první republiky pořádány pro dobročinné účely, to se ale komunistickému režimu, v němž žili všichni obyvatelé podle oficiálních tvrzení v blahobytu, nehodilo. Naopak se mu hodila kritika Masarykovy republiky za to, že tehdy vůbec bylo potřeba vybírat peníze na dobročinné účely, a tak byly slavnosti Vánočního stromu republiky z dobročinných slavností přeměněny na pouhou oslavu Vánoc (Koura a Kourová, 2010, s. 180-185). Z podobného důvodu, konkrétně za údajný žebravý podtext, bylo zakázáno i mnoho koled (Franc, 2008, s. 243).

Kritika první republiky však nemířila jen na Vánoční stromy republiky, ale i na chudou oslavu Vánoc v tomto období. Oproti tomu byly vyzdvihovány Vánoce současné, které byly hojné na dary i sváteční potraviny. Reportáže z obchodů v předvánočním období dokazovaly velký zájem nakupujících, a tedy i vzestup životní úrovně ve společnosti (Franc, 2008, s. 244). V předvánočním období se opravdu reálně zvyšovalo zásobování obchodů především potravinami. Sváteční pokrmy nejen na Vánoce ale i na Silvestra vyžadovaly dovoz potravin nejen z kapitalistických zemí. Cizokrajné ovoce, lískové ořechy, kokos, ale také vepřové či zvěřina byly nedostatkovým zbožím. To se odráželo na dlouhých frontách a nespokojenosti obyvatelstva. Vánoce proto musel brát vládnoucí režim velmi vážně a snažil se zajistit občanům co nejbohatší svátky, které by poukazovaly na vysokou životní úroveň společnosti (Franc, 2008, s. 251-256).

V období socialismu můžeme pozorovat postupnou ateizaci Vánoc. Je zřejmá například ve skladbě štědrovečerní večeře. Ta se z dříve spíše postního jídla začala především v 60. letech měnit ve vydatnou hostinu. Maso, jež nepatří do postních pokrmů, se začalo přidávat v podobě šunky či salámu do bramborového salátu, kapr, který se v této době už téměř výhradně připravoval v trojobalu, byl v některých rodinách vyměněn za řízek (Koura & Kourová, 2010, s. 252). Pokud na štědrovečerním stole zůstávala ryba, nebyl vysvětlován její náboženský původ, ale zdůrazňovalo se, že jde o „lidovou tradici“ (Franc, 2008, s. 242, 243). Tato podoba štědrovečerní večeře se v padesátých a šedesátých letech v českých krajích ustálila a pokrmy se tak ve většině oblastí v Čechách podávaly téměř stejné (Franc, 2008, s. 246).

Dalšími důležitými vánočními pokrmy bylo cukroví, které se peklo ve většině rodin. Vánočka se podávala ke snídani ve sváteční dny. Na Boží hod se nejčastěji jedla husa či kachna, tedy posvícenské pokrmy. Na Štěpána pak nebyl stanoven jeden konkrétní pokrm. Někdy se připravovalo další sváteční jídlo, svíčková (Franc, 2008, s. 248, 249).

Od přelomu padesátých a šedesátých let se Vánoce stávají stále konzumnějšími. Jedním z důvodů je postupná ateizace, druhým důležitým faktorem je zlepšující se ekonomická situace. V této době se začala zlepšovat zásobovací situace v Československu a rozšiřovala se nabídka zboží. Ani zlepšující se ekonomická situace ale neukončila dlouhé fronty, které museli občané vystát, aby mohli nakoupit jak vánoční dary, tak potraviny na slavnostní pokrmy (Koura a Kourová, 2010, s. 247). Všude přítomné fronty, jež obyvatelstvo vnímalo negativně, byly naopak v tisku popisovány jako důkaz blahobytu. Fronta totiž znamenala, že existuje důvod, proč v ní stát (dostatečně zásobené obchody), a že lidé mají dostatek prostředků, aby mohli nakupovat dary a potraviny na sváteční pokrmy. O zvyšujícím se blahobytu najdeme zmínky i ve vánočních písních, například v písni Vánoce, Vánoce přicházejí, o níž se ještě zmíním (Koura a Kourová, 2010, s. 247, 255). Nadále byly stejně jako za první republiky oblíbeným vánočním darem knihy. Mezi ty nejoblíbenější patřily cestopisné knihy cestovatelů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda. Ty byly až do roku 1968, kdy byly knihy Zikmunda a Hanzelky z politických důvodů zakázány, mezi nejprodávanějšími (*Fenomén H+Z*, 2017).

Vánoce se v této době stále zřetelněji přetvářejí ze svátků náboženských ve svátky blahobytu a rodinné pohody. Narůstající konzumní aspekt Vánoc se odrážel i v koledách. V dodnes známé a oblíbené písni Vánoce, Vánoce, přicházejí, jež byla poprvé nahrána v roce 1962, se v poslední sloce mimo jiné zpívá:

A když sní se, co je v míse, televizor pustíme,
v jizbě dusné všechno usne k blaženosti mé.

Místo postní večeře a následného odchodu na mši se v koledě odráží oslava Vánoc v 60. letech, tedy vydatná večeře a večer strávený u televize (Koura a Kourová, 2010, s. 255, 256).

V 50. letech bylo mnoho napsáno o takzvaných stavbách mládeže. Reportáže vyzdvihovaly mladé lidi, budovatele komunismu, kteří se rozhodli vánoční svátky trávit prací pro blaho státu, místo aby je oslavili v kruhu rodinném. Podobně noviny píše i o strážcích hranic. Časté byly také reportáže o oslavě Vánoc ve vojenských posádkách chránících Československo (Koura a Kourová, 2010, s. 208-209).

V šedesátých letech vystřídaly výše zmíněné reportáže reportáže o oslavě Vánoc dělnického obyvatelstva, především pak toho, které muselo o Štědrém dnu pracovat. Zároveň byla nadále kritizována první republika, respektive její buržoazní ráz. Poukazováno bylo především na charitativní akce, jež byly v této době pořádány a které měly zlepšit život chudých lidí, zatímco měšťané a bohatší obyvatelstvo prožívalo svátky blahobytu. Tuto kritiku umožňovala především zlepšující se ekonomická situace v těchto letech (Koura a Kourová, 2010, s. 257, 258).

Vánoce ve zlomovém roce 1968 byly srpnovými událostmi taktéž poznamenány. Zvednuvší se vlna češství přinesla obnovení tradice Vánočního stromu republiky. Ta totiž odkazovala k národním kořenům. Od roku 1968 se při oslavách Vánočního stromu republiky vybíraly prostředky pro charitativní organizaci SOS dětské vesničky, která měla pomáhat dětem bez rodičů vyrůstat v pěstounské péči. Kvůli pocitu (nejen) národní sounáležitosti se také v tomto roce vrátilo mnoho lidí do kostelů na vánoční bohoslužby. Tento rok měli potřebu vystoupit o svátečních dnech také vysocí političtí představitelé. Proslov prezidenta republiky se od 50. let konal na Nový rok, v roce 1968 však na Štědrý den vystoupil s projevem tehdejší předseda vlády Oldřich Černík a o dva dny později, na druhý svátek vánoční, v televizi pronesl svůj projev první tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Československa, Gustav Husák (Koura a Kourová, 2010, s. 266-273).

3.4.2.2 Vánoce v období normalizace

Vánoce v období normalizace velmi podobně jako v předchozích desetiletích charakterizovaly dlouhé fronty. Nedostatkové zboží, jakými byly mandarinky či banány,

kteře nebylo přes rok možné sehnat vůbec, se režim snažil dostat na pulty alespoň před Vánoce. Velmi těžké bylo ale sehnat i další potraviny či ingrediee do cukroví, například kokos či mandle. Čeho byl naopak dostatek, byly vánoční kolekce, jež dostávali pracující v zaměstnání. Kromě čokoládových bonbonů se na vánoční strom od sedmdesátých let věšely také elektrické žárovky. Vánoční strom samotný byl nejčastěji borovice, smrk či jedle. Umělé stromy se začaly objevovat až na konci let osmdesátých (Koura a Kouřová, 2010, s. 277- 280).

Shánět vánoční dary bylo v této době velmi těžké, často bez správných kontaktů téměř nemožné. Nelehké bylo i sehnat očekávané knižní tituly, na něž se stála fronta před knihkupectvím po celý rok, nejen o Vánocích. V předvánočním období ale zájem o knihy narůstal, protože kniha je v České republice potažmo v Československu nejčastějším vánočním darem. Knihy nacházely pod vánočním stromem jak děti (Neználek na Měsíci autora Nikolaje Nosova či Jasmínka v zemi lhářů Gianni Rodariho), tak dospělí (Tajemství proutěného košíku Markéty Zinnerové a Stříbrná paruka Adolfa Branalda) (Koura a Kouřová, 2010, s. 281-284). Mezi další oblíbené dary patřilo sportovní vybavení či výrobky ze zahraničí, a to nejen ze Západu. Před Vánoce proto rodiny často odjížděly nakupovat do východního Německa (Koura a Kouřová, 2010, s. 284, 287). V roce 1979 navíc školáci dostali netradiční dar, když byly vlivem silných mrazů vyhlášeny třítydenní uhelné prázdniny, jež navazovaly na prázdniny vánoční (Koura a Kouřová, 2010, s. 290).

Do Vánoc v období normalizace již silně vstoupila televize, která přinesla novou tradici, kdy lidé po rozbalení darů usednou před televizi a sledují vánoční televizní programy (nejčastěji novou štědrovečerní pohádku či seriál). Předvánočním hitem roku 1977 se tak stal dvanáctidílný seriál Žena za pultem s představitelkou hlavní role, Jiřinou Švorcovou, členkou ÚV KSČ. Již na konci 70. let pak byly uvedeny pohádky či filmy, které v televizi v období Vánoc (a nejen v tomto období) můžeme sledovat dodnes. Patří mezi ně například pohádka Ať žijí duchové! či film Jak dostat tatínka do polepšovny (Koura a Kouřová, 2010, s. 292, 294). Právě televize se stala dalším nástrojem propagandy. Například výše zmíněný seriál Žena za pultem byl později kritizován za nereálné vykreslení doby.

I když se komunistický režim snažil zbavit Vánoce jejich náboženského aspektu, zcela se mu to nepodařilo. Mezi vánoční výzdobu doma patřily jesle, nejčastěji papírové, lidé chodili na půlnoční mše, jejichž účastníky režim bedlivě sledoval, a koledy se hrály pouze v soukromí domova (Koura a Kouřová, 2010, s. 294, 295).

Přestože jsem výše zmiňovala dlouhé fronty, či problémy se sháněním vánočních darů, všeobecné vnímání Vánoc můžeme vidět v jejich popisu etnoložkou Janou Hrabětovou v publikaci s názvem *Lidové vánoce v Polabí*: „V současnosti pozbyly vánoce svůj převážně náboženský ráz. Na rozdíl od minulých dob se už nemusíme obávat ani hmotného nedostatku, ani existenčních nejistot. Můžeme si dopřát prožití těchto svátků ve skutečné hojnosti, klidu a míru.“ (Hrabětová, 1988, s. 20)

3.5 Vánoce ve středních Čechách a Praze od roku 1989 dodnes

Vánoce roku 1989 byly značně poznamenány Sametovou revolucí. Místo vánočního zdobení byly ve výlohách revoluční plakáty. Lidé v tomto roce začali využívat možnosti volného pohybu za hranice a při cestování nakupovali dříve nedostupné zboží. Markantně se zvýšil zájem o půlnoční mše, které navštívilo oproti předchozím letům velké množství lidí (Koura a Kourová, 2010, s. 312–315). Ještě při sčítání lidu v roce 1991 můžeme pozorovat zvýšený zájem o náboženské vyznání, k němuž se v tomto roce přihlásilo 44 % obyvatel (*Náboženské vyznání – Pramenné dílo 1991*, 1991, s. 73). Oproti tomu se v roce 2001 k náboženskému vyznání hlásila už jen méně než třetina obyvatelstva (*Tab. 10 Obyvatelstvo podle věku, podle náboženského vyznání a podle pohlaví*, 2005). V tomto roce půlnoční mši poprvé vysílala Československá televize i Československý rozhlas.

Vánoce po roce 1989 jsou poznamenány otevřením trhu. Dary, výzdoba i potraviny jsou dnes dováženy a jsou bez problému k sehnání. Do českých Vánoc pronikly především vlivem médií některé západní tradice a zvyky (Langhammerová, 2004, s. 288).

3.5.1.1 Předvánoční čas

Přestože má advent čili doba příprav na příchod Ježíše Krista pevně daný časový úsek, s postupnou zvyšující se komercializací Vánoc po roce 1989 se prodlužuje i období před Vánoci, kdy média a obchody upozorňují na jejich příchod. Advent se stal spíše než přípravou na příchod mesiáše přípravou na Vánoce samotné již před nástupem kapitalismu, přesto se ale tato příprava po jeho nástupu neustále prodlužuje a klade se na ni čím dál tím větší důraz. Mnoho lidí shání dary takzvaně na poslední chvíli, jiní je nakupují už několik měsíců předem. Vánoční propriety v podobě vánočních kolekcí, ozdob a jiných předmětů určených především k vánoční výzdobě jsou pak k sehnání už v listopadu, někdy i dříve.

V období adventu lidé často navštěvují vánoční trhy a výstavy. Vánoční trhy jsou v posledních letech především místo, kam lidé jezdí na výlet a navštěvují je ve svém volném

čase. Nejde tedy, jako tomu bylo dříve, o trhy, kde by lidé nakupovali dary či potraviny na Vánoce. I proto se před Vánoci pořádá mnoho jednodenních zájezdů do větších německých, rakouských a polských měst, díky kterým lidé si lidé prohlédnou zahraniční město a zároveň navštíví vánoční trhy. Dnes jsou tedy vánoční trhy spíše kulturním a společenským zážitkem, kam lidé chodí takzvaně nasát vánoční atmosféru. Za tou chodí mnoho lidí i na vánoční výstavy. Těch se v období adventu pořádá nepřehledné množství. Často jde o velmi specifické vánoční výstavy, které se zaměřují například jen na betlémy či vánoční ozdoby.

Předvánoční čas je taktéž spojen s charitou. Ta v dnešní době, kdy je často opomíjen náboženský původ Vánoc, může částečně nahrazovat duchovní aspekt Vánoc. Kromě menších dobročinných akcí, jichž se po celé České republice koná nespočet, existují i velké charitativní projekty. Mezi nejznámější a nejvýdělečnější patří Adventní koncerty České televize, které se konají každoročně již od roku 1990. V roce 2017 se díky nim vybralo 10 milionů korun, které putovaly do vybraných neziskových organizací. Nově v tomto roce mohli lidé či firmy přispět i online. (*Adventní koncerty*, nedatováno)

Dlouholetý zvyk, jímž je posílání vánočních přání, který byl v minulém století nejčastěji spojen s pohlednicemi, již dnes postupně nahrazují moderní technologie. Místo pohledů si lidé na přelomu tisíciletí vánoční přání mnohdy faxovali či posílali e-mailem (Vavřínová, 2001, s. 59). Mezitím se už ale přání začala posílat ve formě SMS zpráv a v dnešní době, době chytrých telefonů, se s narůstajícím datovým pokrytím mnoho vánočních přání posílá přes sociální sítě (*SMS či hovory už na Štědrý den netáhnou*, 2017). Stále ale platí, že si lidé vánoční přání posílají. Místo pohlednic se posílají básničky či obrázky s vánoční tematikou formou SMS či zprávy na sociálních sítích.

3.5.1.2 Štědrý den

Štědrý den je v křesťanské tradici dnem postním. Dodnes někteří věřící dodržují celodenní půst, který končí štědrovečerní večeří. Nemusí ho ale dodržovat jen věřící. V České republice někteří lidé drží v dnešní době půst, aby viděli takzvané „zlaté prasátko“. A ti, kteří tuto tradici nedodržují, tuto pověru alespoň znají. Pověra, jež praví, že kdo se o Štědrém dni postí, uvidí s východem první hvězdy zlaté prase, sahá svými kořeny až k předkřesťanským předchůdcům Vánoc. Období Vánoc je časově blízké zimnímu slunovratu, což je chvíle, kdy se na severní polokouli začíná prodlužovat den a kdy slunce vyhrává nad tmou. Pohané před Vánocemi oslavovali právě zimní slunovrat, který je

spojen s kultem slunce. A jedním ze symbolů slunečního kultu je právě prase. Zajímavé je, že se tento pohanský aspekt v českých Vánocích zachoval i přesto, že jsou vepřům v křesťanství přisuzovány negativní atributy (*Odkud přišlo zlaté prasátko?*, 2013).

I ve chvíli, kdy člověk nestrhává půst, bývá jídlo v průběhu Štědrého dne lehčí, postní. Často je důvodem tradice. Jiní tak ale činní z velmi pragmatického důvodu, takzvaně si nechávají místo na štědrovečerní večeři a cukroví. V dnešní době je totiž štědrovečerní večeře především příležitostí se dobře a bohatě najíst, a přitom strávit čas se svými blízkými. To však není nic neobvyklého, podobně ke štědrovečerní večeři přistupovali lidé i v dřívějších dobách. Jak píše Vavřínová: „Přes všechny změny však u nás zůstal zachován obyčej, aby lidem, i dobytku v tento večer byla projevena štedrost.“ (Vavřínová, 2001, s. 249)

3.5.1.3 Štědrovečerní večeře

Vrcholem českých Vánoc je Štědrý večer (Vavřínová, 2001, s. 137), který je spojen se štědrovečerní večeří a nadílkou. Večeře se ve středních Čechách a Praze nejčastěji skládá z bramborového salátu a kapra či řízku v trojbalu. Přestože se řízek na Štědrý večer jedl už v některých rodinách v období komunismu, i dnes dávají podle výzkumu, který dělala agentura Stem/Mark pro společnost Home Credit, tři čtvrtiny českých domácností na Štědrý večer přednost kaprovi (*Kapr versus řízek?*, 2012). Kromě řízku už ale na stolech některých rodin najdeme i jiné „netradiční“ složky štědrovečerní večeře. Ty jsou ovlivněny hlavně aktuálními trendy, či stále se zvyšující dostupností cizokrajných plodin či druhů ryb. Mnoho rodin zachovává při večeři postní tradici, proto i nadále jedí rybu. Místo kapra už ale večeří jiné druhy ryb, například lososa nebo tresku.

Večeře dnes často probíhá relativně brzo, protože od 19. hodin každoročně vysílá Česká televize novou štědrovečerní pohádku. Televize je od druhé poloviny 20. století neodmyslitelnou součástí Vánoc a v dnešní době se kolem ní mnohdy točí celý vánoční program. Již v knize Václava Frolce s názvem *Vánoce v české kultuře* v roce 1989 říká Ladislav Dvorský (1989, s. 428), že televizní program určuje podobu Vánoc a délku štědrovečerní večeře. Dnes je toto tvrzení minimálně stejně pravdivé, ne-li pravdivější. I proto vychází před Vánoci TV magazín s programem na celé vánoční svátky.

3.5.1.4 *Vánoční nadílka*

Důležitou součástí štědrého večera je vánoční nadílka. Nadílku v české tradici obstarává Ježíšek, který nosí dárky a ve většině rodin i ozdobený strom. Na Ježíška věří mnoho dětí v předškolním věku. I starší děti a dospělí se ale těší na rozbalování darů a pro mnohé je to vrchol večera (Langhammerová, 2004, s. 296). I dospělé můžeme slyšet, jak říkají věty typu: „Od Ježíška jsem dostal...“ či „Už mám nakoupeného Ježíška.“ Tato rétorika značí, že Ježíšek je také synonymem pro vánoční dar, nadílku. Přesto má ale Ježíšek největší význam pro děti. Mnoho rodičů se snaží, aby děti co nejdéle věřily, že dary pod vánoční strom každoročně nosí jakýsi kouzelný duch. S touto vírou je však spojen i negativní zážitek, kterým si projde každé dítě, jež „věřilo na Ježíška“. Jednoho dne se totiž od rodičů, učitelů nebo dětí ve škole či školce dozví, že dary nakupují rodiče a blízcí. Dokud ale ještě děti věří, často píší dopis Ježíškovi. V něm mu sdělují svá přání a touhy. Dopis pak nejčastěji nechávají za oknem, aby si ho Ježíšek mohl pohodlně vzít. Mohou ho ale také poslat na Boží Dar, kde má „český Ježíšek“ sídlo. Psaní dopisů Ježíškovi je rozšířeným a velmi oblíbeným fenoménem. Děti často píší dopis Ježíškovi jako jeden z úkolů do školy, při hledání na internetu ale také najdeme mnoho diskusí, kde se rodiče radí, kdy a jak dopisy psát. Ježíšek tedy i dnes v konkurenci komerčního a západního symbolu Vánoc, Santy Clause, v českém prostředí jednoznačně vyhrává (Poláková a Večerková, 2015, s. 7, 8). Přesto můžeme na Santu Clause narazit i v České republice, a to především prostřednictvím zahraničních filmů a knih. V televizi už nenajdeme jen české pořady a pohádky, ale i ty zahraniční. Pohádky, ať už z dílny Walta Disneye, nebo jiných produkčních společností, běží každoročně o Vánocích v televizi vedle těch českých. A tak si i české děti zvykly na Santu Clause, muže v červeném a s bílým plnovousem, jako na bytost, jež nosí dětem dárky především v Americe.

3.5.1.5 *Vánoční strom*

Nadílka se nejčastěji odehrává u vánočního stromu, který bývá v obývacím pokoji nebo na jiném místě, kde se kolem něj může shromáždit celá rodina. Vánoční strom je nedílnou součástí Vánoc, a tak mu rodiny přikládají velkou váhu a dávají si každoročně záležet s jeho výběrem a následnou péčí o něj. Z těchto důvodů vždy před Vánoci vychází spousta článků, které radí, jaký strom si vybrat a jak se o něj správně starat, aby co nejdéle vydržel. Zároveň mnoho rodin každoročně řeší dilema, zda koupit strom živý nebo umělý. Přesná čísla o tom, kolik rodin má strom živý a kolik umělý, se mi nepodařilo dohledat,

zřejmě se ale podle výzkumu agentury Ipsos z roku 2013 pohybují okolo poloviny. (*Většina Čechů preferuje přírodní vánoční stromek, kromě Prahy*, 2013) Češi nejčastěji kupují jedli, která nejdéle vydrží. Z jedlí je pak nejpopulárnější konkrétně jedle kavkazská, jež je údajně nejkrásnější. (*Péče o vánoční stromek*, 2017)

Vánoční stromy, respektive jejich zdobení, stejně jako další vánoční výzdoba, podléhají v dnešní době často momentálním trendům. Jak píše Eva Večerková a Věra Frolcová v knize *Evropské Vánoce* (2010, s. 243): „Důraz na vnější estetickou stránku ho ve výlohách obchodů posouvá do pozice čistě dekorativního, ano i reklamního objektu.“ V roce 2016 například měli ti, kteří chtěli svůj strom ladit do barev podle posledních trendů, použít při vánoční výzdobě pastelové barvy (Černá, 2016). V roce 2017 naopak vládu převzala barva bílá. (*Barvy a trendy Vánoc na rok 2017*, 2017) Ozdoby na vánočním stromě se u jednotlivých rodin značně liší a vlivem internetu, kde mohou lidé nejen čerpat inspiraci z celého světa, ale rovnou i výzdobu nakupovat, se značně smazávají místní rozdíly. Člověk tak v dnešní době jen těžko určí, zda jde o vánoční stromek stojící v obývacím pokoji rodiny ve Finsku, nebo ve středočeské vesnici. V Čechách na většině stromů nechybí elektronické žárovky, svíce se z bezpečnostních důvodů používají minimálně a najdeme je spíše na adventním věnci. Ozdoby bývají buď plastové, nebo skleněné. Především skleněné ozdoby mají v České republice dlouholetou tradici. Dodnes patří Česká republika k předním výrobcům a producentům skleněných vánočních ozdob, od roku 2003 však bojují čeští skláři s asijskou konkurencí vyrábějící podstatně levnější plastové ozdoby. Tato konkurence vyvolala značný pokles prodeje a tržeb a mnoho skláren bylo nuceno svou výrobu zavřít. V posledních několika málo letech ale prodej ručně vyráběných skleněných ozdob znovu stoupá, protože narůstá počet zákazníků, kteří si chtějí za kvalitnější ozdoby připlatit (Stratilík, 2017).

V dnešní době má většina rodin vlastní vánoční strom, další vánoční stromy ale potkáváme i ve veřejných prostorách, jakými jsou například náměstí, školy či obchodní centra. Dnes už najdeme vánoční strom téměř v každém městě i vesnici a často se na tomto místě v období adventu či Vánoc konají různé slavnosti. Především každoroční rozsvěcení vánočního stromu na místních náměstích bývá velkou předvánoční událostí. Vánoční strom mnoho rodin, ale i měst a obcí, bere jako svou chloubu a přikládá mu významnou dekorativní funkci. I proto v dnešní době probíhají soutěže o nejkrásnější či nejvyšší vánoční strom, přičemž díky internetu může hlasovat každý.

Kromě vánočního stromu i k dnešní Vánocům patří jesle. Mnoho rodin má doma vlastní betlém. Kromě dřívějších dřevěných už se betlémy dělají i ze skla, z keramiky,

sušených kukuřičných listů, textilu či pečiva. Betlémy jsou ale v dnešní době oproti těm z 19. a počátku 20. století většinou značně menší. Nejen ty malé, ale i ty původní velké, pak můžeme každoročně vidět na některé z výstav jeslí, jež se v průběhu Vánoc i adventu pořádají (Langhammerová, 2008, s. 109).

3.5.1.6 *Vánoční dary*

Dary jsou v dnešní době důležitou součástí Vánoc. V nich se odráží finanční situace každé rodiny. Některé chudší rodiny si proto, aby mohly mít Vánoce stejné, jako všechny ostatní, tedy bohaté na dary a dobré jídlo, berou i půjčky. V úvěrové firmě Profi Credit v posledním čtvrtletí roku stoupá počet půjček až o čtvrtinu. (*Češi kupují dárky*, 2017) Fakt, že jsou dary důležitou součástí Vánoc, značí i počet článků, které především před Vánocemi vychází, v nichž se čtenáři dozví, jaké dary jsou momentálně v kurzu, či jak vybrat ten správný dar. Mezi nejčastější dary pro dospělé patří oblečení, kosmetika, elektronika, knihy, či zájezdy. Děti nejčastěji dostávají hračky, ty starší také elektroniku.

3.5.1.7 *Vánoční cukroví*

Cukroví o Vánocích najdeme téměř v každé rodině. Podle Langhammerové jde o fenomén. Cukroví je v posledních desetiletích chloubou rodiny, a i proto hospodně pečou mnoho druhů. Cukroví tedy pro své množství nepatří jen na štedrovečerní stůl, ale hostí se jím návštěvy a často se jí i několik týdnů po Vánocích (Langhammerová, 2004, s. 293). V Čechách nejčastěji na vánočních stolech najdeme vanilkové rohlíčky, linecké cukroví, včelí úly, plněné ořechy, sněhové pusinky či perníčky. Každá rodina má ale své oblíbené cukroví, které připravuje na Vánoce opakovaně, nedá se tedy plošně říct, že existuje určitý počet a určité druhy cukroví, které nutně najdeme na každém vánočním stole. Mnoho rodin si cukroví peče samo, často podle starých rodinných receptů. Stejně tak jako každý připravuje lehce odlišný bramborový salát, tak ani recepty na cukroví nejsou úplně stejné. Cukroví navíc podléhá trendům a výživovým směrům. Dnes již mnoho lidí peče cukroví ve zdravější verzích bez cukru či jiných přísad, další zase pečou jen veganské cukroví, tedy cukroví bez použití vajec či mléčných výrobků.

3.5.1.8 *Náboženský a politický aspekt Vánoc*

Vánoce v Čechách značně pozbyly náboženský aspekt. V České republice částečně vlivem bývalého komunistického režimu a částečně díky po roce 1989 nastoupivšímu

kapitalismu slaví Vánoce jako rodinný svátek valná většina obyvatelstva, mnoho z nich ale zapomíná na jejich náboženský původ a význam. Ježíšek je tak pro mnoho dětí i dospělých jen jakousi imaginární bytostí, která nosí dárky. Stejně tak se většina lidí 24. prosince nepostí proto, že je tento den poslední postním dnem před Narozením Páně, ale proto, že chtějí vidět takzvané zlaté prasátko. Na půlnoční mši také chodí daleko méně lidí, než kolik jich tuto náboženskou událost navštěvovalo například za první republiky. Přesto ale půlnoční mši podle průzkumu agentury STEM z roku 2010 navštíví i třetina nevěřícího obyvatelstva (*Češi jsou ateisté! Na půlnoční ale chodí i nevěřící*, 2010).

Za zmínku stojí také fakt, že se v roce 2013 spolu s nástupem Miloše Zemana do funkce prezidenta, vrátil tradiční každoroční projev prezidenta do období Vánoc. S Vánočním poselstvím kromě něj vystupovali ještě další dva prezidenti, Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš. V období vlády Komunistické strany Československa byly prezidentské projevy pronášeny na Nový rok, ve stejný den s nimi vystupovali i prezidenti Václav Havel a Václav Klaus.

4 Oslava a prožitek Vánoc v české třígenerační rodině Y ve středočeské obci X

4.1 Scénář „českých“ Vánoc rodiny Y

Vánoce rodině Y začínají 23. prosince večer. Advent v této rodině pozbyl náboženský význam a není tedy očekáváním příchodu Ježíše Krista, ale spíše obdobím příprav na samotné Vánoce. Adventní tradice, jako jsou zapalování svící na adventním věnci či návštěvy kostela, rodina nedodržuje. Stejně tak rodina Y nechodí na vánoční výstavy, ani se nedívá na každoroční adventní charitativní koncerty v televizi. Přípravy se nesou především v duchu úklidu a pečení cukroví, které z velké části zastává informátorka A. Ta v posledních letech omezila počet druhů cukroví a ponechala si jen své osvědčené, mezi které kromě těch všeobecně známých, jakými jsou linecká kolečka či vanilkové rohlíčky, patří také v rodině Y velmi oblíbený Opilý Isidor. Od velkého předvánočního úklidu informátorka A taktéž v posledních letech upustila. Jedná se tedy jen o běžné vysávání a utírání prachu.

Za začátek Vánoc a všeho s nimi spojeného rodina Y považuje chvíli, kdy se večer před Štědrým dnem sejde doma v obci X. Někteří ještě dobalují poslední vánoční dárky, večer v osm hodin se pak všichni téměř povinně schází v obývacím pokoji u televize, aby společně při sledování vánoční pohádky zdobili stromek. Jde o obřad zahajující Vánoce. Vánoční strom stojí pokaždé na stejném místě v obývacím pokoji rodiny Y. Když byla informátorka A malá, byl strom živý a zdobil se svícemi a skleněnými ozdobami z českých skláren, které na vánoční strom věšela už její matka. Dnes je strom umělý a svíce nahradila elektrická světla. Ozdoby rodina stále používá ty, které na stromě visely i v dětství informátorky A, ta si je totiž od té doby schovává. Po skončení pohádky si rodina Y pouští oblíbené vánoční CD britské zpěvačky Susan Boyle, kterou má především informátorka A velmi ráda, a prožívá klidný večer. V tuto chvíli mají jednotlivé informátorky čas, a tak přichází na řadu vánoční přání, která už všechna posílají formou SMS zpráv. Všechny informátorky píší jen svým nejbližším přátelům, informátorka A pak ještě za celou rodinu Y posílá vánoční SMS zprávy či zavolá přání příbuzným.

Nejdůležitějším dnem Vánoc rodiny Y je jednoznačně Štědrý den, přičemž samotný vrchol přichází až odpoledne a večer. Je to také jediný den, nebo alespoň jeho část, která má v rodině Y pevně daný a neměnný program. Dopoledne a oběd ještě nemají striktně

danou podobu. Každý vstává, snídá a obědvá, kdy chce. Jediným pravidlem, které je ale staré pouze několik málo let, je, že se k obědu podává vinná klobása s brambory, nejde však o slavnostní společný oběd. Rodina tedy nedodrží štědrodenní půst. Dopoledne je především potřeba připravit bramborový salát a maso na večeři, na čemž se podílejí všechny informatorky. Jinak ale většina práce připadne na informatorku A, která kromě přípravy i všechno organizuje. Ta navíc dopoledne každoročně odjíždí na nedaleký hřbitov, aby uctila památku svých zesnulých příbuzných. Většinou s ní na hřbitov do vedlejší vesnice odjíždí i některá z mladších informaterek, je ale jedno která. Po obědě se pak naposledy uklidí, dokončí se poslední přípravy večeře a pod vánoční strom se nanosí dary, aby se rodina mohla už jen těšit na samotný Štědrý večer.

Prvním vrcholem Štědrého dne je vánoční hra, kterou jde rodina zhlédnout na návěs obce X. Tato každoroční vesnická tradice se dodržuje posledních několik let. Právě před několika lety se dnes již bývalá starostka rozhodla nacvičit vánoční hru, ve které by účinkovaly děti z vesnice X a případně i z okolních obcí. Informatorka E v této hře každoročně vystupuje a donedávna v ní hrála i informatorka D. Ve čtyři hodiny se tak lidé z vesnice X a okolí sejdou na návsi, popijí svařené víno a pojdají cukroví, které pro ně obecní zastupitelstvo samo napeče, a sledují vánoční hru. Všichni mají tuto tradici rádi, protože se ve sváteční čas potkají se svými sousedy. Po skončení vystoupení si lidé popřejí krásné svátky a zamíří domů. Na tuto hru se každoročně přijíždí podívat i otec informatorky D, aby rodinu X a svou dceru před svátky navštívil. Na večeři už ale nezůstává a odjíždí domů.

Hned po příchodu z vánoční hry jde rodina Y připravit štědrovečerní večeři a prostřít stůl. Nejpozději v šest hodin pak všichni usedají ke štědrovečerní večeři, která se skládá z bramborového salátu, kuřecích i vepřových řízků a obaleného rybiho filé. Kapra k bramborovému salátu informatorky D a E nikdy nejedly, ale ještě v dětství informaterek B a C se štědrovečerní večeře skládala právě z bramborového salátu a smaženého kapra v trojobalu. Jedinou vánoční pověru, na kterou informatorky věří a při mém dotazování si vzpomněly, že ji dodržují, byla pověra, podle níž nesmí nikdo v průběhu večeře vstát od stolu, pokud sedí při štědrovečerní večeři u stolu lichý počet hodovníků.

Štědrovečerní večeře trvá relativně krátce, protože hned po jídle rodina odchází k rozsvícenému stromu a rozdává si dary. Většinou se všichni sejdou u vánočního stromu do začátku vánoční pohádky v sedm hodin večer, kvůli které rodina zapíná televizi. Stejně jako 23. večer se tedy rodina řídí televizním programem. Nakonec si ale z nové pohádky často nic nepamatují a většinou si u rozbalování darů místo sledování televize ještě několik

hodin povídají. Štědrý večer je pak zakončen oblíbeným filmem režiséra Jana Hřebejka, Pelíšky, který pojednává o životě v letech 1967 a 1968. Informátorka A u něj nostalgicky vzpomíná na své mládí. Po skončení filmu jdou všichni spát.

Můžeme si všimnout, že vrchol Vánoc, tedy vánoční hra, štedrovečerní večeře a rozdávání dárků se odehrává ve velmi krátkém časovém úseku. Je to také jediná část Vánoc, která je téměř neměnná. 25. prosince už rodina dodržuje jen slavnostní oběd a pravidelnou procházku, která se ale v době mého pozorování nekonala, protože hustě přšelo. Oběd na Boží Hod vánoční je v posledních letech stejný, jako štedrovečerní večeře. Večer už každý prožívá podle svého uvážení, nejmladší informátorka, informátorka E, například v roce, kdy jsem uskutečnila svůj výzkum, odjela na diskotéku. Někdy také večer 25. prosince rodina odchází do místní hospody, kde se schází s dalšími obyvateli obce X a společně slaví Vánoce znovu i tam.

26. prosince už je sváteční pouze slavnostním obědem. Na Štěpána se v posledních letech podává svíčková, kterou vždy připravuje informátorka A. Zbytek dne už si každý dělá, co chce, a pokud je další den normální všední den, odjíždí informátorky B a C zpět do měst, ve kterých přes týden bydlí.

Můžeme si všimnout, že většina práce s přípravami, ať už jde o vánoční úklid, pečení cukroví či přípravu štedrovečerní večeře a následných slavnostních obědů, leží na informátorce A. Ta si to sama uvědomuje: „Myslím si, že je to víceméně na mě. Mám nejvíc času, zatím jsem hostitelkou já, ostatní jsou buď v práci, nebo ve škole.“ (Příloha č. 1, s. 60) Na nejstarší informátorce celá rodina i tradice Vánoc stojí. Dalo by se tedy říct, že centrem a strážcem Vánoc je právě informátorka A. Nejen proto, že se o všechno stará, ale také proto, že dnešní podoba Vánoc rodiny Y povětšinou vychází právě z toho, jak Vánoce slavila rodina Y, když byla informátorka A malá.

4.2 Prožitek a symboly Vánoc u jednotlivých generací v rodině Y

4.2.1 Nejstarší generace

Pro zástupkyni nejstarší generace, informátorku A, jsou Vánoce především svátky rodinné. To dala jasně najevo, když řekla, že si Vánoce nedokáže představit bez své rodiny. Vzpomíná sice na to, že Vánoce zřejmě měly kdysi i v její rodině náboženský podtext, už v období jejího dětství však byly náboženského obsahu zcela zbaveny: „Náboženství se do Vánoc u nás nikdy nepromítalo.“ (Příloha č. 1, s. 59) Za určitý

duchovní rozměr Vánoc můžeme ale považovat každoroční návštěvu hřbitova, kterou podniká informátorka A na Štědrý den.

Vrcholem Vánoc je pro informátorku A Štědrý večer. Za důležitý ale také dříve považovala 1. svátek vánoční, kdy s rodinou odjížděla navštívit příbuzné, nebo návštěvy přijímali doma. To už ale mnoho let nepraktikuje. I na Boží hod, stejně jako na Štědrý večer, bylo v její rodině důležité jídlo, což v rozhovoru zdůrazňuje: „Na Boží hod jsme měli největší svátek spojený s kachnou a knedlíky.“ (Příloha č. 1, s. 58)

Kontrastů mezi Vánoci, jak je prožívala v období dětství a mládí a jak je prožívá dnes, vidí více. Ani jedno období však nad to druhé nepovyšuje, vzpomíná ráda na všechny Vánoce, které prožila. Přesto ale měla nejraději Vánoce, které mohla prožívat s dětmi. Ať už s těmi svými, nebo s vnoučaty. Při srovnávání zmiňuje například, že dříve byly Vánoce skromnější. Rodiče jí nedostatek financí na dražší dary vysvětlovali takto: „Pamatuju si, že jsem měla spoustu přání, jaké dárky bych chtěla, ale rodiče mi vždy vysvětlili, že má Ježíšek hodně dětí, které musí obdarovat, a tak že by na všechny moje dárky neměl peníze. A já jím to věřila a chápala jsem to.“ (Příloha č. 1, s. 57) I proto vzpomíná, že dostávala i neoblíbené dary jako například prostěradla, a že bylo velmi těžké dary shánět: „Rodiče si většinou dávali praktické dárky, a vzhledem k době, o které mluvím, bylo těžké sehnat i ty.“ (Příloha č. 1, s. 58) Dnes je všechno daleko jednodušší a dary dává i dostává hlavně pro radost, ne tedy takové, které ona nebo obdarovaní potřebují. Změnu v počtu a typech darů a radosti z nich vidí jako změnu dlouhodobou, která probíhá už od jejího dětství: „Vnímám, že se Vánoce dnes, a když jsem já byla malá, nedají srovnat. Dnes prostě jdu, a když mám peníze, dárek koupím. Když jsem kupovala dárky svým dětem, musela jsem je dlouho shánět. A dárky pro mě, jako malou, ani kde shánět nebylo. I ta hromada balíčků pod stromečkem je dnes nesrovnatelně větší. A nejsem si jistá, jestli i ta radost z nich je tolikrát větší.“ (Příloha č. 1, s. 60)

Symbolů Vánoc má informátorka A hned několik. Jedním z nich je bezpochyby Ježíšek, a to i přes to, že na něj ona i její dcery a vnučky věřily pouze v dětství. S Ježíškem je spojena rodinná tradice vyhlížení Ježíška, kterou informátorka A popisuje takto: „Vzpomínám, jak jsem vždy s jedním z rodičů šla vyhlížet, jestli už Ježíšek letí, když jsme se vrátili, stromeček a dárky už byly v pokoji připravený. Stejně tak jsem to dělala i u svých dětí a tahle tradice pokračovala i u vnoučat.“ (Příloha č. 1, s. 58) Vzpomíná také, že si Ježíška nenechala její rodina ani Češi obecně vzít v období komunismu, kdy se ho podle ní pokoušeli politici vyměnit za Dědu Mráze: „V dobách, kdy já byla dítě, které intenzivně prožívá Vánoce, byla ve společnosti snaha Vánoce potlačit. Prezident Antonín Zápotocký

dětem vyprávěl, že Ježíšek vyrostl, zestárl a že je z něj děda Mráz přijíždějící ze Sovětského svazu. U nás se tohle neujalo...“ (Příloha č. 1, s. 58) Narážela tím na snahu Komunistické strany na počátku 50. let světit vánoční nadílku do rukou Dědy Mráze. Tato snaha začala v roce 1951 zorganizováním příjezdu Dědy Mráze na dětský karneval v Jičíně (Koura a Kouřová, 2010, s. 193-200) a vyvrcholila projevem tehdejšího předsedy vlády Antonína Zápotockého na Štědrý den roku 1952, jenž mimo jiné řekl: „I Ježíšek vyrostl, zestárl, narostly mu vousy a stává se z něho děda Mráz.“ (*Ježíšek zestárl, narostly mu vousy a je z něj Děda Mráz*, 2013) Informátorce A byl v těchto letech jeden, respektive dva roky, na zmíněné události se tedy sama nemůže pamatovat. Přesto je z jejích slov cítit silná nechuť. Názor si na ně tedy pravděpodobně utvořila díky vyprávění svých rodičů, ze kterého se o těchto událostech dozvěděla.

Celoživotním symbolem Vánoc je pro informátorku A vánoční strom, který její rodina zdobí každý rok. Jeho výzdoba se v průběhu informátorčina života změnila jen částečně. Strom už sice nekupují živý, ale několik let mají umělý, který je pro rodinu pohodlnější, ozdoby z informátorčina dětství se však uchovaly.

K Vánocům neodmyslitelně patří také štedrovečerní večeře, která pozměnila svou podobu jen velmi nepatrně. Vždy byla jednochodová. V mládí informátorky A i jejích dcer se podával bramborový salát a smažený kapr. Podoba bramborového salátu se za celý život informátorky A nezměnila. Salát obsahuje brambory, mrkev, celer, majonézu, hořčici, vejce, cibuli, kapku oleje, sůl, pepř. V posledních letech se však místo kapra v trojobalu servírují kuřecí a vepřové řízky či smažené rybí filé. Živého kapra v rodině Y neměli ani když byla informátorka A malá. Důvod je podle ní jednoduchý: „Ani jako dítě si nepamatuju živého kapra, protože by nám ho bylo líto zabít. Asi bysme se s ním nemohli rozloučit.“ (Příloha č. 2, s. 62) Důležité je také vánoční cukroví, které už mnoho let peče právě informátorka A. Druhy, které každoročně připravuje, se téměř nemění, vzpomíná ale, že bylo v době jejího mládí těžší sehnat všechny potřebné suroviny. Ve spojitosti s cukrovím vzpomíná informátorka A také na to, jak si v práci s kolegyněmi vyměňovaly recepty.

Změnu můžeme vidět v tom, že jako malá informátorka A nevnímala jako součást Vánoc televizní pohádky, ty poslouchala pouze ty v rádiu. Se svými dcerami už ale o Vánocích pohádky v televizi sledovala a dnes si bez nich Vánoce ani nedokáže představit. V rozhovoru dokonce vyjmenovává své oblíbené. Zároveň v pohádkách a televizi vidí možnou příčinu, proč už na Boží hod a na Štěpána neodjíždí navštívit příbuzné, ale raději tráví sváteční čas doma. To je patrné z odpovědi na otázku, jak tráví tyto dny v posledních

letech: „Nijak. Vždycky se jen pokračuje v jídle. Akorát když jsem byla malá, tak k nám občas někdo přišel na návštěvu, nebo jsme k někomu šli my. To ještě nebyla televize, takže to bylo pro setkávání příbuzných.“ (Příloha č. 2, s. 62) Nový je pro nejstarší informátorku také symbol charity. Informátorka společně s ostatními členkami rodiny Y každoročně přispívá alespoň malou částkou na charitativní účely a plní přání dětem v dětských domovech.

Až v posledních letech se přidala v rodině Y tradice v podobě vánoční hry, která se ve vesnici X začala konat teprve před několika lety, kdy byly vnučky informátorky A malé a samy v ní účinkovaly. Právě kvůli účasti informátorek D a E se informátorka A začala na vánoční hru chodit dívat a dnes už je pro ni nedílnou součástí štedrodenního odpoledne.

4.2.2 Střední generace

Střední generace, tedy informátorky B a C, už Vánoce pokládají pouze za svátky rodinné a ani se nepozastavují nad tím, že by Vánoce mohly mít i náboženský obsah. To vyplývá ze stručné odpovědi informátorky B na otázku, zda se jí někdy náboženství promítalo do Vánoc: „Ne, nikdy.“ (Příloha č. 3, s. 64)

Za symboly Vánoc považují, stejně jako zastupitelka nejstarší generace, stromeček, Ježíška, slavnostní jídlo, dary, pohádky a čas strávený s rodinou. Především na jídlo už ale nekladou takový důraz. I když se na něj obě informátorky těší, ani jedna se moc nezapojuje do jeho přípravy.

I v této generaci, stejně jako v té nejstarší, dostávaly informátorky v mládí často i nechtěné dárky. V rozhovorech si obě nezávisle na sebe vzpomněly na nechtěný dárek v podobě ručníků. Vánoce jsou pro ně ale především spojeny s nostalgií. Obě vzpomínají na to, jak Vánoce prožívaly v dětství. Zmiňují i úsměvné příhody například jaké vyráběly vánoční dary ve škole, či jak našly ještě před Štědrým dnem schované dary, které jim měl přinést až Ježíšek.

Na rozdíl od nejstarší generace si střední generace s Vánoci neodmyslitelně spojuje i televizi a pohádky už od útlého dětství. Především informátorka C v rozhovoru několikrát zmiňuje, že se těší hlavně na pohodové Vánoce strávené u televize.

Zajímavý je názorový rozpor, který v této generaci najdeme, pokud se zaměříme na vánoční dary. Informátorka B svůj prožitek Vánoc na darech částečně staví, zatímco informátorka C říká, že nerada nakupuje a vánoční dary řeší minimálně.

4.2.3 Nejmladší generace

Nejmladší generace, která je v mém výzkumu zastoupena informátorkami D a E, má vánoční symboly velmi podobné těm, které jsem uvedla už u předchozích dvou generací. K Vánocům podle ní patří především vánoční strom a specifické jídlo, což informátorka E dokazuje odpovědí na otázku, jaké jsou podle ní pravé Vánoce: „To nevím. Asi se stromečkem a bramborovým salátem.“ (Příloha č. 6, s. 72) Stejně jako u střední generace zmiňují informátorky hlavně cukroví a bramborový salát, místo kapra už dávají jednoznačně přednost řízku. Neodmyslitelně ale k Vánocům pro nejmladší generaci patří i dary, což potvrzuje informátorka D: „Dárku jsem vždycky dostávala hodně a bylo vidět, že na nich rodina nešetřila. Co jsem potřebovala, ale hlavně co jsem chtěla. Pamatuju si hlavně velké dárky, jako bylo třeba první kolo nebo lyže.“ (Příloha č. 5, s. 69)

Obě informátorky jako děti věřily na Ježíška a chodily ho spolu vyhlížet. Na rozdíl od předchozích generací Ježíškovi psaly také dopis: „Psala jsem dopis Ježíškovi. Nechávala jsem ho se sestrou za oknem.“ (Příloha č. 6, s. 71) Téměř samozřejmým a pro nejmladší generaci velmi blízkým symbolem je pak vánoční hra, ve které obě informátorky účinkují nebo účinkovaly a Štědrý den si bez ní nedovedou představit. Informátorka D se o zvyku v podobě vánoční hry vyjadřuje takto: „Za zvyk posledních let bych ale mohla považovat návštěvu vánoční hry, kde jsme se sestrou několik let účinkovaly. Teď už ve hře hraje jenom ona a já se chodím s ostatními koukat a popíjet svařák. To je hezký zvyk, protože se vidíme s lidma z okolí a popřejeme si krásné svátky.“ (Příloha č. 5, s. 68, 69)

Dalším neodmyslitelným symbolem Vánoc jsou stejně jako u předchozí generace také televizní pohádky. Informátorka E si bez nich Vánoce neumí představit, a to natolik, že očekává, že k pohádkám na Štědrý den přistupují stejně i v ostatních rodinách: „Potom se díváme na pohádky, asi jako každá rodina.“ (Příloha č. 6, s. 71) Za samozřejmost berou nejmladší informátorky také dary, které oproti předchozím generacím vždy dostávaly luxusnější. Informátorky si je také často vybírají samy: „Dárků jsem vždycky dostávala hodně a bylo vidět, že na nich rodina nešetřila. Co jsem potřebovala, ale hlavně co jsem chtěla.“ (Příloha č. 5, s. 69)

S ostatními generacemi se jednoznačně shodnou, že Vánoce jsou především svátky rodinné. Informátorka E se na Vánocích nejvíce těší na to, že bude celá rodina pohromadě. Informátorka D se o Vánocích vyjadřuje přímo jako o svátku rodiny.

4.2.4 Rozdílné a shodné prožívání Vánoc v jednotlivých generacích

Pro všechny generace rodiny Y jsou Vánoce svátky především rodinné. To zdůrazňují všechny informátorky bez výjimky. Nejvíce si všechny váží toho, že se celá rodina sejde a Vánoce prožije společně. Ve Vánocích také žádná z generací nehledá náboženský obsah, i když nejstarší informátorka, informátorka A, alespoň zmiňuje náboženský obsah Vánoc u svých předků či v ostatních rodinách.

Duchovní rozměr Vánoc nalezneme v rodině Y především v charitativní činnosti. Ta se stala neodmyslitelnou součástí předvánočního období. Informátorky většinou přispívají společně online. V posledních letech každoročně kupovaly dary dětem z dětských domovů a přispívaly v rámci Červeného kříže na život v Africe: „Před Vánoce posíláme do Afriky veselou kozu a taky plníme přání dětem v dětských domovech.“ (Příloha č. 2, s. 62)

Jakýsi duchovní rozměr Vánoc také můžeme hledat v každoroční návštěvě hřbitova na Štědrý den, kterou ale dodržuje jen zástupkyně nejstarší generace, informátorka A, zatímco ostatní informátorky pokračují v přípravách štedrovečerní večeře.

Náboženský podtext můžeme hledat v obci X v novém, ale dnes již významném symbolu Vánoc, kterým je vánoční hra o narození Ježíše Krista. Tu zpočátku rodina Y navštěvovala především proto, že v ní účinkovaly informátorky D a E, dnes již ale vánoční hru chodí zhlédnout automaticky pro navození vánoční atmosféry a setkání se se svými sousedy a známými. Spíše než náboženský význam, bych tedy v této tradici viděla význam společenský. Nejvíce o této tradici mluví nejmladší generace, která je na ni zvyklá od dětství: „Za zvyk posledních let bych ale mohla považovat návštěvu vánoční hry, kde jsme se sestrou několik let účinkovaly, teď už ve hře hraje jenom ona a já se chodím s ostatními koukat a popíjet svařák. To je hezký zvyk, protože se vidíme s lidma z okolí a popřejeme si krásné svátky.“ (Příloha č. 5, s. 69) O pospolitosti obce ve vánočním období hovoří i fakt, že se obyvatelé na Boží Hod večer schází v místní hospodě a Vánoce tam slaví ještě jednou, společně.

Pro všechny generace je vrcholem Vánoc Štědrý večer. Za nejdůležitější považují slavnostní večeři, dary a následné sledování vánočních pořadů. Ostatní dva svátky vánoční jsou pro celou rodinu Y méně významné. Místo svátků samotných jde spíše o poklidné dozvuky Štedrého večera. Proměnu druhého a třetího svátku vánočního pocítuje především nejstarší informátorka, která říká, že dnes tyto dny rodina Y neslaví vůbec: „Vždycky se jen pokračuje v jídle. Akorát když jsem byla malá, tak k nám občas někdo přišel na návštěvu, nebo jsme k někomu šli my. To ještě nebyla televize, takže to bylo pro

setkávání příbuzných. Dneska si akorát dojdeme odpoledne na procházku, aby nám slehlo a mohli jsme jíst znova.“ (Příloha č. 2, s. 62)

Vánoční úklid už za důležitý považuje jen informátorka A, dále ho zmiňuje pouze informátorka B. Výzdoba, především strom, ale k Vánocům neodmyslitelně patří u všech generací. Stromek se sice z živého změnil na umělý především kvůli snadnější údržbě, české skleněné ozdoby, které na vánočním stromě v rodině Y visely ještě předtím, než se informátorka A narodila, se ale zachovaly. Kromě něj v rodině Y jako vánoční výzdobu najdeme už jen pověšené a mašlemi ozdobené větve z jehličnanů.

Stejně jako vánoční strom se zachoval také bramborový salát, k němu už se ale nemusí podávat kapr v trojobalu, kterého především nejmladší generace o Vánocích nejí vůbec, místo toho rodina Y jí na Štědrý večer kuřecí či vepřové řízky a rybí filé. Změnila se ale skladba jídla v následujících dnech. Dnes rodina Y jí na 1. svátek vánoční obdobu štedrovečerní večeře, ale v mládí informátorky A se jedla kachna s knedlíky. Slavnostní oběd se v dnešní době přesunul až na 2. svátek vánoční, kdy informátorka A připravuje domácí svíčkovou.

V průběhu let se změnily i dary. Dříve, především v nejstarší, ale i ve střední generaci, byly dary nejčastěji praktické, a někdy by se dalo říct, že byly až nechtěné. Nejmladší generace s tímto zkušenosti nemá, ta je naopak zvyklá dostávat dary dražší a takové, které si přeje. Zajímavé je, že v rodině Y nikdy nechybí pod vánočním stromem jako dary knihy. Informátorka A vždy dar v podobě knihy dostala a teď je nejen ona sama jako dary dává. Informátorka A také každý rok dostává nějaký praktický dar do kuchyně. Naopak nejmladší generace informátorek zatím dostává především nepraktické dary v podobě oblečení či kosmetiky. Zajímavé je, že se každý rok informátorky D a E spojí a dary pro ostatní informátorky nakupují společně.

Ježíšek je pro všechny generace taktéž stejný. Všechny informátorky na něj v dětství věřily. Za povšimnutí stojí tradice vyhlížení Ježíška, kterou jako malé zažily všechny informátorky. Chodily Ježíška vezoucího dary vyhlížet z okna a vždy byly zklamané, že ho neviděly. Rodina Y tuto tradici dodržuje vždy jen v době, kdy jsou v ní malé děti, jež na Ježíška věří. V dnešní době tedy tuto tradici rodina Y nedodržuje. V nejmladší generaci se pak setkáváme s psaním dopisu Ježíškovi, který u přechozích generací nenajdeme. Můžeme se jen domnívat, že je dopis obsahující seznam přání důsledkem moderní doby, která Vánoce možná přetváří ve svátky konzumní, nebo ho také můžeme spojit s lepší finanční situací rodiny Y a celkově lepší ekonomickou situací ve společnosti. V neposlední řadě si ale všimněme i Ježíška jako symbolu vzdoru. Pro nejstarší generaci, tedy

informátorku A, byl Ježíšek v době vlády komunistického režimu symbolem vzdoru proti přejímání kulturních prvků ze Sovětského svazu. Informátorka A tuto tendenci neviděla jen u sebe, ale i jejich známých: „V dobách, kdy já byla dítě, které intenzivně prožívá Vánoce, byla ve společnosti snaha Vánoce potlačit. Prezident Antonín Zápotocký dětem vyprávěl, že Ježíšek vyrostl, zestárl a že je z něj děda Mráz přijíždějící ze Sovětského svazu. U nás se tohle neujalo, a neznám ani nikoho jiného, kde by se tahle myšlenka ujala. Vánoce si lidi vzít nedali.“ (Příloha č. 1, s. 58)

Televizní pohádky už dnes v rodině Y k Vánocům neodmyslitelně patří a můžeme si všimnout, že informátorky mají většinou oblíbené stejné pohádky. Mezi často zmiňované patří pohádka z roku 2005 *Anděl Páně* režiséra Jiřího Stracha, nebo *S čerty nejsou žerty* z roku 1984 režiséra Hynka Bočana. Rozpor pak najdeme ve *Třech oříšcích pro opelku* z roku 1973 v hlavní roli s Libuší Šafránkovou, kterou mají informátorky střední generace rády, zatímco ostatní informátorky ne. Snad jen informátorka A nemá televizní pohádky spojené s dětstvím, ale až s pozdějšími lety. V dnešní době už si ale Vánoce ani ona bez pohádek nedokáže představit. I proto se průběh Vánoc u rodiny Y částečně řídí televizním programem.

Velmi zajímavé je, že na mou otázku, zda rodina dodržuje nějaké zvyky, mi všechny informátorky odpověděly, že ne, a to ani v dětství nejstarší informátorky: „Vánoční zvyky jsme nikdy žádný neměli, protože už i moje maminka se bála, že když rozkrojí jablko a bude v něm křížek, že z toho bude celý další rok nešťastná. Možná jsme někdy, když jsem byla malá, dávali do skořápek špačky ze svíček a nechali je plavat v umyvadle po vodě. To si ale pamatuju snad jen jednou.“ (Příloha č. 2, s. 61) Všechny informátorky většinou ve spojitosti se zvyky vyjmenovaly různé pověry např. lití olova či krájení jablka. Za zvyky tedy rodina Y považuje pouze určité pověry a nezahrnuje mezi ně například štědrovečerní večeři a ozdobený vánoční strom či samotnou oslavu Vánoc. Možná je to dáno tím, že Vánoce berou informátorky jako samozřejmost a neumí si představit, že by je neslavily.

5 Závěr: Scénář a prožitek Vánoc v jedné české třígenerační rodině ve středočeské obci X

Z mého výzkumu je patrné, že u rodiny Y můžeme najít hned několik atributů Vánoc. Některé jsou přejímány už od dětství nejstarší informátorky, informátorky A, další se od jejího dětství lehce pozměnily a některé jsou úplně nové.

Prvním a zřejmě nejvýznamnějším atributem Vánoc je jejich rodinný aspekt. Všechny informátorky jej v rozhovorech zmiňují a zdůrazňují, že se na Vánoce těší především kvůli rodině. Fakt, že Vánoce rodina trávila pospolu, byl nejdůležitější i v období dětství informátorky A, kdy si rodina nemohla dovolit drahé dárky a honosnou večeři, na což je rodina Y dnes již zvyklá. Rodinný aspekt Vánoc navíc kompletně odsunul aspekt náboženský.

Náboženství, které částečně tvoří původ Vánoc, se ve Vánocích rodiny Y téměř neodráží. To můžeme pozorovat už ve skutečnosti, že rodina Y neoslavuje advent jako očekávání na příchod Ježíše Krista. Předvánoční období je spíše obdobím příprav na oslavu Vánoc. Přípravami je myšleno shánění darů, úklid a pečení cukroví. Nejstarší informátorka, informátorka A, vzpomínala, jak si v době, kdy ještě chodila do práce, vyměňovala s kolegyněmi recepty na vánoční cukroví a společně se předháněly, která upeče více druhů. To může odkazovat na pospolitost jako další symbol Vánoc, o němž hovoří spisovatel Ladislav Dvorský v knize Václava Frolce, Vánoce v české kultuře (1989, s. 412): „Pospolitost pocítujeme zvláště při každodenním společenském styku s lidmi, kteří vdechují stejnou vánoční atmosféru jako my a podobně jako my se na vánoce připravují.“ Zároveň ale mohlo jít o jakési předhánění se až soutěž, kdy se dobrá hospodyně určovala právě podle toho, kolik napekla cukroví a jestli všechno na Vánoce správně připravila.

Náboženský aspekt bychom ale mohli hledat v novém atributu Vánoc v obci X a rodině Y, kterým je vánoční hra. Ta je prvním vrcholem samotného Štědrého dne. Pojednává o narození Ježíše Krista, a tak každému účastníkovi i návštěvníkovi připomene, co vlastně většina křesťanského světa v těchto dnech opravdu oslavuje. Ve scénáři Vánoc rodiny Y, který je zcela zbaven náboženského obsahu, můžeme tedy přece jen najít jeden bod, jenž bychom mohli nazvat „hledáním“ Vánoc, konkrétně hledáním nějakého hlubšího významu Vánoc. Tímto bodem je právě vánoční hra. Informátorka D, pro kterou je každoroční návštěva vánoční hry samozřejmá, o ní mluví takto: „To je hezký zvyk, protože se vidíme s lidma z okolí a popřejeme si krásné svátky.“ (Příloha č. 5, s. 69) Vánoční hra

ve vesnici X lidi spojuje a dovoluje jim sdílet Vánoce i s lidmi mimo okruh nejbližší rodiny. Všechny informátorky mají tento atribut Vánoc rády, protože se potkají se svými sousedy a známými a mohou si spolu s nimi užít sváteční atmosféru. To poukazuje na fakt, že přestože jsou v dnešní době Vánoce svátky především rodinné, lidé rádi sdílí vánoční atmosféru i s ostatními. To potvrzuje Frolec (1989, s. 76), který říká, že vánoční hry jsou stejně jako jiné obřadní pochůzky, jež byly spojovány nejčastěji s koledníky, prostředkem komunikace uvnitř obce a mají a měly spojovat domy a celou vesnici v jeden celek.

Ještě před vrcholem Vánoc, kterým je v rodině Y Štědrý den, což je v Čechách dnes již naprosto přirozené, protože jak píše Valburga Vavřínová: „V našich zemích je dodnes nejoslavovanější částí vánočních svátků štědrý večer.“ (Vavřínová, 2001, s. 137), je v rodině Y důležité zahájení Vánoc, jímž je společné zdobení vánočního stromu v předvečer Štědrého dne. Při této příležitosti také všechny informátorky posílají vánoční SMS přání, jež nahradily dřívější pohledy. Přesun k elektronickým přáním potvrzuje již v roce 2001 ve své knize i Valburga Vavřínová, která píše: „Pohlednice však dnes začíná nahrazovat telefon, fax a elektronické „mailování“.“ (Vavřínová, 2001, s. 59) Od roku 2001 se navíc doba ještě více posunula směrem k elektronické a online komunikaci, a tak v dnešní době lidé pro posílání vánočních přání využívají především chytré telefony. Před pár lety si lidé přáli nejčastěji formou SMS zprávy, v roce 2017 ale můžeme díky lepšímu datovému pokrytí pozorovat přesun vánočních přání na sociální sítě (*SMS či hovory už na Štědrý den netáhnou*, 2017).

Po vánoční hře je druhým vrcholem Štědrého dne a Vánoc samotných štědrovečerní večeře. Ta je významným atributem Vánoc, bez kterého si rodina Y oslavu Vánoc nedovede představit. Podoba štědrovečerní večeře se od mládí informátorky A lehce změnila, nezměnilo se ale, že je tato chvíle považována za vrchol Vánoc. V dnešní době se skládá z bramborového salátu, vepřových a kuřecích řízků a rybiho filé. Kapr se od narození dvou nejmladších informátorek vůbec nepodává. Rodina Y v tomto směru patří v České republice k menšině. Podle výzkumu, který dělala agentura Stem/Mark pro společnost Home Credit, jí tři čtvrtiny českých domácností na Štědrý večer kapra (*Kapr versus řízek?*, 2012). Důležité je ale sváteční jídlo obecně, nejen večeře. Z mého výzkumu vyplývá, že v dnešní době už sváteční nádech dalším dvěma svátkům vánočním dodávají především a pouze slavnostní obědy. Nesmím ale zapomenout ani na cukroví, které peče hlavně informátorka A, a přestože se od dob, kdy byla mladší a pekla i třináct druhů cukroví, počet druhů a celkový objem cukroví snížil, nadále je cukroví nedílnou součástí Vánoc v rodině Y.

Za zajímavou můžeme považovat tradici vyhlížení Ježíška, kdy děti chodí pozorovat oblohu, zda na ní nezahlédnou Ježíška vezoucího dary. Tento zvyk rodina Y dodržuje pouze v době, kdy jsou v ní malé děti, jež na Ježíška stále věří. Na této tradici se potvrzuje tvrzení Ladislava Dvorského (1989, s. 420), který říká, že se Vánoce často slaví hlavně s ohledem na děti a zároveň dodává, že se Vánoce taktéž kvůli dětem často slaví odlišně. Rodina Y totiž Ježíška chodila vyhlížet vždy jen v době, kdy byly v rodině děti, které na něj věřily.

Nejen výše zmíněná tradice poukazuje na to, jak významným vánočním atributem Ježíšek v rodině Y je. Přestože bychom očekávali, že Ježíšek bude dalším náboženským symbolem, není tomu tak. Symbol Vánoc pro rodinu Y to ale rozhodně je. Bez něj si žádná z informátorek Vánoce nedokáže představit, a to ani dnes, kdy už žádná z nich na existenci kouzelného Ježíška, který nosí dárky, nevěří. V tomto případě můžeme sledovat posunutí a znásobení významu označení Ježíšek. Ježíšek je v rodině Y nadpřirozená bytost (spíše než náboženská), která nosí dárky dětem i dospělým. Zároveň jako ježíška rodina Y označuje i nadílku samotnou. Zde můžeme pozorovat posunutí a znásobení významu označení Ježíšek, na který upozorňuje Ladislav Dvorský v knize Václava Frolce, Vánoce v české kultuře (Dvorský in Frolec, 1989, s. 420).

S Ježíškem jsou v rodině Y neodmyslitelně spojeny dary. Vánoční nadílka je v rodině Y nedílnou součástí oslavy Vánoc. Každoročně dostanou všechny informatorky hned několik darů. Nikdy se nestalo, že by se pod stromečkem alespoň nějaké nenacházely, a to ani v dobách dětství informatorky A, kdy byla rodina chudá a nemohla si dovolit utrácet za mnoho vánočních darů. I proto mohly informatorky v rozhovorech odpovídat, že se, mimo jiné, těší na Vánoce kvůli darům. Byly si jisté, že jich alespoň pár pod vánočním stromem zase najdou. To jen potvrzuje tvrzení Ladislava Dvorského: „Dárku udělovanému na Štědrý večer je přiznáváno stabilní místo v systému dárků pravidelně udělovaných; snad jde dokonce o místo nejstabilnější a pokládané za nejzávažnější.“ (Dvorský in Frolec, 1989, s. 424) Informatorky starší a střední generace dostávaly v mládí jako dary věci do výbavy. To bylo typické už za první republiky. Stejně tak již ve 20. letech dostávaly zámožnější ženy jako dar k Vánocům užitečné přístroje do domácnosti. Takový dar dostává každoročně nejstarší informatorka i dnes. V rodině Y se zároveň vždy pod vánočním stromem nachází jako dary knihy. To bylo taktéž typické již pro vánoční nadílku v první republice (Koura a Kourová, 2010, s. 16, 17). Knihy byly ale typickými vánočními dary i ve druhé polovině 20. století (Koura a Kourová, 2010, s. 281). Můžeme si všimnout, že dárek na Štědrý den v době mého výzkumu dostala i fenka rodiny

Y. Tento jev zřejmě neodkazuje k dřívějšímu obdarovávání zvířat. Tehdy byly totiž podle Frolce (1989, s. 94-95) jako výraz díky obdarovávány především hospodářská zvířata či úrodné rostliny, na nichž závisela existence rodiny. Dnes jde spíš o tendenci považovat zvířata za součást rodiny do takové míry, že je s nimi zacházeno jako s lidmi.

Zapomenout nesmím ani na významný atribut Vánoc, kterým je stromeček. Umělý sice vystřídal ten živý, ozdoby na něm se ale změnily jen málo. Stromeček vždy stál a dodnes stojí ve středu dění v obývacím pokoji. Pojí se s ním také tradice společného zdobení stromku, která jen potvrzuje, jaký význam rodina Y klade na rodinný význam Vánoc.

Podle všech informátorek, respektive všech generací rodiny Y, k Vánocům neodmyslitelně patří také televize. Ta navozuje klidnou a línou vánoční atmosféru. Právě klid je jedním z dalších symbolů Vánoc v rodině Y. Klid, nicnedělání a odpočinek. Třeba před televizní obrazovkou. To potvrzuje domněnku Ladislava Dvorského (1989, s. 426), podle něhož navozují pořady v televizi vánoční atmosféru, která je zároveň také atmosférou klidu. I proto se průběh Vánoc částečně řídí televizním programem. Na tento fenomén znovu upozorňuje Ladislav Dvorský v knize Václava Frolce, *Vánoce v české kultuře*: „Televizní program vnáší do vánočního režimu tisíců rodin nový rytmus: tak je např. stanovena hodina a délka štedrovečerní večeř podle vysílaného programu, ...“ (Frolec, 1989, s. 428)

Za zmínku stojí fakt, že i když rodina Y slaví Vánoce, nedodrжуje žádné zvyky spojené s vánočními pověrami, jakými jsou například krájení jablka či lití olova. Přestože se v rodině Y tyto zvyky nedodrжуjí, jejich znalost poukazuje na znalost jednotné představy, která existuje v evropské vánoční tradici, a ta označuje noc narození Syna Božího za noc plnou zázraků (Večerková a Frolcová, 2010, s. 155).

Za nejnovější atribut Vánoc u rodiny Y také můžeme pokládat význam charitativní. V posledních letech rodina Y vždy přispívá hned na několik charitativních účelů a bere tento aspekt Vánoc již za samozřejmý. Charita může odkazovat k symbolu obdarování, ale také na fakt, že je rodina Y, stejně jako mnohé další, vděčná, že může Vánoce strávit pospolu a v hojnosti, ale zároveň si uvědomuje, že takový luxus a především takové štěstí ostatní mít nemusí. O tom, že Vánoce v lidech vzbuzují pocit sounáležitosti, hovoří i Ladislav Dvorský: „Uvědomujeme si, že vánoce jsou mostem spojujícím vzdálená místa a klenoucím se přes desetiletí a staletí.“ (Dvorský in Frolec, 1989, s. 414) Zároveň také Dvorský upozorňuje právě na to, že Vánoce nám ukazují hodnotu rodiny a domova: „Vánoce jsou svátky připomínající hodnotu domova, zvláště ideál domova vyznačujícího

se jistotou a bezpečím.“ (Dvorský in Frolec, 1989, s. 416) Přestože je u rodiny Y symbol charitativní vánočním symbolem teprve v posledních několika letech, Vánoce jsou s charitou v českých zemích spojeny už téměř dvě století. Už ve čtyřicátých letech 19. století se v období adventu a Vánoc pořádaly dobročinné akce, kterým se říkalo slavnosti vánočního stromku. (Frolec, 1989, s. 99) Při těchto slavnostech se vybíraly prostředky, které pomáhaly v českém potažmo československém prostředí. Dnes ale rodina Y přispívá především na zahraniční charitativní projekty.

Přestože se podoba některých atributů Vánoc pro rodinu Y změnila (televize), nebo přibýly atributy nové (vánoční hra), můžeme si všimnout, že většina atributů zůstává pro všechny generace stejná a samotná oslava Vánoc se příliš nezměnila. Vycházet můžeme z toho, že je střední a nejmladší generace rodiny Y přejaly od informátorky A, tedy od nejstarší generace. A informátorka A oslavu Vánoc přejala zase od svých rodičů. Původ podoby dnešních Vánoc rodiny Y tedy musíme hledat především u generací minulých.

Zároveň je zřejmé, že atributy Vánoc, jež jsem našla v rodině Y, najdeme i v mnoha dalších středočeských případně pražských rodinách. Pro rodinu Y je stejně jako pro většinu Čechů vrcholem Vánoc Štědrý večer spolu se štědrovečerní večeří, pod ozdobený vánoční strom nosí dary Ježíšek a o navození vánoční atmosféry se starají mimo jiné pohádky v televizi. Za zajímavou a možná výjimečnou můžeme považovat soudružnost v obci X, která je patrná ve vánoční hře. Ta se koná na Štědrý den odpoledne, který už mnoho lidí tráví doma v kruhu rodinném přípravou na vrchol Vánoc, zatímco obyvatelé obce X oslavují začátek Vánoc společně.

6 Seznam příloh k bakalářské práci

- Příloha č. 1 – Rozhovor s informátorkou A
- Příloha č. 2 – Doplnkový rozhovor s informátorkou A
- Příloha č. 3 – Rozhovor s informátorkou B
- Příloha č. 4 – Rozhovor s informátorkou C
- Příloha č. 5 – Rozhovor s informátorkou D
- Příloha č. 6 – Rozhovor s informátorkou E
- Příloha č. 7 – Terénní deník – Vánoce v rodině Y
- Příloha č. 8 – Obrázky
- Příloha č. 9 – Bibliografie

6.1 Příloha č. 1 – Rozhovor s informátorkou A

Datum konání rozhovoru: 19. 11. 2016

Místo konání rozhovoru: u informátorky doma

Informátorka A se narodila v roce 1950 matce, která byla v domácnosti, a otci pracujícím u ČSD (Československé státní dráhy). Studium ukončila maturitou na gymnáziu. Před odchodem do důchodu pracovala stejně jako její otec u ČSD. Měla dvě dcery. Nyní už je vdovou v důchodu a stará se o domácnost a svou nejmladší vnučku. Informátorka A nevyznává žádné náboženství.

Jak vzpomínáš na Vánoce z dětství? Jak u vás probíhaly? Kde a s kým jsi je trávila?

Narodila jsem se v roce 1950 v malé vesnici ve středních Čechách. Do naší rodiny jsem patřila já, moji rodiče a děda, otec mé maminky. Už to, kdy jsem se narodila, vypráví o tom, jak ty Vánoce asi vypadaly. Moje maminka byla tělesně postižená, nechodila do zaměstnání, otec pracoval u Českých drah a děda byl důchodce, takže peněz moc nebylo. Na první Vánoce si pamatuju, když mi bylo 6 let. Dostala jsem kočárek s panenkou, ten mám mimochodem dodnes. Určitě jsem dostávala dárky i v předchozích letech, na to si však už nevzpomínám. Pamatuju si, že jsem měla spoustu přání, jaké dárky bych chtěla, ale rodiče mi vždy vysvětlili, že má Ježíšek hodně dětí, které musí obdarovat, a tak že by na všechny moje dárky neměl peníze. A já jím to věřila a chápala jsem to.

Zapomněla jsem ti říct, že jsme byli rodina původně evangelická, ale v té době už ateistická. Takže zvyky spojené s náboženstvím se u nás nikdy nepraktikovaly. Součástí Vánoc byla návštěva hřbitova na Štědrý den a příprava štědrovečerní večeře. V letech, kdy jsem na Ježíška ještě věřila, připravili rodiče stromeček asi když jsem spala, v pozdějších letech jsme ho strojili už společně. Na našem stromku byla vždy na špičce hvězda, kupovali jsme bonbony z kolekce a měli jsme krásné české ozdoby a skřipce s obyčejnými svíčkami. A prskavky. Vzpomínám, jak jsem vždy s jedním z rodičů šla vyhlížet, jestli už Ježíšek letí, když jsme se vrátili, stromeček a dárky už byly v pokoji připravený. Stejně tak jsem to dělala i u svých dětí a tahle tradice pokračovala i u vnoučat. V dobách, kdy já byla dítě, které intenzivně prožívá Vánoce, byla ve společnosti snaha Vánoce potlačit. Prezident Antonín Zápotocký dětem vyprávěl, že Ježíšek vyrostl, zestárl a že je z něj děda Mráz přijíždějící ze Sovětského svazu. U nás se tohle neujalo, a neznám ani nikoho jiného, kde by se tahle myšlenka ujala. Vánoce si lidi vzít nedali. A co se jídla týče, nedrželi jsme půst, abychom viděli zlaté prasátko. Už si ani nepamatuju, co jsme mívali k obědu. Když jsem byla malá, k večeři byl vždy bramborový salát a smažený kapr. Protože jsme ale lidumilové a kapra jsme doma nedokázali zabít, to zvládl pouze můj děda, později jsme kupovali kapra už porcovaného. Cukroví pekla maminka, když jsem trošku poporostla, tak jsem jí pomáhala, protože byla nemocná. Samozřejmě jsme měli vanilkové rohlíčky, linecká kolečka, sněhové pusinky, ořechové řezy... Už si ani nevzpomínám, kolik druhů jsme přesně měli. Vždycky jsme taky pekli vánočku. K štědrému večeru patřilo i svátečnější oblečení...

Možná ještě důležitějším dnem byl 1. svátek vánoční, kdy přicházely návštěvy, nebo jsme na návštěvu jeli my, abychom se pochlubili, co nám Ježíšek donesl. Na Boží hod jsme měli největší svátek spojený s kachnou a knedlíky. Rodiče si většinou dávali praktické dárky, a vzhledem k době, o které mluvím, bylo těžké sehnat i ty. A tak v pozdějších letech, kdy už nebyly hračky jako dárek aktuální, nacházela jsem pod stromkem ručníky, prostěradla, ložní povlečení a jiné praktické dárky, nad kterými jsem nejásala. Ale pokaždé byla pod stromečkem knížka a to jsem byla ráda. Na blbosti peníze nebyly a když táta někde něco sehnal, tak to koupil. Moc jsem si přála rifle nebo moderní svetřík, to jsem ale pod stromečkem nikdy neobjevila. Dostávala jsem ale i pletený šaty od maminky. Maminka mi tím chtěla vynahradit, že mi nemohli koupit jiné hezké oblečení. Měla jsem radost, když už jsem byla trošku větší a sama jsem kupovala rodičům malé dárky, třeba mýdlo nebo cigarety.

Jak vypadaly Vánoce později, když už jsi je připravovala svým dětem? Co bylo jiné a co se naopak zachovalo? Jaké jsi kupovala dárky?

Když jsem vyrostla, vdala se a měla vlastní děti, ráz Vánoce v podstatě nezměnily. Dál dárky a stromeček nosil Ježíšek. Byla druhá polovina 70. let, bylo víc všeho, i když se na všechno musela stát fronta. Moje děti byly rok od sebe a tak jsme jim kupovali všechny dárky stejné, aby se nehádaly. Někdy byl problém jejich přání splnit, takže jsem sledovala, kdy přivezou zboží do hračkáren. Kromě hraček jsem ale dodržovala tradici, že měly holky pod stromečkem i knihy. Také jsme chodili vyhlížet Ježíška, jako když jsem byla malá já. Také ony protestovaly, že na něj chtějí čekat v pokoji, aby ho mohly vidět. Já pak měla největší radost z jejich radosti. Ráda jsem svým dětem tak, jako moje maminka, vlastnoručně vyráběla dárky. Pletla a šila jsem jim oblečení a můj muž jim dělal hračky, třeba kolíčky nebo postýlky pro panenky.

Jídelníček se od mých dětských let nezměnil. Ke kaprovi jsme už dělali i filé, protože nemělo kosti. Kromě vánočky a cukroví, které jsme pekli, když jsem byla malá, přibýly další druhy cukroví, protože bylo více surovin a peněz. V zaměstnání jsme si s kolegyněmi vyměňovaly recepty a zkoušely, takže jsme někdy měli doma i 11 druhů cukroví.

Jak prožíváš Vánoce dnes? Jaký význam pro tebe mají?

Dnes už Vánoce tolik neprožívám. Jsem ráda, že se vždy všichni sejdeme, ale my se vídáme často, takže to není takový rozdíl. Jsem ráda, když všechno proběhne v klidu a pohodě, že třeba nikomu není špatně. Mám radost, že jsme se všichni ve zdraví dožili nového roku. A největší radost mám z toho, že je slunovrat a už se zase začíná prodlužovat den.

Měla jsem ráda Vánoce, když byly moje děti nebo vnoučata malé. Když jsem viděla tu jejich radost. Jako ateista z Vánoc nemám náboženský prožitek, a tak mě ta dětská radost baví nejvíc.

Těšíš se na Vánoce?

Těším, na ten slunovrat... A i na Vánoce samotné se těším. Ne na to, co mi přinese Ježíšek, ale že se sejdeme a třeba se ostatním budou líbit dárky ode mě. Ale taky se těším na to, až bude po Novém roce a život se vrátí do starých kolejí. Až bude zase klid.

Bez čeho si Vánoce nedokážeš představit?

Bez svojí rodiny. Jinak klidně úplně beze všeho...

Jak u vás probíhají Vánoce dnes? Kdo má jaké povinnosti?

Myslím si, že je to víceméně na mě. Mám nejvíc času, zatím jsem hostitelkou já, ostatní jsou buď v práci, nebo ve škole. Na Štědrý den už se do práce zapojí všichni, na úklid a pečení jsem ale většinou sama. Cukroví už pečou méně, ponechala jsem klasické druhy, ale „Opilý Isidor“ nesmí chybět. Ten můj je pověstný a každému chutná, asi i proto, že obsahuje velké množství rumu, a ten k Vánocům a zimě patří.

Jak dnes řešíš dárky? Vidiš rozdíl v tom, jak to bylo s dárky dřív a dnes?

Dárky vždy konzultuji s obdarovanými. Mám pocit, že všichni kolem mě už všechno mají. Vnímám, že se Vánoce dnes, a když jsem já byla malá, nedají srovnat. Dnes prostě jdu, a když mám peníze, dárek koupím. Když jsem kupovala dárky svým dětem, musela jsem je dlouho shánět. A dárky pro mě, jako malou, ani kde shánět nebylo. I ta hromada balíčků pod stromečkem je dnes nesrovnatelně větší. A nejsem si jistá, jestli i ta radost z nich je tolikrát větší, myslím si někdy, že ne... Když je něčeho moc, je toho příliš.

Jaké byly tvé nejhezčí Vánoce?

Nebyly jen jedny. Byly to vždycky Vánoce, když byly moje děti malé a věřily ještě na Ježíška. A pak když byly vnoučata malý a chodily vyhlížet Ježíška a jásalý nad tím...

Jaké jsou podle tebe pravé české Vánoce?

Ty moje. Já jsem taky Čech. Pravé Vánoce byly jiné u praktikujících katolíků, jiné u Ladů v Hrusicích,... Ani si nepamatuju, že by bylo na Vánoce vždycky bílo. Ani ne Vánoce na blátě. Pravé české Vánoce má každý Čech podle svých představ. U pravých Českých Vánoc si představuju stromeček, rodinu, dárky, štedrovečerní večeři s bramborovým salátem, každý to může mít ale jiné...

6.2 Příloha č. 2 - Doplnkový rozhovor s informátorkou A

Datum konání rozhovoru: 22. 12. 2016

Místo konání rozhovoru: u informátorky doma

Od určité doby jsou součástí Vánoc i televize a pohádky, dívala ses o Vánocích vždy na pohádky? Jaké jsou tvé nejoblíbenější?

Tak my jsme měli televizi, až když mi bylo osmnáct, takže v dětství si pamatuju, že se hodně poslouchalo rádio. Tam bývaly taky pohádky, ale na Štědrý večer jsme si po večeři spíš sedli a povídali si. Řešily se dárky a ne pohádky. Jako dítě si teda pohádky o Vánocích nepamatuju. Na pohádky se ale dodnes v televizi díváme. Některé máme opravdu rádi. Anděla Páně, S čerty nejsou žerty, nemáme rádi Popelku, protože tam týrají lišku, tak Popelka u nás nevíteží, i když vítězí v půlce Evropy. Pyšnou princeznu a Princeznu se zlatou hvězdou na čele už taky moc nemusím, protože jsem je viděla stokrát a to už mě taky nebaví. Ale třeba Lotrando, Císař a tambor, pohádky co mají nějaký vtip, ty mám ráda.

Zmiňuješ se o tom, že jsi vyrůstala v evangelické rodině, jak se náboženství promítalo do vašich Vánoc? Chodila jsi někdy na Vánoce do kostela?

Já jsem se zmínila o tom, že moji předci byli evangelíci. Já už věřící nejsem. A co já vím, tak moji rodiče taky nebyl. Navíc ti evangelíci to podle mě tolik neprožívají, alespoň tak to usuzuju podle těch mých starých příbuzných, kteří ještě věřili. Tam je to spíš o uvědomování si sám sebe, co dělám dobře a co špatně, než se jen modlit. Do kostela jsem tedy nikdy nechodila, ani o Vánocích.

Dodržujete nebo jste dodržovali nějaký vánoční zvyk? Zmiňovala ses o tom, že v posledních letech navštěvujete vánoční hru, jak se ti tenhle zvyk líbí?

Vánoční zvyky jsme nikdy žádný neměli, protože už i moje maminka se bála, že když rozkrojí jablko a bude v něm křížek, že z toho bude celý další rok nešťastná. Možná jsme někdy, když jsem byla malá, dávali do skořápek špačky ze svíček a nechali je plavat v umyvadle po vodě. To si ale pamatuju snad jen jednou. Teď na tu vánoční besídku chodíme od té doby, co to vzniklo a vnoučata byly malý, to se totiž samy účastnily. Předtím se to snad ani nedělalo. Takže to jsme byli doma.

Máte domácí mazlíčky? Jak se o Vánocích chováte k nim?

K mazlíčkům se chováme, jako kdyby byly Vánoce celý rok, takže to se nemění. Teplou večeří dostávají celý rok a rybu jim raději nedáváme.

Vánoce jsou také spojené s charitou. Zapojujete se do charitativní činnosti?

To se zapojujeme. Jednak přispíváme Člověku v tísní, druhak Lékařům bez hranic. To děláme pravidelně celý rok, i když jen malou částkou. Před Vánocema posíláme do Afriky veselou kozu a taky plníme přání dětem v dětských domovech.

V dnešní době se taky řeší to, zda by měly být o Vánocích zavřené obchody. Jak na tuto problematiku nahlížíš ty?

Já s tím souhlasím. Obzvláště v dnešní době, když je všeho dostatek pořád, tak si to lidé mohou koupit dopředu. Navíc, když já byla malá, tak nebyla lednice, nebylo kde to jídlo uskladňovat a se vším se muselo do sklepa, do chladna. Takže dneska si můžou všichni nakoupit do zásoby a může potom každý ta prodavačka, která má rodinu, ale i když nemá, tak si může oddychnout a mít také svátky.

Patří podle tebe k Vánocům sníh?

Podle mě nepatří, protože já si snad ani nepamatuju žádné Vánoce na sněhu. To měl možná Josef Lada na obrázcích nebo v románech, ale tady ve středních Čechách přijde na Vánoce vždycky obleva a sníh se většinou objevuje až po Novém roce.

Jak vypadá vaše štedrovečerní tabule a jak se za ta léta změnila?

Asi se vůbec nezměnila. Máme bramborový salát a k tomu máme smaženou rybu ala filé. Ani jako dítě si nepamatuju živého kapra, protože by nám ho bylo líto zabít. Asi bysme se s ním nemohli rozloučit. Tatínek vozil už porcovaného kapra a k tomu filé. Dneska máme teda filé a kuřecí a vepřový řízek. Podle toho, co kdo chce. A cukroví, to už se ale moc nejí, protože jsou všichni plní po večeři. Večeře je teda jednochodová, nikdy jsme nedělali rybí polívku.

Jak dnes slavíte další dva svátky vánoční? A jak jste je slavili dřív?

Níjak. Vždycky se jen pokračuje v jídle. Akorát když jsem byla malá, tak k nám občas někdo přišel na návštěvu, nebo jsme k někomu šli my. To ještě nebyla televize, takže to bylo pro setkávání příbuzných. Dneska si akorát dojdeme odpoledne na procházku, aby nám slehlo a mohli jsme jíst znova.

Jak se od tvého dětství změnila výzdoba vesnice?

Výzdoba vesnice nikde nebyla, když jsem byla malá. Každý měl doma stromeček podle svých představ, s ozdobami a pravýma svíčkama, dneska je ale ve vesnici společný strom, u kterýho se konají ty slavnosti a setkání. A lidi si věší po domech a po zahrádkách blikající světýlka, ale to se mě osobně nelíbí a nikdy bych si to nedala. To k Vánocům nepatří, spíš na pouť. Stejně tak se mi nelíbí, že je všude Santa Claus.

Jakou máte výzdobu doma?

My máme doma výzdobu pořád téměř stejnou. Když byla vnoučata malá, tak jsme toho měli víc, spoustu zvonečků atd. Děti si dávaly na okno obrázky, protože to měl každý, tak po tom toužily. Dneska už to ale neděláme. Na stole máme vánoční hvězdu, nad jídelním stolem máme jedlovou větvíčku a na ní perníkové hvězdičky a ten stromek.

6.3 Příloha č. 3 – Rozhovor s informátorkou B

Datum konání rozhovoru: 20. 12. 2016

Místo konání rozhovoru: při předvánoční návštěvě v obci X, doma

Informátorka B je dcerou informátorky A a jejího zesnulého manžela, který taktéž pracoval u ČSD. Narodila se v roce 1976. Dokončila základní školu, studium na gymnáziu kvůli prvnímu těhotenství přerušila. Má dvě dcery, které vychovává informátorka A, je svobodná, žije v Jižních Čechách a v současné době nepracuje. Informátorka B nevyznává žádné náboženství.

Jak vzpomínáš na Vánoce z dětství? Kde a s kým jsi je trávil a co jste dělali?

Vánoce z dětství mi dost splývají, nevzpomínám si, co se konkrétně který rok stalo atd. Živě si pamatuju jen na to, jak jednou spadnul už nastrojenej stromeček a na to, jak jsme s Munčou (informátorkou C) našly dárky ještě před Štědrým dnem. Byl to nábytek pro panenky a poznali to na nás, protože jsme pak prej přehnaně jásaly. (smích) Pak ještě jak jsme šly s tátou na vycházku směrem ke kravínu vyhlížet Ježíška... No a Vánoce jsem vždy trávil v obci X s celou rodinou.

Psala jsi jako malá dopis Ježíškovi? Jak dlouho jsi na něj věřila?

Na dopis pro Ježíška si nepamatuju, takže nejspíš nepsala a ani nevím, jak dlouho jsem na něj věřila.

Jaké dárky jsi dostávala?

Dostávala jsem hračky, oblečení a pak i výbavu do manželství (ručníky, osušky, utěrky atd.) (smích)

Promítalo se u tebe někdy do Vánoc náboženství? Ať už dříve nebo dnes.

Ne, nikdy.

Jak se změnilo prožívání Vánoc potom, co se ti narodily děti? Jaké dárky jsi jim kupovala?

Když byly holky malé, vždycky jsem přemýšlela, kam schovat dárky, aby je nenašly.. A taky jaký hračky zrovna frčí... Nakupovala jsem hlavně hračky, oblečení, kosmetiku, všechno úměrně věku, žádný věno.

Jak vypadají tvoje Vánoce dnes? Pečeš, vaříš, uklízáš, nakupuješ dárky...?

Dnes mě baví hlavně vymýšlet a nakupovat dárky. Všechno ostatní moc ne. Takže jen běžný úklid, pečení mi moc nejde a vaření jen co musím. Cukroví peče máma, a když přijedu na Vánoce, už je hotové. Ale vozím vždycky svoje nepečené čokoládové kuličky, po těch se vždycky jen zapráší.

Jaký význam pro tebe mají Vánoce?

Asi jen konzumní: dobrý jídlo, klid, pohoda,... no a ty dárky (smích).

Těšíš se na Vánoce? Pokud ano, proč a na co nejvíc?

Jo, určitě. Těším se na všechno, co jsem před chvílkou vyjmenovala.

Jaké byly tvé nejhezčí Vánoce?

Vždycky ty poslední.

Bez čeho si Vánoce nedokážeš představit? Patří k Vánocům sních?

Vánoce si nedokážu představit bez toho všeho, co jsem před chvílí vyjmenovala. No a sních na Vánoce by byl super, ale ten si vybavuju jen z obrázků, z kolekcí a pohledů. A než bláto a déšť, to bych radši brala i na Vánoce 25 stupňů.

Jak dnes řešíš dárky? Vidíš rozdíl v tom, jaké se kupovaly a dávaly dnes a dříve? Kdy a jaké dárky jsi sama začala dávat ostatním?

Tak jelikož kupuju dárky už jen dospělým lidem, je nejjednodušší se zeptat, co by kdo chtěl, pak se dá najít inspirace na netu a snadno to tam i nakoupit. No a pak jít po obchodech a čekat, co vás cvrnkne do nosu (úsměv) . Tak dříve nebyla možnost vybrat a nakoupit na netu. Jinak v tom zas takový rozdíl nevidím. A co a kdy sem začala dávat za dárky já ostatním? Pamatuju si, jak jsme trapně balily naše panenky a hračky, co jsme měly, a dávaly je pod stromeček.

Jak podle tebe vypadají pravé české Vánoce?

Tak, jak vypadají ty naše. S hromadou jídla a dárků.

Řeší se, zda by měly být v době Vánoc zavřené obchody. Jak na tuto problematiku nahlížíš ty?

Nesouhlasím s regulací a zákazy všeho druhu a nařizovat kdy má být zavřeno mezi ně patří. Dle mého by si měl o tom rozhodovat majitel prodejny.

Od určité doby už je součástí Vánoc i televize a v ní pohádky. Dívala ses vždy a ráda o Vánocích na pohádky? Jaká je tvá nejoblíbenější pohádka?

Určitě. Měla jsem vždy nastudovaný program v televizi v kolik jaká pohádka běží. Výběr v kanálech zas takový nebyl. (smích) Nejoblíbenější asi klasicky Tři oříšky pro Popelku s Libuší Šafránkovou.

Jak se od tvého dětství změnila výzdoba vaší vesnice a domácnosti?

Výzdoba domácnosti se nezměnila vůbec, nikdy jsme to doma neměli moc nazdobený. A vesnice... přibyl snad jen svítící stromeček na návsi.

6.4 Příloha č. 4 – Rozhovor s informátorkou C

Datum konání rozhovoru: 23. 12. 2016

Místo konání rozhovoru: obec X, doma

Informátorka C je dcerou informátorky A a sestrou informátorky B. Narodila se v roce 1977 a školní docházku ukončila maturitou na gymnáziu. Od maturity pracuje jako sekretářka v jedné pražské firmě, na víkendy se však vrací zpět do obce X. Je bezdětná, svobodná. Informátorka C nevyznává žádné náboženství.

Jak vzpomínáš na Vánoce z dětství? Kde a s kým jsi je trávila a co jste dělali?

Tak mám jenom hezké vzpomínky. Trávila jsem je vždycky doma. A těšili jsme se na Ježíška.

Psala jsi dopis Ježíškovi? A jak dlouho jsi na něj věřila?

To si ani nepamatuju. Možná jsem věřila tak do první třídy? A dopisy, to nevím. To jsme asi nepsali. Já si myslím, že to se za nás nedělalo. Jen si pamatuju, že jsme vždycky chodily s tátou vyhlížet Ježíška ke kravínu a on mezitím domů přinesl dárky...

Jak probíhají tvé Vánoce dnes? Jak se podílíš na přípravách Vánoc? Co o Vánocích děláš? Pečeš cukroví? Uklízíš?

Pomáhám se vším. S cukrovím. Uklízím. Zdobím stromeček. Balím dárky.

A jak to máš právě s dárky. Jaké nakupuješ?

Co kdo chce. Ale moc nenakupuju, nesnáším nakupování.

A jaké dárky jsi dostávala, když jsi byla malá?

To už si pamatuju. Hračky jsme dostávaly a oblečení jsme dostávaly. A ... ručníky jsme dostávaly.

Kdy jsi sama začala dárky dávat?

No, to si taky nepamatuju. Asi jsme něco vyráběly. To už nevím... Taky jsme asi něco dělali ve škole, z moduritu a tak. Takže jsme dělali něco o výtvarnejch výchovách,

nějaký svícny. Možná jsme kupovaly nějaký drobnosti tátovi, jako pěnu na holení, žiletku. A dědovi bačkory...

Jaký význam pro tebe mají Vánoce?

No že se rodina sejde pohromadě a trávej se pohodový dny u televize a s rodinou.

Těšíš se na letošní Vánoce?

Těším.

Proč? Na co se těšíš?

Že se všichni sejdeme. A budem koukat na pohádky.

Pamatuješ si nějaké nejhezčí Vánoce?

To ani ne. Všechny byly hezký. Nevím, že by tam byly nějaký extra, že by mi přišly něčím jiný.

Bez čeho si Vánoce nedokážeš představit?

No... asi bez stromečku.

Jaké jsou podle tebe pravé české Vánoce?

Ty naše. Přece kdyby byly podle mě pravý Vánoce jiný, tak bych je dělala jinak. Nám takhle Vánoce stačí a líběj se mi tak.

Od určité doby už k Vánocům patří i televize a pohádky. Dívala ses na pohádky?

Jaká je tvá oblíbená?

Dívala jsem se ráda. Vždycky jsme se těšily, letěly jsme ráno a vstávaly brzo jako malý, abysme koukaly na televizi. Pouštěly jsme si pohádky, který šly od rána. A teď se dívám spíš na ty starší pohádky, protože je znám a vracím se tím do mládí. A nejoblíbenější, to nevím... vždycky se mi líbily Tři oříšky pro Popelku, ale teď se mi líbí třeba Anděl Páně. Nebo Svěrákovy pohádky...

Řeší se, zda by měly být zavřené obchody v době Vánoc. Jaký na to máš názor ty?

Já s tím souhlasím. Obchody by mohly být zavřeny častěji, než jen v době svátků. Nakupování nesnáším a jelikož nakupovat na Vánoce nemusím, to dělá babička, tak já bych to zavřela klidně i na dýl.

Patří k Vánocům sníh?

No... to už si ani nepamatuju, že by byly bílé Vánoce, ale bylo by to hezčí samozřejmě. Ale nevím, kdy naposledy byly bílé Vánoce.

6.5 Příloha č. 5 – Rozhovor s informátorkou D

Datum konání rozhovoru: 26. 2. 2017

Místo konání rozhovoru: doma v obci X

Informátorka D je dcerou informátorky B a jejího prvního přítele, taxikáře. Narodila se v roce 1994, maturovala na gymnáziu a dnes studuje na Univerzitě Karlově v Praze.

Informátorka D nevyznává žádné náboženství.

Jak vzpomínáš na Vánoce z dětství? Kde a s kým jsi je slavila?

Vánoce jsem vždycky slavila jediné doma s rodinou. A vzpomínám na ně fakt ráda, na všechny. Určitě to bylo kvůli dárkům, na který jsem se už aspoň od října těšila, ale taky kvůli jídlu. Řízek a salát je snad moje nejoblíbenější jídlo, takže na to už se dneska těším snad víc, než na dárky.

Věřila jsi na Ježíška? Psala jsi mu někdy dopis?

Na Ježíška jsem určitě pár let věřila, už si ale nepamatuju, jak a kdy jsem přišla na to, že neexistuje. Vždycky jsem ho ale chodila vyhlížet s babičkou z okna a on mezitím dárky přinesl, takže jsem ho propásla. Dopis jsem psala dokonce i potom, co jsem zjistila, kdo je vlastně pravej Ježíšek. Nechávala jsem ho za oknem.

Dodržovali jste nebo dodržujete nějaké vánoční zvyky?

Nikdy jsme žádný zvyk moc nedodržovali. Někdy jsme chodili dopoledne na procházku, aby měla babička doma klid na poslední přípravy. Na žádný tradiční zvyk si ale

nevzpomínám, snad jen když jsem ostatní přemluvila, ať rozkrojíme jedno jablko. Za zvyk posledních let bych ale mohla považovat návštěvu vánoční hry, kde jsme se sestrou několik let účinkovaly, teď už ve hře hraje jenom ona a já se chodím s ostatními koukat a popíjet svařák. To je hezký zvyk, protože se vidíme s lidma z okolí a popřejeme si krásné svátky.

Jak u vás probíhají Vánoce? Jak vypadají přípravy a samotný Štědrý den?

Přípravy snad ani nejsou moc velké. Maximálně poklidíme, já většinou umyju okna. A pak pečeme cukroví, s tím babičce pomáhám. Těsto ale zadělává vždycky ona. Stromeček zdobíme třináctého večer všichni společně většinou. U toho koukáme na pohádky. Samotný Štědrý den není moc výjimečný. Někdy jdeme dopoledne na procházku, jindy jen koukáme na televizi nebo něco dopoklidíme. K obědu míváme vinnou klobásu s bramborem. Pak už jen odpoledne jdeme na vánoční hru a potom na večeři. Večer už jen koukáme na pohádky a dojídáme zbytky večeře nebo jíme cukroví.

Když zmiňuješ cukroví, jaké je tvoje nejoblíbenější?

Jakékoli od babičky.

Jaké jsi dostávala dárky jako malá a jaké dostáváš teď?

Dárku jsem vždycky dostávala hodně a bylo vidět, že na nich rodina nešetřila. Co jsem potřebovala, ale hlavně co jsem chtěla. Pamatuju si hlavně velké dárky, jako bylo třeba první kolo nebo lyže. Dnes dostávám, co potřebuju, ale vždycky ostatní poprosím, ať mi dají taky nějaký malý překvapení, abych nevěděla všechno dopředu.

Kdy jsi sama začínala dárky dávat a jaké byly? Jaké nakupuješ teď?

Sama jsem začínala dávat dárky docela brzo, malovala jsem většinou nějaký obrázky. Teď nakupuju dárky společně se sestrou podle toho, co kdo potřebuje.

Jaký význam pro tebe mají Vánoce?

Vánoce mám moc ráda, vždycky se na ně těším. Jsou pro mě důležité, protože je beru jako svátek rodiny. Těším se, že se všichni sejdeme, i když nás není moc, a donutíme se společně relaxovat. Klidně by něco takového mohlo být dvakrát ročně.

Pamatuješ si nějaké nejhezčí Vánoce?

Opravdu si napamatuju jedny nejhezčí Vánoce. Všechny mi tak nějak splývají, ale jen v dobrém.

Jaké jsou podle tebe pravé české Vánoce?

Se salátem a s rybou, i když u nás kapra skoro nikdo nejí. A hlavně jsou čtyřiadvacátého večer.

Od určité doby už k Vánocům patří i televize a pohádky. Dívala ses na pohádky?

Jaká je tvá oblíbená?

Asi nemám nejoblíbenější pohádku. Možná Anděl páně. Snad jen vážně nemám ráda Popelku.

Patří k Vánocům sníh?

Pamatuju si jedny Vánoce, kdy byl aspoň půl metru sněhu. A tak mi to utkvělo v paměti, že podle mě prostě sníh k Vánocům patří.

Jak vypadala výzdoba vesnice, když jsi byla malá a jak vypadá dnes? Jakou máte výzdobu doma?

Řekla bych, že se toho moc nezměnilo. Ve vesnici máme na návsi ozdobený stromeček a občas má někdo v oknech svíčky nebo na zahradě světýlka. Světýlka jsem jako malá chtěla taky, ale to mi babička nikdy nedovolila. A tak jsme si se setrou maximálně lepily obrázky na okna. To už ale dneska neděláme, takže máme výzdobu celkem strohou. Stromeček a pár větviček ověšených perníčkama, který peče a zdobí moje sestra.

6.6 Příloha č. 6 – Rozhovor s informátorkou E

Datum konání rozhovoru: 23. 12. 2016

Místo konání rozhovoru: doma v obci X

Informátorka E je dcerou informátorky B a jejího druhého přítele, jenž je vietnamské národnosti. Z toho vyplývá, že je také mladší sestrou informátorky D. Narodila se v roce 1998 a nyní studuje na gymnáziu. Informátorka E nevyznává žádné náboženství.

Jak vzpomínáš na Vánoce z dětství, kde a kdy jsi je trávil?

No, tak ... na Vánoce vzpomínám asi tak, jako na všechny jiný svátky. Trávila jsem je s rodinou u nás doma. S babičkou, se sestrou, tetou i mámou. Když jsem byla ještě malá, tak i s tátou. A trávím je pořád na stejném místě, u nás doma.

Psala jsi dopis Ježíškovi, když jsi byla malá? Jak dlouho jsi na něj věřila?

Psala jsem dopis Ježíškovi. Nechávala jsem ho se sestrou za oknem. Věřila jsem na něj docela dlouho, dokud mi to nezkazili tím, že jsem našla fotku, jak teta nese dárky po schodech z prvního patra. Jinak jsem věřila docela dlouho. A vím, že jsem na něj čekala i za gaučem, až přijde. Akorát mi to vždycky zkazili tím, že jsem musela odejít. (smích)

Kam jsi odcházela?

No, my máme tady u nás ve vsi vánoční hru a jelikož jsme vždycky účinkovali... protože je sestra o čtyři roky starší, ta už věděla, že Ježíšek neexistuje, takže tý nevadilo, že tam bude účinkovat, a vždycky mě i přihlásila, za což jsem teda nebyla ráda, protože jsem na něj chtěla čekat a místo toho jsem musela jít hrát. A pak jsme ho ještě musely odejít vyhlížet a sledovat ho z okna.

Měli jste, nebo ještě máte, nějaké vánoční zvyky?

Já bych řekla, že my jsme ani tradice moc nedrželi. Olovo do vody nebo něco takovýho, to jsme nikdy nedělali. Jen si myslím, že jsme zkoušela pouštět možná lodičky. Ale jinak si nic podobnýho, tradičního, nepamatuju.

Jak u vás probíhají Vánoce dnes? Jak vypadají přípravy a samotný Štědrý den? Jak se sama na přípravách podílíš?

Já bych řekla, že u nás Štědrej den vypadá stejně, jako každěj jinej den. Pust nedržíme. Odpoledne akorát jdeme na vánoční hru u nás na návsi a potom připravíme večeři, společně se najíme a pak jdeme rozbalovat dárky. Potom se díváme na pohádky, asi jako každá rodina.

A podílíš se na vánočním úklidu? Strojíš stromeček?

Peču perníčky, ostatní cukroví ale peče babička. Ale ani na ty perníčky jsem letos neměla čas. Většinou se trochu podílím na úklidu. Ale ne moc.

Jaké jsi dostávala dárky jako malá a jaké dostáváš teď?

Když jsem byla malá, tak jsem dárků dostávala hodně. A protože u nás byla i sestřenice z Prahy, tak jsme dostávaly stejné dárky a chtěly jsme třeba stroj na výrobu samolepek. Vždycky jsem chtěla velkého plyšového poníka, na kterém může to dítě i sedět, ale nikdy mi ho nekoupili. To bylo asi moje největší přání... No a co dostávám dneska. Hlavně co si sama vyberu. Oblečení nebo co potřebuju.

Kdy jsi sama začínala dárky dávat a jaké byly? Jaké nakupuješ teď?

Já jsem začala dávat dárky brzo. Balila jsem gummy, půlila jsem třeba tužky, abych mohla dát každému dárek. To mě bavilo. Později jsem nakoupila mýdla a kapesníky a to jsem rozdávala taky. (smích) Dneska už kupuju dárky normální, většinou je kupujeme se setrou napůl a dáváme to, co kdo potřebuje.

Na co se o Vánocích těšíš nejvíc?

Asi na to, že budem všichni spolu. Na dárky se těším taky, ale hlavně se těším na tu rodinnou atmosféru.

Jaké jsou podle tebe pravé Vánoce?

To nevím. Asi se stromečkem a bramborovým salátem.

6.7 Příloha č. 7 - Terénní deník

Terénní deník vypracovaný na základě zúčastněného pozorování 24.–26. 12. 2016.

23. 12. 2016

- V 16:30 společně přijíždí informátorky C, D a E z Prahy z vánočního večírku.
- Informátorka E rovnou odchází na poslední zkoušku vánoční hry, které se účastní.
- Po návratu ze zkoušky se informátorka E zavírá v pokojíčku a dobaluje poslední dárky. To dělá i informátorka C.

- Krátce před 20:00 snese informátorka C z půdičky umělý vánoční stromeček a krabice s vánočními ozdobami. Ty jsou všechny staré a informátorka A o nich říká, že je má ještě po rodičích.
- Při sledování pohádky Anděl Páně, u které často informátorky odříkávají jim dobře známý text spolu s herci, všechny informátorky společně zdobí stromeček elektrickými světýlky a ozdobami.
- Po skončení pohádky si rodina ke zdobení pouští vánoční CD britské zpěvačky Susan Boylové, kterou má informátorka A velmi ráda.
- Ozdobený stromeček se jako každoročně umístí v obývacím pokoji místo křesla, hned vedle televize.
- Poté už jen všichni společně sedí u televize a odpovídají na vánoční SMS.

24. 12. 2016

- Každý z rodiny vstává podle svého, do 9 hodin už jsou ale všichni vzhůru.
- Každý snídá na co má chuť a také kdy se mu zachce. Informátorka C a D snídají kafe a domácí vánočku, kterou informátorka A upekla před pár dny.
- Informátorka D si jde hned ráno zaběhat.
- Informátorka A mezitím dává vařit brambory na bramborový salát.
- Informátorka A obvolává své známé a přeje jim krásné Vánoce. Dříve prý posílala pohledy, teď už to ale dva roky nedělá. Jí jich také každý rok přichází méně a méně.
- Když mají všechny čtyři informátorky čas, jdou dát společně vánoční dárek jejich ročnímu štěněti – dostává gumovou hračku.
- Potom informátorka A a C odjíždí na hřbitov zapálit svíčku a informátorka D a E připravují bramborový salát. Když se informátorky A a C vrátí, pomáhají jim také s přípravou.
- U přípravy salátu také začínají vařit oběd – vinnou klobásu a brambory.
- Kolem poledne si sní oběd, rodina však neobědvá spolu. Každý se nají, kdy chce. Většina jí u pohádek u televize.
- Po obědě se trochu poklidí a připraví se maso na štedrovečerní večeři.
- Okolo půl druhé dávají informátorky dárky pod stromeček.
- Ve 14 hodin pak přijíždí informátorka B se zbytkem dárků a dalším cukrovím. Letos přijela velmi pozdě, většinou přijíždí nejpozději 23. prosince.
- V půl 3 přichází rodinný přítel z vesnice, dá si kafe a pak vyrazí pomoci s přípravami vánoční hry.

- V půl čtvrté odchází informátorka E do obecního domu, aby se společně s ostatními účinkujícími připravila na vánoční hru.
- Před čtvrtou hodinou přijíždí, jako každý rok, otec informátorky D popřát rodině krásné svátky a podívat se s nimi na vánoční hru na návsi, která začíná ve čtyři hodiny.
- Od čtyř do pěti hodin jsou všechny informátorky na návsi a sledují společně s celou vesnicí i lidmi z okolních vesnic vánoční hru. Na konci si se všemi popřejí krásné svátky a odcházejí domů. Otec informátorky D odjíždí.
- Po návratu domů smaží informátorka A předpřipravené maso (vepřové a kuřecí řízky a rybí filé). Ostatní prostírají stůl a dokončují přípravy. Také přináší cukroví do obývacího pokoje, aby bylo nachystané na večer.
- Večeří se přibližně v šest hodin podle toho, v kolik je všechno připraveno. U večeře si informátorky povídají. Dodržují zvyk, že nikdo neodchází od stolu, a tak si všechno jídlo připraví na stůl.
- Asi po půl hodině, když jsou všichni najedení, se přesouvají do obývacího pokoje ke stromečku s dárky.
- Nejprve je informátorky D a E rozdají a až potom všichni společně rozbalují. Televize je zatím vypnutá. Až když jsou všechny dárky rozbalené, tak si v 19 hodin pouští televizi a dívají se společně na novou pohádku. Moc ji ale nevnímají a spíš si stále povídají. Prý takhle pohádku prošvihnou každý rok.
- Ve 21:45 ale začínají Pelíšky a na ty rodina kouká každý rok. U sledování televize se jí cukroví, většinou si navíc všichni také dojdou přidat další chod štedrovečerní večeře.
- Po Pelíšcích si rodina ještě chvilku povídá, brzo jdou ale všichni spát.

25. 12. 2016

- Ráno každý vstává, v kolik chce. Čím déle, tím lépe. Každý také snídá, co chce, většinou cukroví nebo vánočku.
- Informátorka A dopoledne připravuje svíčkovou na další den. Ostatní koukají na pohádky a poté jdou informátorky C a D vyvenčit psa.
- Usmaží se nové řízky a dojí se bramborový salát z předchozího dne. Kolem poledne spolu všichni poobědvají.
- Odpoledne rodina tráví doma u televize, protože venku prší a nemohou vyrazit na plánovanou vánoční procházku.
- Večer přijíždí přítel informátorky B a rozbalí si dárky, které mu informátorky nechaly pod stromečkem.

- Pak odjíždí informátorka E se svými kamarádkami na diskotéku a zbylé informátorky i s přítelem informátorky B odchází do místní hospůdky popovídat si s ostatními obyvateli vesničky. Informátorka A se ale odpojí dříve, aby se mohla jít dívat na svou oblíbenou pohádku S čerty nejsou žerty.
- Po návratu z hospody si všichni ještě chvíli povídají a pak jdou spát.

26. 12. 2016

- Informátorka A dopoledne dodělává svíčkovou, ostatní ujídají cukroví a občas jí s něčím pomohou.
- Informátorka E se vrací domů a všichni společně poobědvají.
- Odpoledne pak všichni vyrazí na procházku, vezmou s sebou i jejich tři psy.
- Večer pak přítel informátorky B odjíždí domů. Informátorka C odjíždí do Prahy, protože musí být další den v práci. Zbylé informátorky zůstávají doma, ujídají cukroví a dívají se na televizi.

6.8 Příloha č. 8 – Obrázky

Obrazové přílohy pořídila autorka této práce 24.12.2016.

Obrázek 1 – štědrodenní oběd skládající se z vinné klobásy a vařených brambor, 24.12.2016

Obrázek 2 – ozdobený vánoční strom v obývacím pokoji rodiny Y s dary, 24.12.2016

Obrázek 3 – diváci čekající na vánoční hru na návsi obce X, 24.12.2016

Obrázek 4 – účinkující ve vánoční hře na návsi obce X, 24.12.2016

Obrázek 5 – rozsvícený vánoční strom v obývacím pokoji rodiny Y, 24.12.2016

Obrázek 6 – 9 druhů vánočního cukroví napečeného informatorkou A, 24.12.2016

Obrázek 7 – prostřený stůl před podáváním štědrovečerní večeře v rodině Y, 24.12.2016

Obrázek 8 – štědrovečerní večeře rodiny Y skládající se z řízku a filé v trojobalu a bramborového salátu, 24.12.2016

6.9 Příloha č. 9 – Soupis monografií, kapitol monografií, studií, statí, článků s tematikou Vánoce

Tento soupis byl vytvořen z následujících zdrojů: Soupis prací Zíbrtova Českého lidu⁴, Česká národopisná bibliografie⁵, Bibliografie lidových obyčejů⁶, Retrospektivní národopisná bibliografie⁷, Bibliografie národopisu na Moravě a ve Slezsku⁸, Česká ethnografie a folkloristika v letech 1945–1952⁹, Bibliografie dějin Českých zemí¹⁰ a dalších.

A

- A. M. V. Vánoce – svátky míru a lásky. Zájmy venkova, 15, 1933, č. 51-52, s. 3.
- ADÁMEK, K. V.; Z jídel štědrovečerních na Hlinecku, Český lid, 14 (1905), 176.
- ak. Tajemné symboly vánoc. Chatař, 1991, č. 12, s. 14, 1 obr.

B

- BARAN, Ludvík. Vánoční obyčej s ohněm na Kysucku. Národopisný věstník Československý, 31 (1949-1950), s. 89, 90.
- BARTOŇOVÁ, Fr. Štědrý den. Ohníčky mládí, 4, 1926–27, s. 95.
- BARTOŠ, F. Doba vánoční ve zvycích a pověrách lidu moravského. Obzor, 12, 1989, s. 1-3, 17-20, 33-35.
- BARTOŠ, František. Štědrý den našich předků. Děti republiky, 2, 1919, č. 6-7, s. 41-45.

⁴ KUNZ, Ludvík. Soupis prací Zíbrtova Českého lidu. Praha: Společnost čsl. národopisců při ČSAV, 1960. Příručky Společnosti čsl. národopisců

⁵ HRDÁ, Judita; MÜLLEROVÁ, Hanka; TRKOVSKÁ, Věra. Svazky České národopisné bibliografie z let 1953-1995. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR.

⁶ Bibliografie lidových obyčejů I. a II. díl. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 1989 a 1995.

⁷ Retrospektivní národopisná bibliografie: články v časopisech vycházejících na území Středočeského kraje v letech 1900-1945. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1987. Národopisná knihovna.

⁸ KUBÍČEK, Jaromír a Tomáš KUBÍČEK. Národopis na Moravě a ve Slezsku: výběrová bibliografie. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1996.

⁹ KUNZ, Ludvík. Česká ethnografie a folkloristika v letech 1945 – 1952. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.

¹⁰ Bibliografie dějin Českých zemí. Historický ústav AV ČR. Online: <https://biblio.hiu.cas.cz/>

- BEDNÁR, Josef. Vánoce na horách. Krkonoše, 13, 1980, č. 12, s. 21.
- BĚLÍK, V. Vánoce a koledy. Podyjí, 13, 1937, s. 58-63.
- BEM, Karel. Hvězda betlémská. Blahoslav, 4 (1945), s. 28.
- BENEŠ, Bohuslav. Úvaha o výročních obyčejích a lidovém divadle. Národopisné aktuality, 6, 1969, č. 2, s. 87-97, 3 obr., franc. res.
- BÍLEK, František. Štědrovečerní zvyky a pověry u nás. Od stříbrných hor, 1, 1929, č. 3-4, obálka.
- BRÁNSKÝ, Jaroslav. Vánoční zvyky našeho lidu. Nový život, 19.12.1979, s. 5. Blansko.
- BRČKA, Jan. Vánoční obyčeje a pověry československé. Český lid, 29 (1929) s. 115.
- BROŽ, J.; „Koláč pletený“, Český lid, 27 (1927), 145.

- BUKAČOVÁ, Irena, Jana DIENSTPIEROVÁ a Jiří FÁK. Od adventu do Hromnic: křesťanské tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku. V Mariánské Týnici: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2009.
- BURACHOVIČ, Stanislav. Čas adventu a Vánoc na Karlovarsku. Sborník Chebského muzea, Cheb: Chebské muzeum (1996), s. 66-72.
- BUZEK, Ladislav. Střetnutí autenticity a inovace v předvánočních obchůzkách na moravsko-slezském pomezí. Výroční obyčeje. Současný stav a proměny. Brno, Blok 1982, s. 256-271, 13. ob.
- BÝMA, J. Vánoční koledy. Kravařsko, 2, 1993, s. 59-61.

- C**
- CERAL, Rudolf. Růže z Jericha ve zvykosloví vánočním. Český lid, 22 (1913) s. 317-319.
- CINERTOVÁ, Marie. Vánoční obyčeje a pověry československé. Český lid, 29 (1929) s. 113.
- CVRČEK, J.; Bzenecko, Český lid, 14 (1905), 273-276, 342- 344, 380- 387, 420-422.

- Č**
- ČAPEK, Josef – POSPÍŠIL, Bohumil. Vánoční zvyky. Podoubraví, 12, 1940-1941, č. 4, s. 51-53.

- ČIŽMÁŘ, J.; Slovenské vánoce a obchůzky v době povánoční, Český lid, 29 (1929), 82- 86.
- ČIŽMÁŘ, J.; Vánoční chození „Valachů“ ve Vizovicích na Moravě, Český lid, 29 (1929), 103-107.
- ČIŽMÁŘ, Josef. Štědrý den ve Vizovicích. Podřevnicko, 1, 1939, č. 2, s. 23-25.

D

- DAŇKOVSKÁ, Drahomíra; SLOUP, Stanislav. Příbramské Vánoce, jesličky a tvůrci Betlémů. Příbram: Okresní muzeum v Příbrami, 2001.
- DENKOVÁ, Anna. Štědrovečerní obyčeje českomoravské. Český lid, 24 (1924) s. 105-107.
- DOKUTIL, J. Koleda a vánoce našich předků. Hospodářský věstník, 19. 12. 1940, č. 25, s. 3.
- DOSTÁL, Alois – Šolta, Antonín. Betlémské ovčíčky. Český lid, 5 (1896) s. 585.
- DŘEVJANÁ, A. Vánoce u mých staříčků. Těšínsko, 1976, č. 4, s. 30.
- DUBŇANSKÁ, B. Vánoce na dědině. Malovaný kraj, 15, 1979, č. 6, s. 9.
- DUŠEK, Method. Valašské svátky. Dolina Urgatina, 2 (1948), s. 53–54.
- DVOŘÁK, Boža. Vánoční koleda na Želivsku, Český lid, 31 (1931), 23-24.
- DVOŘÁK, J.; Vánoční zábavy r. 1916 a velikonoční 1917 na ruské frontě za světové války, Český lid, 26 (1926), 202-204.

E

- ENGEL, Pantaleon. Jak Kolovečtí hledali Windischgrätze v roce 1848 v Chudenicích. Český lid, 17 (1908) s. 41-42.

F

- FALEŠNÍKOVÁ, R. Na Štěpána. Zahrada Moravy, 3, 1926, s. 75-79, 91-93.
- FAMĚRA, V.; Slovenské vánoční a předvánoční pověry z Važca pod Kriváněm, Český lid, 26 (1926), 100-101.
- FAMĚRA, V.; Vianoce v spišskej dedine Letanovciach, Český lid, 24 (1924), 129-131.
- FAMĚRA, Vojtěch. Vianoce v spišskej dedine Letanovciach. Český lid, 24 (1924) s. 128-129.

- FLAJŠHANS, V.; Břevnovský mnich Aleš o staročeském slavení vánoc (o koledě) ve věku 14., Český lid, 25 (1925), 81- 83.
- FÖRSTER, Albert. Vánoční doba a zvyky na Lounsku. Vlastivědný sborník okresu lounského, 1, 1930-1931, č. 4, s. 56-59.
- FRANCO, Martin. Nejsou zápalky aneb Vánoce 1968. Akademický bulletin č. 12, (2008) s. 4-5.
- FRANCO, Martin. Šťastné a bohaté! Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu. Pět studií k dějinám české společnosti. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008, s. 240-256.
- FREIESLEBENOVÁ, K.; Vánoční stromek a stropní vánoční závěsky, Český lid, 33 (1946) s. 163-154.
- FROLEC, Václav. Obyčejové tradice výročního cyklu. Horní Věstonice, Brno, Univerzita J.E.Purkyně 1983, s. 343-385, foto.
- FROLEC, Václav. Vánoce v české kultuře. Praha: Vyšehrad, 1988.
- FROLEC, Václav. Zvyková tradice v životě jihomoravské pohraniční obce. Jižní Morava. Vlastivědný sborník, 12, 1976, s. 91-103, 8 obr. rus. něm. res.

G

- G. E.; Vzpomínky téměř půlstoleté, III. Advent. Vánoce, ZČV, 10 (1940), č. 5, 2.
- GRÉGR, Richard. Koledy pod Orlickými horami. Naše rodina, 1986, č. 12, s. 14, 3 obr.

H

- HABUSTOVÁ, Milena a Vanda VRLOVÁ. Sladká šrotka, aneb, Vánoční hodování. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1993.
- HÁJEK, K. J. O vánocích. Malovaný kraj, 8, 1972, č. 6, s. 12-13.
- HEROLDOVÁ, Iva. Etnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů, Český lid, 44 (1957), 47-51, 107- 112, 145- 149, 193- 198, 241- 247.
- HERYNEK, Petr. České Vánoce v kuchyni: staročeské vánoční zvyky a pokrmy. Praha: Argo, 2010.
- HOCHOVÁ- BROŽÍKOVÁ, Zdena. Z lidového podání na Vysocku, Český lid, 29 (1929), 169-171.
- HOMOLKA, Fr.; Lidová jídla na Podřipsku, Český lid, 14 (1905), 144-146.

- HORÁK, Vladimír J.; Zvyky a obyčeje adventního období na Hané i jinde. Lidová kultura na Hané. Sborník příspěvků z II. odborné konference 24.- 26.11.1992. Editor: B. Beneš. Olomouc, Okresní úřad 1993. S. 119-124.
- HROPENIAK, Vladimír. Advent a vánoční zvyky na Šumavě. 3., přeprac. vyd. Přeložil Jan MAREŠ. České Budějovice: Karmášek, 2011.
- HROPENIAK, Vladimír. Stará Šumava ve zvycích adventu a Vánoc. 2., přeprac. vyd. Přeložil Jan MAREŠ. Klatovy: Arkáda, 2007.
- HROPENIAK, Vladimír. Vánoce na Šumavě. Sušice, Muzeum Šumavy 1991. 24 s.
- HOUSKOVÁ, V. Štědrovečerní pověry. Vlastivědný sborník okresu lounského, 7, 1936-1937, č. 4, s. 52-53.
- HRABĚTOVÁ, Jana. Lidové vánoce v Polabí: o starém vánočním pečení a štědrovečerních pokrmech. 2., dopl. vyd. V Poděbradech: Polabské muzeum, 1988.

J

- Jak se slaví vánoce v různých zemích. HL, 22, 1930, č. 51-52, s. 1.
- Jakub J. RYBA. Radovánky nevinných dětí o vánocích z r. 1804. Český lid, 12 (1903) s. 119-123.

K

- KLÍMOVÁ, Dagmar a kolektiv. Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939. Praha, Academia, 1981.
- KOLAŘÍK, Matěj. Štědrý večer v Putimi na Písecku. Český lid, 31 (1931) s. 25-27.
- KOŘÁN, J.; Vánoční pranostiky na Písecku, Český lid, 26 (1926), 88-89.
- KOŠÁK, František – OLIVA, Václav. Vánoční obyčeje a pověry, koledy. Český lid, 29 (1929) s. 117.
- KOŠTA, František. Vánoční obyčeje a pověry československé. Český lid, 29 (1929) s. 113.
- KOURA, Petr a Pavlína KOUROVÁ. České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce. Praha: Jaroslava Jiskrová - Máj, 2010.
- KOVÁŘOVÁ, Marie. Vánoce na Podblanicku. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 11, 1970, s. 277-295, 7 obr.
- KOVÁŘOVÁ, Marie. Vánoce, ó vánoce (na Benešovsku, dokončení z roku 1991). Benešovský kalendář, 1992, č. 1, s. 10.
- KOZÁK, V. Štědrovečerní zvyky. Boleslavan, 2, 1927-28, č. 3-4, a. 105-107.

- KOZÁKOVÁ, Emilie. Štědrovečerní jídla na Železnicku. Kronika Železnicka, 4 (1949), č. 4, s. 4.
- KRÁLOVÁ, Jiřina. Vánoční zvyky a štědrovečerní jídla na Těšínsku koncem minulého století. Vlastivěda Severomoravského kraje, Těšínsko, 1961, č. 16-17, s. 21-22.
- KRATOCHVÍL, Ludvík. Starodávné vánoce v Krumvíři. Malovaný kraj, 2 (1947), s. 81–82.
- KRATOCHVÍL, Ludvík. Krumvířské zvyky v prosinci. Malovaný kraj, 3 (1948), s. 129.
- KROPÁČ, J. Vánoce, vánoce ... Malovaný kraj, 5, 1969, č. 11-12, s. 2.
- KRUMPHOLC, J. Vánoce ve zvycích a pověrách našeho lidu. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, 10, 1931-32, č. 4, příl. s. 9-11.
- KRUMPHOLC, Josef. K původu vánočních koled, VSMŽO, 16 (1937-1938), s. 60-62.
- KRUMPHOLC, Josef. Vánoce ve zvycích a pověrách našeho lidu, VSMŽO, 10 (1931-1932), příloha Vánoce k 4. číslu, prosinec 1931, s. 1- 11.
- KUNCIPÁL, Karel. Vánoční pastýřské troubení. Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 17, 1980, č. 4, s. 268, 1 not. uk.
- KUCHYŇKA, Zdeněk. Nastal nám den veselý-: adventní a vánoční zvyky na Kladensku a Slánsku. Kladno: Okresní muzeum Kladno, 2000.
- KŮS, Rudolf. Vánoční zpěvy a zvyky na Sušicku. Šumavský hraničář, 2 (1947), č. 48, s. 2.
- KVÍČALA, M.; Vánoce na Tábořsku. Český lid, 31 (1931) s. 75.

L

- L. S. Štědrý den. Mladí, 7, 1923, č. 8, s. 60.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. České vánoce. Praha: Národní muzeum, 1988.
- LOUCKÁ-FIŠEROVÁ, M. Štědrovečerní večere na Valašsku. Zahrada Moravy, 2, 1925, s. 62-63.
- LUŽICKÁ, V. Pomlázka. Štědrý den. (Z mých pamětí, Praha 1896). Pod Zvičinou, 1 (1946-47), s. 65–66.

M

- MACOUN, Josef. Naše staré zvyky. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 8, 1971, č. 11-12, s. 102.

- MACH, Bedřich. Betlemy a krystydle u tkalců krkonošských, Český lid, 10 (1901), 167-170.
- MALÁ, Sylva. Lašské děti o vánocích a na Tři krále. Kravařsko, 9 (1946), příloha, s. 6-8.
- MENŠÍK, A. Veselé vánoční hody na Mor. Slovácku. Český lid, 26, 1926, s. 89-93.
- METELKA, Vojtěch. Vánoční zvyky ve východních Čechách. Svatá Hora, 17, 1938, č. 1, s. 2-5.
- MIKOLÁŠ, J. L. Doba vánoční. Bezkydské besedy, 1914, č. 8, s. 114-123.
- MIKOLÁŠEK, V.; Štědrý večer na Písecku roku 1900. Český lid, 29 (1929) s. 146-159.
- MORAVCOVÁ, Mirjam. Pražské slavnosti vánočního stromku (1842-1900), Český lid, 63 (1976), 65- 72.
- MRŠTÍK, Alois. Rok na vsi, Květy, 22 (1900), 1.pol., 9-24, 214- 225, 354- 368, 502- 522, 557- 565, 777- 787.
- MÜLLEROVÁ, Hana. Vánoční zvyky v okolí Prahy zachycené Fr. Sl. Štěpánkem. Vlast. Sborník společenskovedních prací. Roztoky 1973, s. 80-86.

N

- NOSKOVÁ, Helena. Vánoční obchůzková hra slovenských reemigrantů z Rumunska a její proměny na Tachovsku. Výroční obyčeje. Současný stav a proměny. Brno, Blok 1982, s. 134-143.
- NOVÁČEK, Vojtěch J.; Růže z Jericha v staročeském zvykosloví štedrovečerním. Český lid, 3 (1894) s. 41-42.
- NOVÁKOVÁ, Dana. Současné lidové zvyky na okrese Jihlava. Vlastivědný sborník Vysočiny, 1990, sv. 7, s. 173-185, 9 obr.

O

- OBŠÍVAČ, V. J. Valaši (vánoční zvyk valašských ogarů). Český lid, 25, 1925, s. 129-131.
- OPLETAL, R. Vánoce na slovácké dědině. Lázeňský zpravodaj luhačovský, 13, 1940, č. 30, s. 4-6.

P

- PAVELČÍK, Jan. Podávání šatů. Malovaný kraj, 8, 1972, č. 2, s. 10-11.
- PAVELČÍK, Jan. Zmizelý svět. Malovaný kraj, 18, 1982, č. 6, s. 12-13.
- PAVLÍK, Vladimír. Štědrý večer na Horňácku kolem roku 1900. Malovaný kraj, 7, 1971, č. 6, s. 12-13.
- PETRÁK, Josef. Nadílka na sv. Barboru, Mikuláše, Lucii a o Vánocích, Český lid, 10 (1901), s. 131-132.
- PITTNEROVÁ, V. Vánoční obyčeje a pověry československé. Český lid, 29, 1929, s. 115-116.
- PLESSINGEROVÁ, Alena. Prosinec v lidových zvycích. Zpravodaj pro dopisovatele Národopisné společnosti československé při ČSAV, 1971, č. 1, s. 2-6.
- PODJAVORINSKÁ, Ludmila. Vareška, Český lid, 10 (1901), s. 357-363.
- POLÁKOVÁ, Jana a Eva VEČERKOVÁ. Ježíšek nebo Santa Klaus. A co dostanou od sousedů?. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015.
- POPELKA, Pavel. A. Končítíková vypráví o vánocích. Malovaný kraj, 18, 1982, č. 6, s. 13-14.
- POVÍDÁNÍ. Povídání kolem vánočního stromku. Rovnost, 23. 12. 1980, s. 5.
- PTÁČNÍKOVÁ-BUREŠOVÁ, Alena. Štědrý večer v srdci Horňácka. Malovaný kraj, 4 (1949), s. 120.

R

- RAEDISCH, Linda. Dávné kouzlo Vánoc: vánoční tradice pro nejtemnější dny v roce. Praha: Volvox Globator, 2014.
- ROBEK, Antonín a Josef VAŘEKA. Národopis. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1987. Jihočeská vlastivěda.
- ROBEK, Antonín a Josef VAŘEKA. Národopis. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. Západočeská vlastivěda.
- ROZUM, KAREL. Peruchy, perychty, peruty na Podřipsku, Český lid, 16 (1907), 384-386.
- RŮŽIČKA, Miloš O. – Šašek, Josef. Mysterium štědrého večera v lidovém vesnickém zvykosloví na Českokrumlovsku. Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 13, 1976, č. 4, s. 295-296.
- RŮŽIČKA, Miloš O. Štědrovečerní lidové obyčeje. Výběr prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 13, 1976, č. 44, s. 253.

- RŮŽIČKA, Miloš O. Vánoce na Táborsku. Výběr prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 13, 1976, č. 4, s. 296.

- RYBÁK, Miloslav. Slovenská hra o Dorotě, Český lid, 13 (1904), 193-196.

S

- SIMONIDES, Bohumil. Vánoční stromek. Český lid, 29 (1929) s. 123-124.

- SIROVÁTKA, O. Pastářské kolední hry na Valašsku. (K jejich původu a rozšíření.) Naše Valašsko, 14, 1951, s. 111-124.

- SKUTIL, Jan. Náboženství hanáckého venkova mezi dvěma válkami. Lidová kultura na Hané. Sborník příspěvků z III. odborné konference 23. -24. 11. 1993. Editor B. Beneš. Olomouc, Obecní úřad 1994. S. 65-70.

- SMEJKAL, Boh. „Chození s jedličkou“, zanikající zvyk na Hané. Rodné zemi. Sborník prací... Brno, vyd. Musejní spolek 1958, s. 209-210.

- SOUKUP, Jan. Štědrovečerní koleda kněží ve století 14. Český lid, 14 (1905) s. 90-91.

- SOUKUP, JAN. Štědrovečerní koleda kněží ve století XIV., Český lid, 19 (1910), 113-118.

- SOUKUP, Jan. Vánoční chození s kališem. Český lid, 19 (1910) s. 113-118.

- SOUKUP, LUBOMÍR. Štědrý den na Sušicku, Český lid, 4, (36), 1949, 216-222.

- STĚHULE, Josef. Rozchodnice a přadátka v Olešnici u Vysokého n. J., Český lid, 18 (1909), 267.

- STÍBAL, Josef. Šarišské vianoce na Slovensku, Český lid, 29 (1929), 96-98.

- STRÁNECKÁ, Františka. Štědrý večer. Koleda, 4, 1879, s. 561-566.

- STRÁNSKÁ, Drahomíra. Vánoční tradice slovanského lidu. Slovanský přehled, 37 (1951), s. 451-452.

- STRÁNSKÁ, Drahomíra. Výroční obyčeje. Československá vlastivěda. Řada II, Národopis. (1936), s. 276-293.

- STRNAD, František. Štědrovečerní zvyky a pověry na Malšicku u Tábora. Český lid, 15 (1906) s. 135-136.

- Stržínková, Blažena. Kterak se na Hané jídalo před 30 lety, Český lid, 15 (1906), 418-420.

- SUCHARDOVÁ, Stanislava. Vánoční rozjímání o církevním roku. Zlatý máj, 39, 1995, č. 4, s. 12-14.

- SULITKA, Andrej. Výročné zvyky a slávnosti v Brne a na jeho predmestí. Národopisné studie o Brně. Brno, ÚEF ČSAV a Městské kulturní středisko 1990. S. 74-91, angl. res.
- SVOBODOVÁ, Jiřina. Vánoční svátky v polabských vesnicích. Vlastivědný zpravodaj Polabí, 19, 1979, č. 5-6, s. 107-115.

Š

- ŠACH, Josef. Pověry štědrovečerní na Táborsku. Český lid, 31 (1931) s. 74.
- ŠAŠEK, Josef. Prachaticko. Vánoční zvyky. Výběr z prací historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 12, 1975, č. 4, s. +73.
- ŠAŠÍNKOVÁ, Marcela; ZEMANOVÁ, Alice. Úvod do historie vánočních ozdob. Středočeský vlastivědný sborník: Muzeum a současnost. Řada společenskovední, Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy 23, (2005), s. 104-117.
- ŠEBESTOVÁ-LEDECKÁ, Anna. Štědrovečerní obyčeje a pověry z Pelhřimovska. Český lid, 31 (1931) s. 65-66.
- ŠIMÁNEK, J.; Vánoční obyčeje a pověry československé. Český lid, 29 (1929) s. 114-115.
- ŠIMEK, František. Komédie vánoční o narození Syna Božího. Národopisný věstník československý, 20 (1927) s. 118–130.
- ŠIMŠA, Martin. Vánoční stromky v proměnách času. Národopisná revue 15, č. 1, (2005), s. 67-68.
- ŠOTOLOVÁ, Marie. Vánoční zvyky. Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 17, 1980, č. 4, s. 231.
- ŠOTOLOVÁ, Marie. Vánoční zvyky. Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 17, 1980, č. 4, s. 267.
- ŠPUNAR, H.; Obyčeje na Štědrý den ve starých dobách (z Pavlovska u Přerova), VSŽMO, 8 (1929- 1930), příloha Pověsti z našeho kraje k 1. číslu, září 1929, s. 14.
- Štědrý den na našem venkově. Česká dívka, 3, 1906-07, č. 3-4, s. 41-45.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. „...Blízko, bližoučko Štědrý den..“ Domov, 31, 1991, č. 6, s. 3-5, 2 obr.
- ŠTĚTINA, Štěpán. Rok církevní, čili souhrn křesťanských zvyků, lidových obyčejů, veselostí atd. Vlastivědný sborník okresu lounského, 2, 1931-1932, č. 5, s. 65-67.

- ŠŤOVÍČEK, Jan. Zimní lidové zvyky z Podřipska. Vlastivědný sborník Podřipsko, 1995, č. 5. Roudnice nad Labem, Společnost pro obnovení Podřipského muzea v Roudnici nad Labem 1995. S. 99-104.
- ŠUBERT, E.; Vánoční obyčeje na Velkomeziříčsku. Český lid, 26 (1926) s. 96-97.

T

- TARCALOVÁ, Ludmila. Vánoční svátky ve Starém Městě. Malovaný kraj, 19, 1983, č. 6, s. 17.
- TEUBNER, František. První vánoční stromek v Příbrami. Od stříbrných hor, 5, 1932-33, č.4-5, s. 56-58.
- TO. To sa rači mohli pobit'. Malovaný kraj, 19, 1983, č. 6, s. 16.
- TOMEŠ, Josef. Vánoční obyčeje na Valašsku. Národopisné aktuality, 5, 1968, č. 3-4, s. 165-196, 6 not. příkl. v textu, 2 obr. na obálce, něm. res.
- TOUFAR, Pavel. České Vánoce. Praha: Olympia, 2017.
- TRUBAČ, Martin. Pojd'te s námi do Betléma. Hlasy muzea a archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm, 11, 1994, č. 1, s. 23-24.
- TUMANGELOV, Boris. Ähnlichkeiten und Unterschiede in dem System der Kalenderfestbräuche (Winter- und Frühlingszyklus) bei den Tschechen und Bulgaren. Ethnologia Slavica, 3, 1971, Bratislava 1972, s. 213-220. Bulh. res.
- TYKAČ, JAN. Štědrovečerní hody, Český lid, 11 (1902), 152-154.
- TYLLNER, Lubomír. Jihočeské vánoce. České Budějovice: Nakladatelství Jihočeských tiskáren, 1992.

V

- VÁCLAVEK, M. Doba vánoční na moravském Valašsku. Časopis Matice moravské, 15, 1981, s. 224-231, 311-320.
- VALTA, Karel. Vánoce jindy a dnes. Od Stříbrných hor, 17 (1950), s. 43-45.
- VANČÍK, František. Kalendářní obyčeje z jihočeského Soběnova. Praha, ÚEF ČSAV 1969, 78 s.
- VANČÍK, František. Specifické ve výročních zvycích na krajním jihu Čech. Český lid, 58, 1971, č. 1, s. 16-20. Něm. res.
- Vánoce. Vánoce v Kosticích v minulosti. Malovaný kraj, 15, 1979, č. 6, s. 9.
- Vánoce. Vánoce- zvyky, silvestr, pokrmy. Praha, Merkur 1991. 32 s.
- VÁNOCE. Vánoce. Větrník, 13, 1980, č. 16, s. 250-252.

- Vánoce. Ze sbírek zaslaných Českému lidu, Český lid, 1 (1892), 294-301, 399-414, 498- 501.
- Vánoční zvyky na Vysočině. Zpravodaj města Žďáru nad Sázavou, 1984, prosinec, s. 28.
- VAŇOUS, František. Vánoční obyčeje a pověry československé. Český lid, 29 (1929) s. 113-114.
- VAŠÁK, Jaroslav. První republika u stolu. Brno: Cpress, 2017.
- VAŠUT, Stanislav. Vánoční zvyky a pověry. Dolina Urgatina, 3 (1949), s. 63.
- VÁVRA, Josef. Vánoční chození s bukálem (bukačem) v Berouně roku 1777. Český lid, 3 (1894), 147-148.
- VAVŘINOVÁ, Valburga. Malá encyklopedie Vánoc. 3. vyd. Praha: Libri, 2002.
- VEČERKOVÁ, Eva a Věra FROLCOVÁ. Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury. V Praze: Vyšehrad, 2010. Kulturní historie.
- VEČERKOVÁ, Eva. Proměny výročních obyčejů slováckých přesídlenců v jihomoravském pohraničí. Národopisné aktuality, 13, 1976, č. 2, s. 111-120, 2 obr. něm. res.
- VEČERKOVÁ, Eva. Současné výroční obyčeje na Uherskohradištském Dolňácku. Národopisné aktuality, 7, 1970, č. 1, s. 14-26, 3 obr.. franc. res.
- VEČERKOVÁ, Eva. Štědrovečerní obyčej „honění ovcí do Betléma“ na jihozápadní Moravě. Národopisná revue 17, č. 4, (2007), s. 242-248.
- VEČERKOVÁ, Eva. Výroční obyčeje moravských Charvátů. Folia ethnographica, 26, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, 77, 1992, s. 53-83, 10 obr., něm. res.
- VESELSKÁ, Jiřina. Vánoční zvyky a štědrovečerní jídla na Frýdecku v 1. polovině 20. století. Těšínsko, 1991, č. 4, s. 1-6, 5 obr.
- VICENIKOVÁ, Marie. Měli jsme z nich větší radost. Malovaný kraj, 19, 1983, č. 6, s. 17-18.
- VOCHALA, Józsa. Vánoce na slezské dědině, Český lid, 24 (1924), 115-117.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice, DONA 1991, 96 s.
- VONDRUŠKOVÁ, Eva. České vánoce. Chatař, 1984, č. 12, s. 285, 3. obr.
- VRT. Pokoj lidem dobré vůle (vánoční zamyšlení). Malovaný kraj, 8, 1972, č. 6, s. 11.
- VRZÁŇ, V.; Zvyky štědrovečerní v Novém Městě u Chlumce n. Cidl. Český lid, 25 (1925) s. 92-93.

- VYHLÍDAL, Jan. Koledy slezské z Hošťálkovic na Hlučínsku, připojených k Československé republice. Vánoce v pruských Velkých Petrovicích. Český lid, 29 (1929) s. 100-103.
- VYHLÍDAL, Jan. Vánoce u vymírajících Moravců na ostrůvku bavorovském na Hlubčicku. Český lid, 24 (1924) s. 117-120.
- VYHLÍDAL, Jan. Vánoční doba ve Slezsku, Český lid, 15 (1906), 115-116.
- VYSKOČIL QUIDO, Maria. Štědrovečerní průvod havířský na půlnoční, Český lid, 24 (1924), 89-91.
- Vzpomínka na vánoční tradice na Strakonicku. Výběr z prací historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 12, 1975, č. 4, s. 292-293.

W

- WEIS, Karel. „Královácká“ koleda. Český lid, 24 (1924) s. 92-93.

Z

- Z. Z osečnické kroniky. Vánoce u nás. Vlastivědná práce, 1990, XII, č. 2, [s. 9-12].
- ZASTÁVKOVÁ, Jaroslava. Ten vánoční čas... Domov, 32, 1992, č. 12, s. 7-9, 7 obr.
- -zde-. Na návštěvě u Josefa Grosmana. Adventní vzpomínání. Krkonoše, 27, 1994, č. 12, s. 24-25, 3 obr.
- ZEMAN, Jiří. Hoj ty Štědrý večere, aneb, Jak se slavily Vánoce ve staré Praze. Třebíč: Akcent, 2007.
- ZEMANOVÁ, Renata. Obyčeje a jejich proměny v obci Rostěnice- Zvonovice. Výroční obyčeje. Současný stav a proměny. Brno, Blok 1982, s. 197-201, 1. obr.
- ZÍBRT, Čeněk. Břevnovský mnich Aleš o staročeském slavení vánoc (o koledě) ve věku 14. Český lid, 24 (1924) s. 81- 89.
- ZÍBRT, Čeněk. Dickensovy vánoční povídky v českém rouchu, Český lid, 24 (1924), 125.
- ZÍBRT, Čeněk. Jmelí o vánocích, Český lid, 24 (1924), 124.
- ZÍBRT, Čeněk. Koleda pacholátkům v Ředhošti na koledu roku 1566. Český lid, 14 (1905) s. 251.
- ZÍBRT, Čeněk. Krištofa Schmida „Štědrý večer“ původcem vánočního stromku u nás. Český lid, 24 (1924) s. 107-112.

- ZÍBRT, Čeněk. Od vánoc do velikonoc. Tři králi, Hromnice, sv. Blažej, sv. Dorota, sv. Matěj, a sv. Řehor. Český lid, 1 (1892) s. 502-512, 600- 603.
- ZÍBRT, Čeněk. Původ a význam vánočního stromku. Český lid, 12 (1903) s. 340-344, 397.
- ZÍBRT, Čeněk. Radovánky nevinných dítek o vánocích od Jakuba J. Ryby r. 1804, Český lid, 12 (1903), 119- 123.
- ZÍBRT, Čeněk. Štědrovečerní pověry československé. Český lid, 26 (1926) s. 83-88.
- ZÍBRT, Čeněk. Vánoce. Český lid, 1 (1892) s. 294-301, 399-414, 498-501, 19 (1929) s. 109- 112 (z Bechyňska).
- ZÍBRT, Čeněk. Vánoční literatura, Český lid, 29 (1929), 125-146.
- ZÍBRT, Čeněk. Vánoční obyčeje lidu československého. Český lid, 24 (1924) s. 207.

Ž

- ŽIPEK, Josef. O Štědrém dnu večer v Řepici u Strakoníc, Český lid, 30 (1930), 14-17.

7 Seznam zdrojů

- Assmann, J. (2001). *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Barvy a trendy Vánoc na rok 2017. Co letos pofrčí?* (11. 10 2017). Získáno 24. 4 2018, z bydleni-dnes.cz: <http://bydleni-dnes.cz/2017-10-11/barvy-a-trendy-vanoc-na-rok-2017-co-letos-pofrci/>
- Češi jsou ateisté! Na půlnocní ale chodí i nevěřící.* (22. 12 2010). Získáno 31. 5 2018, z tn.cz: <http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/domaci/cesi-jsou-ateiste-na-pulnocni-ale-chodi-i-neverici.html>
- Češi kupují dárky. Před Vánoci si půjčují o desetinu více peněz než jindy.* (14. 11 2017). Získáno 31. 5 2018, z iDnes.cz: https://ekonomika.idnes.cz/pujcky-penize-vanoce-uver-darky-svatky-d9w-/ekonomika.aspx?c=A171114_145138_ekonomika_div
- Černá, J. (14. 12 2016). *Jaké jsou trendy Vánoc 2016?* Získáno 24. 4 2018, z českéstavby.cz: <https://www.ceskestavby.cz/clanky/jake-jsou-trendy-vanoc-2016-25039.html>
- Česká televize. (nedatováno). Získáno 12. 6 2018, z Adventní koncerty: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/ct-podporuje/ct-podporuje-charitu/adventni-koncerty/>
- Český statistický úřad. (31. 12 2005). *Sčítání lidu, domů a bytů 2001 - Pramenné dílo - 2001*. Získáno 12. 6 2018, z <https://www.czso.cz/csu/czso/4132-05--3002>
- Český statistický úřad. (15. 12 2016). *Malý lexikon obcí České republiky - 2016*. Získáno 13. 3 2017, z <https://www.czso.cz/csu/czso/maly-lexikon-obci-ceske-republiky-2016>
- Denková, A. (1924). Štědrovečerní obyčeje českomoravské. *Český lid*, 24, stránky 105-107.
- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Dvorský, L. (1989). Vánoce dnes. V V. Frolec, *Vánoce v české kultuře* (stránky 407-433). Praha: Vyšehrad.
- Fenomén H+Z: Před 70 lety vyrazila na cestu slavná dvojice Hanzelka a Zikmund.* (22. 4 2017). Získáno 12. 6 2018, z Česká televize: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/veda/2095322-fenomen-hz-pred-70-lety-vyrazila-na-cestu-slavna-dvojice-hanzelka-a-zikmund>

- Franc, M. (2008). Šťastné a bohaté! Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu. V Ed. Tůma Oldřich & Vilímek Tomáš, *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945* (Sv. 5, stránky 240-256). Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
- Frolcová, V., & Večerková, E. (2010). *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Vyšehrad.
- Frolec, V. (1989). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad.
- Gissingová, V. (1992). *Perličky dětství*. Praha: Odeon.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Historie*. (nedatováno). Získáno 12. 6 2018, z Obec Adamov:
http://obecadamov.cz/?page_id=13
- Hrabětová, J. (1988). *Lidové vánoce v Polabí : o starém vánočním pečení a štědrovečerních pokrmech*. Poděbrady: Polabské muzeum.
- Ježíšek zestárl, narostly mu vousy a je z něj Děda Mráz (Antonín Zápotocký, Vánoce 1952)*. (27. 12 2013). Získáno 17. 03 2018, z Youtube:
<https://www.youtube.com/watch?v=72yxNER7Dhk>
- Kapr versus řízek? Češi o Vánocích holdují tradicím*. (21. 12 2012). Získáno 19. 03 2018, z novinky.cz: <https://www.novinky.cz/vanoce/287069-kapr-versus-rizek-cesi-o-vanocich-holduji-tradicim.html>
- Klimeš, L. (1987). *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství .
- Klímová a kolektiv. (1981). *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia.
- Košák, F. (1929). Zvyky vánoční na Čáslavsku. *Český lid*, 29, str. 117.
- Koura, P., & Kourová, P. (2010). *České Vánoce od vzniku republiky do sametové revoluce*. Praha: Dokořán, Jaroslava Jirsová - Máj.
- Langhammerová, J. (2004). *Lidové zvyky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Langhammerová, J. (2008). *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Petrklíč.
- Moravcová, M. (1976). Pražské slavnosti vánočního stromku (1842-1900). *Český lid*, 63, 65-72.
- Náboženské vyznání. (1991). *Pramenné dílo 1991*. Získáno 12. 6 2018, z Sčítání lidu, domů a bytů 2011:
https://www.czso.cz/documents/11308/25225901/2501_I_6.pdf/94407b1f-5189-425e-8eb9-0ce4f42fc575?version=1.0

- Odbor statistiky obyvatelstva. (27. 2 2014). *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu - 2011*. Získáno 13. 3 2017, z Český statistický úřad: <https://www.czso.cz/csu/czso/nabozenska-vira-obyvatel-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-61wegp46fl>
- Odkud přišlo zlaté prasátko? Jeho vánoční cesta byla dlouhá.* (24. 12 2013). Získáno 22. 4 2018, z Česká televize: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1058396-odkud-prislo-zlate-prasatko-jeho-vanocni-cesta-byla-dlouha>
- Oliva, V. (1929). Zvyky vánoční na Čáslavsku. *Český lid*, 29, stránky 116-117.
- Poláková, J., & Večerková, E. (2015). *Ježíšek nebo Santa Klaus. A co dostanou u sousedů?*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Péče o vánoční stromek: Aby vydržel až do Velikonoc.* (23. 11 2017). Získáno 24. 4 2018, z novinky.cz: <https://www.novinky.cz/komerční-clanky/455447-pece-o-vanocni-stromek-aby-vydrzel-az-do-velikonoc.html>
- Silverman, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.
- Smith, O. (14. 1 2018). *Mapped: The world's most (and least) religious countries*. Získáno 8. 4 2018, z The Telegraph: <https://www.telegraph.co.uk/travel/maps-and-graphics/most-religious-countries-in-the-world/>
- SMS či hovory už na Štědrý den netáhnou, Češi si přáli přes sociální sítě.* (25. 12 2017). Získáno 4. 4 2018, z novinky.cz: <https://www.novinky.cz/internet-a-pc/458803-sms-ci-hovory-uz-na-stedry-den-netahnou-cesi-si-prali-pres-socialni-site.html>
- Soukupová, B. (2009). Father Frost Welcomes You or the Myth of New Prague as a Beautiful City in a Socialist Way. *Urban People*, 2(11), stránky 263-290.
- Soukupová, B. (2017). Zima w Protektoracie Czech i Moraw: Symboliczne i rzeczywiste wymiary jednej pory roku. *Journal of Urban Ethnology*, 15, stránky 85-98.
- Stratílik, O. (23. 12 2017). *Stromečku vstávej, ozdoby dávej. Tradici skleněných ozdob čeká velká změna Více na:* https://www.euro.cz/byznys/vanoce-ozdoby-dilny-1387060#utm_medium=selfpromo&utm_source=euro&utm_campaign=copylink. Získáno 26. 4 2018, z euro: <https://www.euro.cz/byznys/vanoce-ozdoby-dilny-1387060>
- Vavřínová, V. (2000). *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Libri.
- Většina Čechů preferuje přírodní vánoční stromek, kromě Prahy.* (19. 12 2013). Získáno 24. 4 2018, z Blesk.cz: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-live-ekonomika/224889/vetsina-cechu-preferuje-prirodni-vanocni-stromek-krome-prahy.html>

Zeman, J. (2007). *Hoj ty Štědrý večere aneb Jak se slavily Vánoce ve staré Praze*. Třebíč:

Vydavatelství Akcent.

Zíbrt, Č. (1903). Původ a význam vánočního stromku. *Český lid*, 12, 340-344.

Zíbrt, Č. (1929). Vánoční literatura. *Český lid*, 29, stránky 126-146.